

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Aşiret olgusu günümüz sosyoloji literatürünün önemle üzerinde durulmasını gerektiren hassas eğilimlere sahip olan bir yapılaşma özelliği gösterir. Bu anlamda araştırmanın konu alanını genel ölçekte aşiretlerin sosyal yapısı, özel ölçekte de Ağrı aşiretlerinin sosyal yapısı oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Ülkenin stratejik anlamda önemli bölgelerinden biri olan Doğu Anadolu Bölgesi'nde ekonomik bakımdan geri kalmışlık, okuyup yazma ve kültürleşme sürecinin son derece sınırlı kalışı, büyük göç sorunları, aşiretleşme ve kabileleşme gibi statülü hukuk ve geleneğe dayalı cemaat yapısı bu yörenin önemle üzerinde durulmasını gerektirmektedir. Büyük toplum yapısında son yıllarda ortaya çıkan bu kültürel patlamalar ve sosyal şiddet olaylarının yeni araştırma metod ve teknikleriyle gün ışığına çıkartılması gerekmektedir.

Kabile aşiretlerinin kimlik oluşumu, sosyo-kültürel yapısı, standart kültürle olan ilişkisi araştırma alanının çerçevesini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Araştırmanın, aşiret yapısı içinde sıkışmış ve birey olamamış, demokratik kültürden uzak kalmış bölge insanının özgür ve demokrat birey olmasını sağlayacak oluşumları açığa çıkarması bakımından yararlarının bulunduğu gözetilmelidir. Araştırmada, bölge insanının yurttaş olduğunu hissetmesinin getirdiği güven ve huzur duygusu dışında kendi kimliğini yaşayıp geliştirerek özgür ve demokrat birey olmasına katkıda bulunacak tüm örgütlenmeler ayrıca belirlenmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Görüşme yapılan kişilere genelde kent merkezlerinde ama bir kısmına da köylere gidilerek ulaşılmıştır. Niteliksel araştırma olarak planlanan projede yukarıda sözünü ettiğimiz iki eksene yönelik bilgiler, sınırlı sayıda kişi ile derinlemesine görüşmeler ve doğal ortamlarında grup sohbetleri yapılarak elde edilmeye çalışılmış; görüşülecek kişiler rastlantısal örneklem kurallarına göre değil, amaca yönelik biçimde belirlenmiştir. Zira aşiret örgütlenmeleri, ilişkiler sistemi ve kültürel paralelizmi temsil eden benzerlikler ve farklılaşmalar ancak bu kuruluşların arasına katılmak suretiyle açığa çıkacaktır.

Daha açık söylersek, bu araştırmanın sonuçlarından istatistiksel genellemelere gitmek mümkün değildir, zaten araştırmanın böyle bir hedefi de yoktur. Tercihi böyle yapmamızın nedeni, daha önce bu konuda yapılmış fazla çalışma olmaması, konunun hassasiyetidir. Amacımız, konuyu daha iyi anlamak, bu yöndeki eğilimler konusunda derinlemesine bilgi elde etmek, gözlem ve

izlenimlerimizi derleyerek bazı sonuçlara ulaşmaktı. Hedeflediğimiz gruplar da her kentte, hem kentin yerlileri, hem de farklı bölgelerden göç ederek oraya gelmiş kişiler (cinsiyet ve yaş farklılıklarını da göz önünde bulundurarak), çeşitli mesleklerden kişilerden oluşur. Farklı kesimlerden kişilerle yapılan görüşmelerde ise kişinin demografik ve göç bilgileri alınmış, aile fertlerinin istihdam, eğitim durumları, geçim kaynakları öğrenilmiş daha sonra kişilerin bölge ile ilgili bilgileri ve yaşadıkları sorunlar, sosyal yaşamda aşiret yapısının aile, kadının durumu, eğitim düzeyi, mesleksi eğitim, suç oranı gibi değişkenlere etki edip etmediği irdelenmiştir. Bu araştırma boyunca aşiret kabile topluluklarının katılımcı gözlem ve görüşme tekniklerine dayalı bir alan araştırması yöntemi ile içyapıları, töre ve gelenekleri, inanç sistemleri, dil farklılaşmaları ortaya konulmuştur.

Her toplumun önünde çeşitli “mümkün gelişme” potansiyelleri bulunur. Toplumun şu veya bu tarzda gelişmesini sağlayan çok sayıda iç ve dış faktörün kombine etkileridir. Diğer bir ifadeyle, toplum bağımlı değişken olarak alındığında, çok sayıda bağımsız değişken toplumun değişmesini etkilemektedir. Bu bağımsız değişkenler de aslında başka fonksiyonların bağımlı değişkenleridir. İşte bir toplumun hangi değişime uğrayacağı, tüm bu değişkenlerin birbirlerini etkilemelerine göre belirlenmektedir. Bu anlamda Doğu bölgesinde yürütülecek sosyal araştırmalarda her şeyden önce o bölgenin kültür dokusunu teşkil eden maddi ve manevi ilişkiler sisteminin yakından incelememizi gerektirmektedir. Bu sebeple bölgede yapılacak köklü kalkınma girişimleri ve teknolojik değişimlerden tutunuz da herhangi bir münferit yeniliğin benimsenmesine varıncaya kadar her türlü değişmeye halkın hayat tarzı dünya görüşü inanç ve değer normları göz önüne alınmadan gerçekleştirilemeyeceği öngörülmüştür.

Araştırmanın birinci bölümünde aşiret olgusunun sosyolojik anlamda ve kavramsal olarak hangi açılımlara sahip olduğunun belirlenmesine gayret edilmiştir. Aşiret olgusunun tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimler, aldığı şekiller ve aşiret olgusuna zaman içerisinde yüklenen anlamlar tasvir edilmeye çalışılmıştır. Zira aşiret kavramı söylem olarak ileri sürüldüğünde herkesin bir kenarından tutup kendisine çekebileceği derecede esneklik özelliği taşır. Aşiretleşme olgusuna atfedilen anlam çeşitlenmektedir. Hatta zaman zaman kavram karmaşası içinde net bir belirlenime sahip olamayan aşiretleşmenin feodaliteyle ne gibi bir ilişkisinin olduğu bu bölümde belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde metodolojik çalışmalar hakkında bilgi verildi. Araştırmanın konusu, amacı, gereği, problemi, hipotezleri, kullanılan yöntem ve teknikleri, evren ve örneklem bu bölümde anlatılmaktadır.

Araştırmanın üçüncü bölümünde araştırmanın kapsamını belirleyen Ağrı ilini daha yakından tanımak amaçlanmıştır. Bu bölümde Ağrı tüm boyutları ve tanımlamalarıyla betimlenmiştir. Tarihsel gelişim süreci içerisinde Ağrı, coğrafi çevre ve ulaşım, ilde sosyal yaşam, ekonomik faaliyetler, sağlık hizmetleri ve eğitim faaliyetleri bu bölümün ana başlıklarıdır.

Dördüncü bölümde Ağrı ili dâhilinde yer alan aşiretlerin ön plana çıkan kültür kodları çerçevesinde betimlenmesi söz konusudur. Maddi ve manevi ilişkiler sistemi gün yüzüne çıkarılmıştır. Ağrı’da aşiret sistemi çerçevesinde aşiret kültüründe sosyal kurumlar, normlar, yaptırımlar ve davranış türleri, aile akrabalık ilişkileri, ailede kazanç sağlama, aile ve kadın konuları hakkında bilgiler verilmiştir. Yine bu bölümde evlilik sistemi içerisinde evlenme biçimleri, evlilik çağı, evlilik yaşı, evlenme isteğini belli etme, evlenme aşamaları, kız bakma, kız görme, kız isteme, söz kesme, nişan, düğün, çeyiz götürme, çeyiz gösterme, kına gecesi, gelin alayı,

gelin indirme, doğum pratikleri, loğusalık d6nemi adetleri, ad takma merasimleri, aile ve çocuk, ailede çocuğun yeri ve 6nemi, s6nnet merasimleri, s6nnet çocuğunun yaşı ve s6nnet zamanı, s6nnet merasimine hazırlık s6releri, s6nnet t6reni gelenekleri başlıklarıyla toplumların en temel ve en k66k birimi olan ailenin aşiret k6lt6r6 çerçevesinde kazandığı renkler nitelenmiştir. Bunun yanı sıra beslenme k6lt6rleri, yiyecek t6rleri ve yapılışları, giyim k6lt6rleri, Ağrı folklor giysileri, folklor ve oyunlar, barınma, ev yerleşim biçimleri, cenaze merasimleri, maddi k6lt6r 6đeleri, nevrız geleneği, geleneksel el sanatları hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmanın beşinci b6l6m6nde anket sonuçları aracılığı ile ulaşılan bilgiler, tablolar çerçevesinde sunulmuştur.

BÖLÜM 1: AŞİRET NEDİR?

1.1 Aşiret Yapısı

Postmodern eğilimlerin hâkim söylem olarak yaygınlık kazandığı günümüz konjektürel ortamında, bireyin merkeze konduğu ve bireyciliğin felsefi sistem olarak yaygınlaşması karşısında ülkemizin Doğu Anadolu ölçekli toplum yapısında kolektivist yapılaşmaların etkin olarak yaşam alanı bulmaya devam etmekte olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Aşiretleşme olgusu, tartışılan; fakat üzerinde konsensüse varılamayan, tanınmazlığı ve bilinmezliğini üzerinde taşıyan sorunlu alanlar arasında en ayrıcalıklı yere sahiptir. Aşiretleşme ve aşiretin ne olduğuna yönelik bu fikir birliğine varılamayıp durumu aşiretleşme sürecini ya da problemini inceleme konusu yapan hemen her çalışmayı öncelikle kavram üzerindeki sis perdesini dağıtmakla işe başlamayı zorunlu kılar. Çünkü aşiret kavramı söylem olarak ileri sürüldüğünde herkesin bir kenarından tutup kendisine çekebileceği derecede esneklik özelliği taşır. İşte bu noktada, şu ana kadar yazılanların ana fikrini oluşturabilecek şekilde aşiretleşme olgusuna atfedilen anlam çeşitlenmektedir. Aşiret konulu her çalışma, araştırmacısına karmaşık ağlarla örülü bir kavramsal yumağın içinde savaşıma cesaretinin gereğini doğurmakta. Zira kavram muhatabına bir gerçekliğe tekabül ediyor izlenimini vermektan çok onu gizliyor intibahını vermektedir. Zaten farklı, hatta sosyal ve ideolojik konumlar arasındaki kavram trafiğinin bütünüyle belirsizleştiği, söylenen her şeyin bir yorum dolayısıyla bir öznellik olarak değerlendirildiği bugünün hâkim postmodern ikliminde tartışmak çok kolay değil. Kavramın aydınlatılmasına yönelik birçok teşebbüs bir araya getirildiğinde adeta bir tanımlar yığını ile karşılaşılmakta olduğunu söyleyebiliriz. Aşiretleşmeyi konu alan literatür içerisinde aşiretleşme fikrine atfedilen anlam ve aşiretleşmenin tanımsal çerçevesi tek bir paydada buluşmamakta ve bunun aksine çeşitlenmektedir. Orhan Türkdoğan'a göre "Göçebe toplumlarının tarihsel süreci izlendiğinde insanları derleyen, birbirine bağlayan, yüz yüze ilişkilerini kuvvetlendiren kan akrabalığının prototipini oluşturan kuruluşlardır. Bu nedenle, kabile olgusu genel anlamda devlet öncesi bir yerleşme biçimi olarak sosyoloji ve antropolojide yerlerini alırlar"(Türkdoğan, 2005a:19). "Aşiret kabilelerin birleşmesinden meydana gelmektedir. Aşireti meydana getiren etken, daha ziyade evlenme yoluyla sağlanan akrabalık-hısımlık sürecidir. Aşiretin büyüklüğünü belirleyen kabile sayısıdır"(Türkdoğan, 1988:22). Türk sosyolojisinde ise aşiret, göçebe, yarı göçebe topluluklar anlamında belirlenmektedir.

Türk sosyolojisinde kabile ve aşiret üzerinde ilk sistematik araştırmaya Ziya Gökalp'te rastlıyoruz. Hareket noktası olarak aşiretler, zümre kavramından itibaren yorumlanmaktadır. Kabile ve aşiret kavramları yukarıda belirtildiği üzere sosyolojik alanda bir açıklığa kavuşmuş değildir.

Aşiret mi kabileden oluştu?

Kabile mi aşiretten oluştu?

Gökalp'e göre;

“1- Türk kavmi

2- Uruk: İllerden oluşur.

3- İl: Kollardan oluşur

4- Kol: Boylardan oluşur

5- Boy: Bölüklerden oluşur

6- Bölük: Tirelerden oluşur

7- Tire: Yarım tirelerden oluşur

8- Yarım tire: Soylerden oluşur

9- Soy: Ocaklardan oluşur

10- Ocak: Akevlerden oluşur

11- Akev: Ana baba çocuklardan oluşur”(Gökalp, 1992:18).

Aşiret ve kabile olgusuyla doğu ve güneydoğu Anadolu bölgelerimizin sistematik olarak incelenmesi Ziya Gökalp'le başlar. Durkheim okulunun araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak 1924 yılında gerçekleştirilen bu saha araştırması Türk sosyolojisinde kabile ve aşiretler üzerine yürütülen ilk çalışma olarak kabul edilir. Bu sıralamaya göre Gökalp terminolojisinde aşiretin adını ocaklar almaktadır. “Bu sınıflandırmada, kabile ve aşiretleri kesin çizgilerle birbirinden ayırmanın güçlükleriyle karşı karşıya bulunmaktayız. Ancak, Türk kavminin oluşumunu açıklarken Gökalp bir sınıflama yapıyor. Bu sınıflamada, aşirete yer vermemekle beraber, kabilenin önemini ve yerini belirtmektedir”(Türkdoğan, 1988:19).

“Aşiretler birbiri içinde bulunan zümreler gibidir. Fakat bu zümreler ne hıttavi ne de meslekidir. Bu zümrelere kavmi zümreler denilir bunlar bir tarafta aileye, diğer bir tarafta siyasi bir heyete benzedikleri için ‘siyasiyen ailevi zümreler’ adını da alırlar. Bu zümreler umumiyetle hakiki yahut hayali bir akrabalığa istinat ederler. Aralarında kan davası, tenasüd ve gazve tenasüdü vardır”(Gökalp, 1992:18). Böylece bir aşiretin içyapısı, reis ailesinin oluşturduğu bir esas ile az çok ona yakın akraba olan bir

dizi başka ailelerden meydana gelir. O halde bir aşiretin doğuşu ana unsur reis ailesi olmak üzere, yakın akrabaların eklenmesiyle hâsil olmaktadır. Aşiretler aralarında sıhrî veya kan akrabalığının geçerli olduğu klan esaslı kuruluşlar olarak kabul edilmelidir. “Aşiret yapısı kendi içinde kabilelere ayrılmaktadır. Bazen bir aşiret, on veya daha fazla kabileye ayrılmaktadır. Her aşiret, bir reis veya ağa yoluyla temsil edilmektedir. Yöneticiler, babadan oğla bu görevi devraldıklarından kapalı bir yapıyı temsil ederler. Her aşiret lideri, aynı zamanda bu kimliklerini, padişahlar tarafından verilen silsile-name veya şecerelere bağlamaktadırlar”(Türkdoğan, 1988:386). Liderlik mekanizmasını oluşturan ağa, bey, şeyh, seyit, reis gibi kavramlar çok büyük toplulukları arkasından sürükleyebilmektedir.

“Toplumsal evrim açısından Gökalp, Beşikçi ve Özer’e göre üçlü bir sınıflamayı ortaya koyar:

Özer’e göre	Gökalp’a göre	Beşikçi sınıflaması
Aile (Hanedan)	Ayal (akev)	Çadır
Çadır	Ocak	Zoma
Zom	Soy	Kabile
Oba	Yarım Tire	Aşiret”
Taifa (Tayfa)	Tire	
Kabile	Bölük(Amar)	
Aşiret	Boy	
Kol (Kabile)	İl	
Uruk		(Türkdoğan, 1988:27).

Görülüyor ki, aşiret ve kabile gibi ülkemizin belirli yörelerinde yerleşim, idari ve siyasi kimlikleri bulunan birimler (zümreler) henüz hepimizin ittifak edebileceği bir tarzda açıklanmış sayılmazlar.

Aşiret kabile araştırmalarının yoğunluğunu iki temel merkeze çekebiliriz. Birincisi Türkiye ölçeğinde Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşayan nüfusun yaklaşık %25’inin hala bir aşiret psikolojisi içinde yaşıyor olmaları veya kendilerini öyle algılamaları gerçeği; ikincisi, ulus devlet bütünleşmesi sürecinin önüne set çekiyor olmaları.

Birinci yaklaşımın açılımını yaparsak,

Hacettepe nüfus araştırmaları enstitüsünün geliştirdiği bazı hesaplamalara göre “Türkiye nüfusunun %5’i aşiret oluşumuna sahip bir sosyal yapı ortaya koymaktadır. Bu aşiretlerin büyük çoğunluğu da güneydoğu ve doğu bölgesinde varlıklarını sürdürmektedirler”(Hacettepe, 2000). AB sürecinde ülkemizin Doğu ve Güneydoğu yöreleri millet altı diyebileceğimiz bir yapılaşma içindedir. Kabile ve aşiret kuruluşları bölge nüfusunun yaklaşık %30-35’ini oluşurmaktadır. Nüfusun yaklaşık üçte biri kendini aşiret kabile kimliği içinde algılamakta standart topluma katılımı arka plana atmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu bölgemiz, yaklaşık 1000 yıllık cemaat tipini devam ettirmektedir. Çoğu kez batılı araştırmacıların klan kavramıyla karşıladıklarını bu sosyal yapı, evrimin son derece gerisinde kalmış, doğu toplum karakterinin kalıntılarını taşımaktadır. Bazı orta doğu ülkeleriyle, Afganistan, İnan, Habeşistan ve Afrika halklarının yaşantılarıyla benzerlik arz etmektedir. Osmanlı arşivleri 4000’in üzerinde aşiret kuruluşlarından söz etmektedirler. Doğu bölgesinde, bunlardan 1. ve 2. kategorideki sosyal oluşumlar, Türkiye’nin öteki bölgelerine nazaran hala daha etkin durumdadırlar. Doğu, bir yanda kapalı öte yanda yarı kapalı intikal toplum tiplerine daha yakın bir merhalededir.

İkinci yaklaşımın açılımını yaparsak,

Bölgeye bağlı ve siyasi bürokratik güçleri elinde bulunduran bir ağa ve şeyh bazen kitleleri peşlerinden sürükleyebilmekte, aşiret ve kabile reisleri, aynı zamanda siyasi gücü de elinde bulundurmak suretiyle çıkarları istikametinde demokratikleşme sürecini etkileyebilmektedirler. “Siyasi bürokratik eğilimler çoğu kez taban tutmak ve işleri yoluna koymak gibi hiç de demokratik olmayan yollarla aşiret ve kabile düzenine prim vermesi militleşme dediğimiz süreci derinden saptırmaktadır”(Türkdoğan, 2005a:84). Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizde sosyal yapıdan kaynaklanan aşiret ve kabile diyebileceğimiz millet altı kuruluşlar kimliğini sürdürmektedir. Özellikle ağa, bey, reis ve şeyh, reis gibi sosyal statü basamaklarını gösteren lider kişiler temsil ettikleri topluluklar üzerinde etkinliklerini bütün canlılıklarıyla sürdürmektedirler. Militleşme olgusunun önemini Gökalp’ın şu satırlarında bulabiliriz; “Millet lisanın müşterek olan yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan harsi bir zümredir. Bir adam kanca, müşterek bulunduğu insanlardan ziyade terbiyece ve mazedad lisanca müşterek bulunduğu insanlarla beraber yaşamak ister. Çünkü insani şahsiyetimiz bedenimizde değil ruhumuzdadır. Maddi meziyetlerimiz ırkımızdan geliyorsa manevi meziyetlerimiz de, terbiyesini aldığımız cemiyetten geliyor”(Gökalp, 1992:120-121). Bu konunun önemini Rişvanoğlu da şu şekilde dile getiriyor: “İnsanlık hafızasının ve tecrübesinin muhafazasını yapan tarih, şuurla yaşadıkça milletlerin kişiliklerini geliştirmeye kültür ve ülkülerini güçlendirmeye hizmet eder. Kendi niteliklerini bilmeyen bir milletin yükselmesi ve milli niteliklerini koruması mümkün değildir”(Rişvanoğlu, 1978:18).Ancak, aşiret kabile olgusu dediğimiz, ferdin kendini bir cemaatten hissetmesi şuuru, yani kimikleşme sistemidir. Aşiretten militleşmeye geçiş bölgenin en hayati sorunudur. Aşiret duygusu, millet olma şuurunu engelleyen önemli bir unsurdur. Aşirette aynileşen her insan veya cemaat, kan bağı ve güçlü dayanışma duygusuyla kenetleşir.

1.2 Aşiret Tipi Örgütlenmelerin Özellikleri

Aşiretleşme olgusu her yerde karşımıza çıkmaya başladı. Politik söylemlerde, toplumsal hareketlerde, ekonomik etkinlik ve programlarda, sistem karşıtı veya yanlısı eylemlerde ve sosyal teoride öne çıktı. Hatta aşiretleşmenin terminolojisi dahi oluştu: aşiret dünyası, aşiret hareketleri, aşiret ilişkileri, aşiret bütünleşmesi, aşiret tabakalaşması, aşiret politikası, aşiret ekonomisi, aşiret güçleri, aşiretsel bağımlılık, aşiret gerçekleri gibi. Aşiretleşme gerçeği, aşiretleşme söylemini değil; aşiretleşme söylemi aşiretleşme gerçeğini inşa etmiştir. Aşiretleşme söylemi, bir tek gösterenle pek çok gösterenin ilişkileneceğiyle ortaya çıkan şizofrenik bir dildir. Bu nedenle günümüzde aşiretin ne olduğu ile değil daha çok özelliklerinin ve yapısının ne olduğu ile ilgilenilmektedir.

Gerçekte, aşiret kimliğinde birlik, beraberlik, güç yapısal öğelerini gözlemek mümkündür. Aşiret mensupları tarafından bu durum bir devletçilik biçiminde algılanmaktadır. Bunu, aşiretlerin aralarında kaldığı uzun süreler içinde yakından gözlemlemiş bulunuyorum. “Gerçekte, aşiret küçük bir dünya, bir savunma örgütü, töre ve gelenekleriyle düzenlenmiş bir müessese gibidir. Sınırları taşmış ve genişlemiş bir büyük aileye benzemektedir”(Türkdoğan, 1988:31). Her aşiret kendi cemaatini, “reisi” veya “ağası”, toprağı ve mahiyeti bulunan bir küçük devletçik kimliğinde kabul eder. Töre, yasa gibi kaide ve nizamları da aşiret meclislerinde ararlar. Bu yüzden güç kaynağı “ağa”da oluşur. Bu durum çoğu kez, aşiret mensuplarını ikili düşünmeye iter. Eğer, fert aşiret dışında ise devlet nizamına, değilse reis veya ağanın gücüne uyum sağlamaya çalışır. Aşiretleşme, kalkınma sürecinden ziyade grup çıkarlarına, buna ek olarak grup dayanışması, norm ve değerlerine kapalı bir yapıyı belirlemektedir. Bu anlamda aşiret yapısında geleneklerin, dini inançların, törelere bağlılığın bir hayat tarzı olduğu söylenebilir.

Sosyal yapının bu görünüşleri yanında bir de, dünya görüşü, kültürel dokuları, inanç ve değerler sistemleriyle düzenlenmiş, toplumsal ilişkiler düzeni vardır. Bu teşkilatlanmada, dil, din, soy ve gruplar arası bakış açılarına dayalı farklılaşmaların belirlendiği etnik yapılar yer almaktadır. Böylece, ülkemizin görünümü adeta tabakalara ayrılmış heterojen oluşumu ortaya koymaktadır. “Ülkemizde etnik yapılar vardır, fakat bunlar meslek, eğitim ve yerleşim bakımından hiçbir vakit bir ayrıcalık konusu olamaz. Etnik kültürün göreceği bir meslek, oturacağı bir yer, okuyacağı bir eğitim kurumu toplum tarafından önceden belirlenmiş değildir”(Türkdoğan, 1988:78). “Bu nedenle, ülkemizde de herhangi bir etnik sorundan söz edilebilmesi için o etnik gruba mensup olmanın tabii sonucu olarak ortaya çıkan eğitim alanında, iş alanında ve yerleşim alanında ayrıcalıkların ortaya konması gerekir; eğer var ise. Örneğin, şu etnik gruptaki insanlar şu okullara alınmıyor, şu gibi saygın mesleklere girmeleri, örneğin, doktor, avukat, mühendis olmaları engelleniyor ve saygınlığı olan yerleşim alanlarına sokulmuyor”(Türkdoğan; 2004a:83). Dolayısıyla aşiret sisteminin etnik bir yapı arz etmediği söylenebilir.

Aşiret sosyal bir gerçek sosyal bir olgudur. Aşiret, büyük metropollere taşınsa da eğitim öğretim ve ticaret yolu ile statü sahibi insanları yetiştirse de yine aşiret olgusu gerçekliğini kaybetmiyor. Bir hayat tarzı olarak her alanda yaşama olanağı buluyor. Bu anlamda aşiret: bir kimlik arayışı, bir şemsiye olarak aranan, sınımlanmış bir merkezdir. Bir kimlik arayışıdır çünkü: günümüzde, hızlı sanayileşme ve teknolojik ilerlemeler eski dayanışmacı cemaat yapılarını yıkmış, yerine çıkara dayalı bireyci ve akla göre

düzenlenmiş toplum yapılarını getirmiştir. Kalabalıklar içinde yalnız kalan, çıkara dayalı bir hayat tarzı süren insanlar bu defa “ben kimim”, “nereden geliyorum” gibi bir takım sorular sormak durumunda kalmıştır. Bu da kimlik arama sürecini başlatmıştır.

Bu toplumsal olguyu hem aşiret yapısında hem de büyük kentlerde aşiret mensupları arasında gözlemlemek mümkündür. Zira yerleşim birimleri, tarihsel gelişim, gelenek töre, kültür kalıpları, toplumsal fonksiyonları, dünya görüşleri bakımından farklılıklar arz etmekte, çekici bir kimliğe bürünmektedir. “Özellikle, aşiret mensuplarının büyük kentlerde korunmaları, gençlerin eğitilmesi, burs sağlanması, iş bulunması gibi çok yönlü hususlarda bu tür vakıfların birer tampon fonksiyon rolü oynadığı bilinmektedir. Böylece, aşiretler büyük kentlere sıçramakta, son yıllardaki siyasal gerginlikler nedeniyle, iç göçlerin yoğunlaşması sonucu, gecekondulaşma sürecini de hızlandırmaktadır”(Türkdoğan, 2004b: 563). Karşılıklı etkileşim, şüphesiz, geleneksel aşiret yapılarında önemli bir değişimi başlattı. Şehir hayatıyla tanışıldı, merkezin hayatı kolaylaştıran nimetlerinden istifade edildi, yerel yönetimlerin imkânlarından yararlandı. Nitekim bu süreçte en büyük darbeyi aşiretlerin anayasası hükmündeki ‘töreler’ aldı, gelenek ve göreneklerde bir kabuk değişimi gözlemlendi. Ama söz konusu değişim ve dönüşümün etkisinin sınırlı kalmasında, bölgenin ekonomik, siyasi ve kültürel yapısı kadar Türkiye’nin içinden geçtiği dönem de önemli rol oynadığı söylenebilir.

Kimliğin dinamiklik kazandığı günümüzde, aşiret-kabile bilinci silinememiş, aksine yer yer güçlenmeye başlamıştır. Hatta bu durumu politik arenalarda bile gözlemlemekteyiz. Büyük kentlerde ve bankacılık sektöründe "hortumculuk" olarak ortaya çıkan "siyasal yozlaşma", Doğuda, uyuşturucu şebekelerinin aşiret yapısı ile bütünleşerek siyasete de egemen olması biçiminde kendini göstermiştir. Bu durum bazı sosyologlarca hassasiyetle karşılanmıştır: “Hızlı tren kazasıyla ortaya çıkan "Her şey Allaktan" ve "İktidar kem gözlerin nazarına geldi" anlayışı, uyuşturucu kaçakçılığına egemen olan aşiret yapısı ile bütünleşip, siyasete egemen olduğu takdirde Türkiye’de yaşamak herkes için zorlaşacaktır”(Kongar, 2004:10). Van’da, eski milletvekillerinden Mustafa Bayram’ın kaba kuvvet kullanarak karakoldan adam kaçırmaması, Türkiye’deki aşiret gerçeğinin bir kez daha sorgulanmasına yol açtı. Olay, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal’ın "Kenti aşiretler yönetiyor" sözüyle gündeme oturdu adeta. Türkiye’de, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde aşiretler, siyasi yelpazede ve sosyal hayatta son derece etkinler. Aşiretin gücünü arkasına alanların bir kısmı meclisin yolunu tutuyor, bir kısmı da yerel yönetimlerde söz sahibi olmayı tercih ediyor. Eğitimin yaygınlaşması ile birlikte doktorluk, hâkimlik ve savcılık gibi mesleklere ilgi de büyük oranda artmış durumda. “Siyasette bir yerlere gelen ve okuyanları yok gibi. Ancak seçimler sırasında iş değişiyor. Parti temsilcileri tarafından ziyaret ediliyorlar. Çünkü blok oy garantisi onları ikna etmekten geçiyor”(Söylemez, 2004:32).

Sosyolojik anlamda aşiretlik olgusu bir sosyal problemi oluşturur, fakat “farklı” olma olgusu kendi başına sadece farklı olmayı ortaya koyar ve sosyal bir problemden bahsetmenin dışında kaldığı görülebilir.

1.3 Aşiret Yapısının Türk Toplumundaki Tarihsel Gelişimi

Başbakanlık Arşivi Belgeleri’ne göre, “Orta Asya yaylalarından Batıya doğru göç etmiş, birçok bölümlere ayrılmış, aynı anlama gelen boylar, oymaklar, aşiretler ve cemaatler tespitlere göre 7230’dur”(Başbakanlık, 2003).

“Osmanlı döneminde aşiretler sosyolojik bir olgu olarak göz önüne alınmış ve konu bütünlüğü ile kanunnamelere geçmiştir”(Türkdoğan, 2004b:557). Osmanlı kanunnameleri sosyal tarihimiz ve kültür sistemlerimiz hakkında ayrıntılı bilgileri sunmuş olmaktadır. Kaynak olarak tapu tahrir defterleri, maliyeden müdevver defterler ve mühimme defterleri gibi çok yönlü belgeleri kullanmıştır. Özellikle tapu tahrir defterleri, I.Murat dönemine kadar Osmanlı ülkesinde bulunan köyler, mezralar ve yaylak kışlak gibi kuruluşların dökümünü kapsamaktadır.

Zira Osmanlı Devleti'nin değişmeyen siyasetinin kaynağı ve dayandığı hukukî temeli, İslâmiyet'in getirdiği hükümlerdi. Osmanlı Devleti, Kuran, sünnet, icmal ve kıyas yoluyla vaaz edilen hukukî hükümler yanında, İslâm hukukunun müsaade ettiği ölçüde her mahallin örf ve âdetlerine de hürmet gösteriyordu. Bu sebeple, Osmanlı Devleti'ne tâbi olan bir Müslüman beylik, dâhilde ve hariçte, farklı bir sistemle karşılaşmıyordu.

Osmanlı toplum yapısı içinde aşiretlerin kimliği ve yerleşim biçimleri üzerinde az da olsa önemli araştırmalara rastlamaktayız. Bilindiği üzere, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, XI. Yüzyılın başlarından itibaren birçok tarihi hadiseye sahne olmuştur. Ermeni ve Bizans kaynaklarından sonra İslam tarihçileri de bölgeye ve sorunlarına ister istemez eğilmişlerdir. Oğuzlar, Selçuklular, Memlûklular, Safeviler ve Osmanlılar tarihi akışta kendilerinden söz ettiren siyasi kuruluşlardır. Ahmet Refik, 966–1200 yılları arası Anadolu'da yaşayan Türk aşiretlerinin tarihi kaynakları hakkında Divanı Hümayun Mühime defterlerinde kayıtlı hükümlere dayanan bir incelemesi 1930 yılında basın hayatına sunulmuştur. Eserden öğrendiğimize göre, Türk aşiretlerinin çoğu Anadolu'da, bir kısmı da Rumeli'dedir. “Has, zeamet ve tımarlarla yaşayan bütün reaya hakkında olduğu gibi, bu aşiretleri de nizam ve inzibat altına almak, imparatorluğun müdafaası için kanunlar ve nizamlar vazedilmiştir” (Türkdoğan, 1988:32).

“Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasında gelişmesinde, yeni fethedilen yerlerin Türkleştirilmesinde hatta boş yerlerin şenlendirilerek sosyal ve ekonomik bir hareketlilik sağlanmasında kasaba ve köylerin yapılandırılmasına kadar konar-göçer aşiretlerin rolünün önemli olduğunu görmekteyiz”(Orhonlu, 1987:78). “Osmanlı cemiyetini meydana getiren en önemli unsurlardan birini de hiç şüphesiz konar-göçer tabir edilen ve yarı göçebe hayat yaşayan aşiretler teşkil etmektedir. Genellikle hayvancılıkla uğraşan bu aşiretler, göçebelik vasıflarını biraz da, hayvanlarına otlak temin etmek zaruriyetiyle sürdürmek zorunda kalmışlardır”(Halaçoğlu, 1985:14). “Bu özelliği itibarıyla aşiret, temel iktisadi faaliyetin avcılık, toplayıcılık veya hayvancılık olması nedeniyle, geniş bir coğrafyada hareketlilik halinde bulunmak zaruriyetinden dolayı, tasavvuri de olsa kan bağı ve soy birliğine dayalı olarak teşekkül eden bir topluluk olarak tarif edilebilir”(Taşdelen, 1997:22). “Osmanlı cemiyetini teşkil eden unsurlardan birisi de ilk nazarda göze çarpmamalarına rağmen aşiretler yahut konargöçer halktır. Yaşadıkları hayat tarzına göre mevsimden mevsime yaylak ve kışlak bölgeleri bazen birbirlerinden çok uzakta bulunmaktadır”(Orhonlu, 1963:11). Ali Rıza Yalkın'ın 1922 yılından itibaren başlayan ve 1940 yılına kadar devam eden Toroslar'a yönelik bu çalışmaların kapsadığı aşiretlerle Doğu ve Güney Doğu aşiretleri karşılaştırıldığında ülkemiz sosyoloji literatürü için zengin bir tablo oluşmaktadır.

“Türkmen aşiretlerinde çoğu kez reis dışardan getirilebiliyor. Ayrıca, Beydilli aşiretinde beş obanın ilk üçünü bir başka ağa idare edebildiği gibi, bayraktarlığını da bir diğer oymak yüklenilmektedir. Bu da, Türkmen aşiretlerinin demokratik yapısını göstermesi bakımından dikkat çekici olsa gerek. Her boyun başında Bey (Boybeyi) ismi verilen

ve boyun idari işlerini yürüten bir kişi bulunurdu. Aşiretler de ise bu görevi mir aşiretleri yürütürdü. Beyler, boy içerisinden cesareti, mali kudreti, doğruluğu ile tanınan kimseler arasından seçim yolu ile iş başına gelirlerdi. Arap aşiretlerinde bu beylere Şeyh adı verilmektedir. Bu seçim devlet tarafından tasdik edildikten sonra, bir beylik beratı gönderilirdi. Gerektiği zaman, yani yönetimde acizlik göstermeleri veya kendisine bağlı olan aşiretlere zulmettikleri zamanlarda, devletin bunları azletme yetkisi vardı”(Halaçoğlu, 1985:17).

İl veya ulus ismi altında gruplandırılan konargöçer halk sırasıyla boy(aşiret), oymak(cemaat), boy(mahalle) bölümlerine ayrılmıştır. Boy oymakların başında bir bey (Araplarda şeyh) bulunuyordu. “Bir boya bey tayini irsi olmayan teşekküllerde o boyu teşkil eden grupların başında bulunan kethüda ve ihtiyarların bir şahsı boy beyi olarak kabul edecekleri hakkında kanatları açıklandıktan sonra hükümet tarafından onaylanmakta idi; bunun için hükümet tarafında o şahsın tayin edildiğine dair beylik beratı verilirdi”(Orhonlu, 1963:13). “İl veya ulus adı altında gruplandırılan konar-göçerler, sırasıyla boy (kabile), aşiret, cemaat, oymak, mahalle, oba (aile) şeklinde bölümlere ayrılmıştır”(Halaçoğlu, 1985:16).

Osmanlı hükümeti gibi merkeziyetçi idare tarzı güden ve reayasını devamlı koruma altında bulundurmak amacıyla bulunan bir hükümetin daimi bir yaylak kışlak hareketine tabi topluluğun yerleşik halka nazaran başıboş diyebileceğimiz hayat yaşamalarına neden müsaade ettiği sorusu hatıra gelmektedir. “Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu içine aldığı bütün yabancı nizamları ve tesirlerini telif değiştirerek bünyesine uydurmuş ve böylece ortaya bütün genişliği ile bir Osmanlı nizamı ve teşkilatı meydana çıkmıştır”(Orhonlu, 1963;12). Bununla da yetinmeyerek II. Abdülhamit, aşiret mekteplerini kurmak suretiyle, onların büyük toplumla veya millet-i hâkime ile uyum sağlaması ve kaynaşması hususunda olumlu adımlar atmıştır. Ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu bölgesinde görülen aşiretler, Osmanlı Devleti'nin hükümranlılığı döneminde idari sistemin bir parçası olarak kabul edilir ve bazı haklar verilir.

O halde, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde konar-göçer aşiretlerinin üç temel unsuru:

- a) İskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünleri,
- b) Salt iskân politikalarını,
- c)Yeni fethedilen yerlerin Türkleştirilmesi gibi önemli misyonları gerçekleştirdiklerini bilmekteyiz.

“Özellikle, 16. yüzyıldan itibaren başlayan ve 17–16. yüzyıllarda devlet için büyük bir sorun haline alan iç karışıklıklar, kısa aralıklarla meydana gelen ve uzun süren savaşların getirdiği maddi külfet, ülke yapısında devlet otoritesinin zayıflamasıyla ortaya çıkan şekavet sorunları da birçok yerleşik aşiret yapılarına toplumsal hareketlilik kazandırmıştır” (Türkdoğan, 2004b:559).

Şark diye adlandırabileceğimiz ve bugün Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Musul ve Kerkük'ten itibaren Kuzey Irak ve Halep'i de içine alan Kuzey Suriye bölgelerinde yaşayan çok sayıda Arap, Türkmen ve Kürt aşiretleri Osmanlı Devleti'ne göç etmiştir. Bu göçlerden bazıları:

1- Kürt ve Türkmen beylerinden kendi meyil ve arzuları ile itaat eden 25'den fazla aşiretten ve reislerinden bazıları şunlardır: "Bitlis Hâkimi Emir Şerefüddin; Hizan Meliki Emir Davud; Hısn-ı Keyfâ Emîri Melik Halid; İmadiye Hâkimi Sultan Hüseyin; Cezire Hâkimi Şah Ali Bey; Çemişgezek Hâkimi Melik Halil; Pertek Hâkimi Kasım Bey"(Akgündüz, 2002). Ayrıca Suran, Urmiye, Atak, Cizre, Eğil, Garzan, Palu, Siirt, Meyyafarakin, Sason, Sincar, Çermik, Malatya, Urfa, Besni, Harput, Mardin ve benzeri yerlerdeki aşiretler de arka arkaya Osmanlı devletine göç etmişlerdir.

2-Kürt ve Türkmen aşiretleri gibi, güneyde yer alan Arap aşiretleri de yine kendi iradeleriyle Osmanlı Devleti'ne iltihak etmişlerdir. Aralarında "İbn-i Harkuş, İbn-i Said, Benî İbrahim, Benî Sâyim, Benî Atâ aşiretleri, Safed ve Gazze şeyhleri ile Haleb"(Akgündüz, 2002) ileri gelenleri bulunmaktadır.

Zira Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar geçen süreç içerisinde ise aşiret ve kabile gibi gerçekte millet-altı kimliğini sürdüren yapılaşmaların toplumsal bir çözüme uğramaması, ulus-devlet sürecinde bütünleşmemesi etnik sosyoloji açısından dikkat çekici olsa gerek. Yörenin bu etnik ve sosyolojik nitelikli yapısı ülke geneliyle bir bütünleşme sürecine katılmadıkça, temelden kaynaklanan sorunlardan kurtulmak mümkün değildir. Cumhuriyet döneminde, özellikle de 1950'li yıllardan sonra siyasi hayatın çok partili atmosferi içinde çevreden merkeze doğru bir yöneliş başlar. Aşiret mensuplarının oylarını "toplucu" almak isteyen siyasi partiler de ilgilerini esirgemez. "Siyasi ve bürokratik eğilimler, çoğu kez taban tutmak ve işlerini yoluna koymak gibi hiç de demokratik olmayan yollarla aşiret ve kabile düzenine pırım vermesi milletleşme dediğimiz süreci hedefinden saptırmaktadır"(Türkdoğan, 1988:63) .

Cumhuriyet döneminde başlatılan eğitim öğretim girişimleri, siyasal yapılanma, belirli oranda sanayileşme ve teknolojik yaralandırma yanında, yeni kalkınma projeleri desteğinden ele alınan milletleşme olgusu da istenilen sonucu sağlayamamıştır. Türkiye profilinde insanımızın yaklaşık yüzde 30-35'i bir aşiret-kabile yaşantısı içinde asli kimliğini sürdürdüğü gözlenir.

BÖLÜM 2: METODOLOJİ

1.Araştırmanın Konusu

Aşiret- kabile sosyolojisi, günümüz Türk sosyolojisinin önemli bir uğraşı alanı olmak durumundadır. Çünkü ülkenin önemli aşiret yapılarının ekonomik bakımdan geri kalmışlığı, iç çatışmalara sahne oluşu, okuyup yazma ve kültürleşme sürecinin son derece sınırlı kalışı, büyük göç sorunlarına yol açması, statülü hukuk ve geleneğe dayalı cemaat yapısının incelenmesi gerekmektedir.

2.Araştırmanın Amacı

Sosyolojik anlamda ve bilimselliğin ortaya koyduğu gerçeklik prensibi ile bu konu ele alındığında, sosyolojik bir problemin ortada olduğunu vurgulamanın esas şartı, o problemin ne olduğunu ortaya koymak ve tüm yönleriyle açığa çıkarmaktır. Görülüyor ki, aşiret ve kabile gibi ülkemizin belirli yörelerinde yerleşim bölgesi, idari ve siyasi kimlikleri bulunan birimler (zümreler) henüz hepimizin ittifak edebileceği bir tarzda açıklanmış sayılmazlar. Özellikle 1830'lardan 1980'li yıllara kadar sürekli gelişen aşiret yapısını, din, mahalli çıkarlar ve/ veya dış yönlendirmelerle gelişen, etnik milliyetçi duyguları pekiştiren siyasal süreçte, ayaklanma şeklinde ortaya çıkan olayların etkileriyle anlayabilmeliyiz.

Zira Doğu ve Güneydoğu bölgemiz, yaklaşık bin yıllık cemaat tipini devam ettirmektedir. Çoğu zaman batılı araştırmaların klan kavramıyla karşıladıkları bu sosyal yapı, evrimin son derece gerisinde kalmıştır ve Doğu toplum karakterinin kalıntılarını taşımaktadır.

3.Araştırmanın Gereği

Türk toplum yapısında son yıllarda ortaya çıkan bu kültürel patlamalar ve sosyal şiddet olayları yeni araştırma metod ve teknikleriyle gün ışığına kavuşturulmak durumundadır. Bir an önce akademik kuruluşların, medya ve üst yöneticilerin ülke gerçeklerine eğilmek suretiyle bu parçalı yapıyı iyileştirme yöntemlerini bulmaları ve çözüm yollarını aramaları gerekmektedir. Türkiye'nin antropolojik ve etnolojik haritası henüz yapılmış değildir. Bir yanda aşiret kabile kuruluşları, bir yanda mega metropoller ve nüfusun yoğun bir kesiminin tarıma dayalı olduğu kırsal Türkiye. Bu üçlü görünüm kentli köylü ve aşiretli yapının sosyolojik saçak alanları yanında bir de gecekondulaşma, varoşlar, saf anlamda köylü, kasabalıların yaşantılarını sürdürdükleri gelenekli şehirler, toprağa bağlılık yerine ikili bir kimliği temsil eden göçerler, gibi kuruluşlarla karşılaşabiliriz. Kırsal Türkiye, ketli Türkiye, aşiretli-kabileli Türkiye yanında mega kentlerde yaşam alanı bulmuş, parçalı varoşlu, gecekondulu Türkiye bütüncül bir görüşle ve sistematik tarzda ortaya konulmuş değildir.

4. Araştırmanın Problemi

Saçaklı bir yapı olma özelliği gösteren aşiret olgusunu temel kültürel süreçleri çerçevesinde açıklıyor olmak araştırmanın temel problemini teşkil etmektedir.

5. Araştırmanın Hipotezleri

Ana hipotez:

- Ağrı'da aşiret kimliği silinmiyor

Yan hipotezler:

- Aşiret duygusu millet olma şuuru engelliyor

- Toplumsal kimliğin dinamiklik kazandığı günümüzde, Ağrı'da aşiret-kabile bilinci silinmemiş, aksine yer yer güçlenmeye başlamıştır.
- Ağrı'da Cumhuriyet döneminde başlatılan okullaşma, idari örgütlenme, belirli oranda sanayileşme ve teknolojik yararlanma yanında, yeni kalkınma projeleri desteğinden ele alınan ulus-devlet girişimleri de istenilen sonucu sağlayamamıştır.
- Yörenin bu etnik ve sosyolojik nitelikli yapısı ülke geneliyle bir bütünleşme sürecine katılmamaktadır.
- Aşiret olgusu, kimlik oluşumu, dayanışma, birliktelik ve cemaatleşme gibi önemli kültürel ve toplumsal motifleri temsil etmektedir.
- Aşiret ve kabile seviyesinde yaşayan insanlar millet kimliğine ulaşamamalarına ve benimsememelerine rağmen aynı zamanda ulus devletin yerel kültürel öğelerini ve kodlarını da taşımaktadırlar.
- Aşiretlerin dünya görüşü, kültürel dokuları, inanç ve değerler sistemleriyle düzenlenmiş, toplumsal ilişkiler düzeni vardır.

6.Araştırmanın Yöntem ve Teknikleri

Görüşme yapılan kişilere genelde kent merkezlerinde ama bir kısmına da köylere gidilerek ulaşılmıştır. Farklı kesimlerden kişilerle yapılan görüşmelerde ise kişinin demografik ve göç bilgileri alınmış, aile fertlerinin istihdam, eğitim durumları, geçim kaynakları öğrenilmiş daha sonra kişilerin bölge ile ilgili bilgileri ve yaşadıkları sorunlar, sosyal yaşamda aşiret yapısının aile, kadının durumu, eğitim düzeyi, mesleksi eğitim, suç oranı gibi değişkenlere etki edip etmediği irdelenmiştir. Niteliksel araştırma olarak planlanan projede, yukarıda sözünü ettiğimiz iki eksene yönelik bilgiler, sınırlı sayıda kişi ile derinlemesine görüşmeler ve doğal ortamlarında grup sohbetleri yapılarak elde edilmeye çalışılmış, görüşülecek kişiler rastlantısal örneklem kurallarına göre değil, amaca yönelik biçimde belirlenmiştir. Görüşme yapılan kişilere daha çok kültürel kodları açığa çıkarmaya yönelik sorular yöneltilmiştir. Daha açık söylesek, bu araştırmanın sonuçlarından istatistiksel genellemelere gitmek mümkün değildir, zaten araştırmanın böyle bir hedefi de yoktur. Tercihi böyle yapmamızın nedeni, daha önce bu konuda yapılmış fazla çalışma olmaması, konunun hassasiyeti ve kesin kalıpları çizilmiş soru kâğıtları aracılığı ile tam da istediklerimizi elde edemeyeceğimiz konusundaki kanaatimiz olmuştur. Amacımız, konuyu daha iyi anlamak, bu yöndeki eğilimler konusunda derinlemesine bilgi elde etmek, gözlem ve izlenimlerimizi derleyerek bazı sonuçlara ulaşmaktır. Hedeflediğimiz gruplar da her kentte, hem kentin yerlileri, hem de farklı bölgelerden göç ederek oraya gelmiş, çeşitli mesleklerden kişilerden oluşmaktadır.

Kullanılan görüşme cetveli tekniğinin yanı sıra yanı sıra 38 sorudan oluşan anket tekniği de kullanılmıştır. Anket sorularının öncesinde cevaplayıcılara bilgi vermek ve onlara yol göstermek amacıyla test yönergesi hazırlanmıştır. Anket sorularının ilk 7 sorusu kişisel bilgileri içermekte ve araştırmamızın değişkenleri rolünü üstlenmektedir. Geriye kalan 31 soruluk kısım ise araştırmanın hipotezlerinin doğrulanması ya da yanlışlanmasında rol oynamaktadır. Yine bu 31 soruluk kısım araştırmanın

betimleyici çerçevesini oluşturma rolünü de üstlenmiştir. Araştırmanın güvenilirlik seviyesini bozmaması nedeniyle anket soruları cevaplayıcılarının ad, soyad ya da telefon numarası gibi kendilerini ifşa ederek rahatsız olacakları soruları içermemesine dikkat edilmiştir ve bu tarz sorulara yer verilmemiştir.

7.Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evrenini, Ağrı ili dâhilinde yer alan aşiretler oluşturmaktadır. Ağrı'da yerel yönetimlerden ve Ağrı kültür ve dayanışma derneklerinden aldığım verilere göre Ağrı merkezinde ve merkez köylerinde yaklaşık 6000 civarında aşiret üyesi bulunmaktadır.Bu durumda bu araştırma sonucunda ve çerçevesinde ortaya çıkan bulgular, bilgiler Ağrı'daki tüm aşiretler için geçerli kılınacaktır.

8.Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklemini evren içerisinde belli kotalar çerçevesinde rast gele seçilen 350 kişi oluşturmaktadır. Geçerli olan ve anket cevaplayıcılarını belirlerken göz önünde bulundurulan kota ise cevaplayıcıların bir aşirete mensup olmaları idi. Dolayısıyla başka hiçbir değişken nazara alınmadan kişinin sadece aşiret üyesi olup olmadığına bakılarak anket formları dağıtılmış, görüşme cetveli uygulanmıştır.

BÖLÜM 3: AĞRI İLİNİN SOSYO-EKONOMİK PROFİLİ

3.1 Tarihsel Gelişim Süreci İçerisinde Ağrı

Orta Asya'dan gelen kavimlerin Anadolu'ya girişleri sırasında, Ağrı bir geçiş oluşturmuş, dolayısıyla birçok medeniyete sahne olmuştur. Ancak bu medeniyetler Ağrı'yı bir geçiş kapısı olarak gördüklerinden burada çok köklü bir uygarlık oluşturamamışlardır. Ancak yörenin M.Ö 4-3 bin yıllarında Volga-Ural'dan gelen Protürk akımlarına sahne olduğu bilinmektedir. Bu nedenle yöre göçler haritasında Anadolu'ya girişin kapılarıdır. Hem Doğu Anadolu'da hem de Güneydoğu'da bu kimliği gözlememiz mümkündür. Belki de yerleşik bir kimliğe yörenin ulaşamamasında bu akış çizgisinin tesiri düşünülebilir. Bölgede egemenlik kurdukları sanılan Hititler'in güçlerini yitirmeleri üzerine, M.Ö.1340-M.Ö.1200 tarihleri arasında Huriler Krallık merkezi olarak Urfa'dan uzak olan Ağrı'yı ellerinde tutamadıkları bilinmektedir.

En köklü uygarlığı Urartular oluşturmuştur. Urartu'nun Van Gölü'nün kuzey ve kuzeydoğusundaki ülkeler üzerine, Kral İspuini (M.Ö.825-M.Ö.810) döneminde seferler başlamış, Kral Menua (M.Ö.810-M.Ö.786) döneminde bu akınlar daha da ağırlık kazanmıştır. Kuzeye ve kuzeydoğuya giden yollar üzerinde inşa edilen kaleler, buraya yapılan seferlerin önceden planlandığını göstermektedir.

“Ağrı Dağı'nın yamaçlarında, Karakoyunlu ve Taşburun köylerinin arasında ele geçen bir Urartu yazıtı Kral Menua'nın bu bölgedeki egemenliğinin kesin kanıtıdır” (Semencioğlu, 1967:13).

M.Ö.712 yıllarında Kızılırmak boylarına kadar uzanan Kimmerler, Ağrı'da geçici de olsa bir hâkimiyet kurmuşlardır. Doğu Anadolu'ya gelip yerleşen ilk Türk topluluğu M.Ö.680 yılında bölgeye gelen Sakalar'dır. Murat Nehri ve Doğubayazıt çevrelerine kısa sürede yerleşmişlerdir. Daha sonraları Arsaklılar ve Artaksıyaslı Krallığı, Ağrı ve çevresine hâkim olmuştur. Medler, (M.Ö.708-M.Ö.555) Asur Devleti'nin yıkılması ile birlikte bir yayılma sürecine girmiş, bunun sunucu olarak da Ağrı ve çevresini topraklarına katmışlardır. Medlerin yıkılması ile birlikte Persler; Büyük İskender'in Pers Kralı III.Darius'u (M.Ö.331) yenerek Anadolu'yu ele geçirdiği zamana kadar yaklaşık iki yüzyıl kadar bölgede yaşamışlardır. Büyük İskender'in ölümü üzerine oluşan boşluktan faydalanan Ermeniler bölgeyi ele geçirmişlerdir. “Bölge, Hz. Osman zamanında İslam orduları tarafından fethedilmiştir. 872 yılına değin Abbasilerin kontrolü altında kalan Ağrı, daha sonra Bizans'ın kontrolüne geçmiştir”(Fırat, 1970;75).

1054'te Tuğrul Bey Muradiye Erciş Ve Ağrı'yı işgal ederek Erzurum'a kadar ilerledi. 1064'te Kars ile birlikte bölge tamamen Selçukluların kontrolüne geçti.

Oğuz boylarından olan Karakoyunlular konargöçer Türkmen aşireti olarak ataları İlhanlılar ve Çağataylar gibi Ağrı Dağı ve Aladağ'ı yazın yaylak, sefer zamanlarında da üs olarak kullandı. “1405-1468 tarihleri arasında Ağrı, Karakoyunlu toprakları içinde yer almış, Karakoyunlular yıkılınca Ağrı, Akkoyunlular'ın egemenliğine geçmiştir. Ağrı, Yavuz Sultan Selim tarafından

Çaldıran Savaşı sonrası Osmanlı topraklarına katıldı”(Ağrı il yillığı,1978).

İsmail Safevi Devletini kurunca Ağrı toprakları 1502- 1514 yılları arasında(on iki yıl) Şah İsmail yönetimine girdi. Ağrı toprakları Sultan Selim’in Çaldıran seferi ile tamamen Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı ordusu Doğubayazıt Danasazı / Şıhlı gölü kenarında konaklarken 20 Ağustos 1514 günü Beyazıt kale anahtarları şehir halkı temsilcileri tarafından padişaha takdim edildi.23 Ağustos 1514’te Çaldıranda Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail’i yenince Şah, Tebriz’e kaçtı. Bu zaferle Türk olduğu halde çeşitli oyunlarla Osmanlı Devletini tehdit eden Şah İsmail tehlikesi ortadan kalktı. Ağrı ve Doğu Anadolu, yeniden Osmanlılara kazandırıldı. Bölgede Osmanlı egemenliği sağlanınca Ağrı sancak beyliği Beyazıt sancak merkezi oldu. Önceleri Van’a, sonradan Erzurum Beylerbeyliğine bağlanarak Ağrı çevresi ve Beyazıt Osmanlılar zamanında önemini daima koruyup bir serhat şehri olarak kaldı ve gittikçe gelişti. Şah İsmail’in yerine geçen Şah Tahmasp da zaman zaman Van ve Ağrı’yı işgal etti. Kanuni Sultan Süleyman’ın 1534 Amasya Barışı ile Kars ve Van Osmanlılarda kaldı. Beyazıt ve Eleşkirt Bölgesi Safevi İran’a bırakıldı. 1578 Mayıs ayında Serdar Mustafa Paşa, bütün Eleşkirt ve Beyazıt bölgelerini ele geçirerek son defa Osmanlı topraklarına kattı. İran saldırıları bitmediği için 4. Murat – Yavuz Sultan Selim ve Kanuni, İran üzerine sefer düzenledi.1635 yılında başlayan sefer 1639 Kasr-i Şirin Anlaşması ile noktalandı. Bu anlaşmayla belirlenen sınır Ağrı–İran arasında bozulmadan günümüze kadar geldi. Rus devletinin Kafkaslar’dan akdenize inme politikası yüzünden, Osmanlılar ile Ruslar arasında, Ağrı topraklarını da içine alan bölgelerde 4 büyük ve önemli savaş olmuştur. 1828-1829 savaşı, 1853-1856 savaşı, 1877-1878 savaşı, 1914-1918 savaşı. Bu savaşlarda Ruslar, bölge halkının bir kısmını sürgün edip göçe tabi tutarak, Türkler’den boşalan köy ve yerlere; Müslüman olmayan Malakan, Ermeni ve Yezidi gibi azınlıklar yerleştirildi. Adı geçen gayri Müslimler, doksan yıl süren Rus-Osmanlı mücadelesinde Ağrı halkına eziyet ettiler, Ermeniler Birinci Dünya Harbi’nde katliam yaptılar. Ruslar, Ağustos 1828’de Erivan üzerinden ilerleyip Beyazıt, Diyadin, Ağrı ve Eleşkirt’i ele geçirdiler. Halkın bir kısmını zorla Gümrü ve Revan’a sürdüler. Eylül 1829’da son bir taarruzla Ruslar Ağrı’dan püskürtüldü.

Fakat Ruslar Ağrı topraklarından geri çekildiler. Osmanlı - Rus harplerinin en korkunçlarından biri de 1877-1878 Harbi’dir. Tarihimizde ve halk arasında "93 Harbi" olarak bilinen 1293 Savaşı devlete ve Ağrı’ya çok büyük kayıplar vermiş, tahribatı önlenememiştir. Ruslar, 30 Nisan 1877’de Beyazıt sınırını geçerek Ağrı topraklarını işgale başladılar. 10 Mayıs’ta Beyazıt, 20 Mayıs’ta Karaköse, 10 Haziran’da Eleşkirt işgal edildi. Osmanlı ordusu Erzurum’a doğru çekildi. Haziran sonunda Rus birlikleri Iğdır’a çekilmeğe mecbur edildiyse de, Ruslar 9 Temmuzda Ermeni ve yeni takviye kuvvetleriyle saldırarak bölgeyi tekrar işgal ettiler. Savaşın devam ettiği günlerde Ermeni çeteleri halka büyük zarar verdi. 30 Mart 1878 Yeşilköy Anlaşması ile Ardahan, Kars, Oltu, Batum, Artvin ve Beyazıt sancakları Rusya’ya verildi.

Osmanlı Rus savaşlarında Ruslar tarafından bölgeye yerleştirilen Ermeniler birçok yerde kilise ve manastır yapmışlardır. Ağrıda şimdiki Bahçelievler Polis karakolunun yerinde yapılan kilise siyah taşlarda örülü bir yapı idi. Toprağa ve bu kiliseye izafeten şehre Karakilise adı verilmişti. “Osmanlı döneminde şorbulak olarak anılan ilin adı, Ermenilerin zamanında Karakilise olarak değiştirilmiştir” (Fırat, 1970,82).

“Karakilise”, adında yerleşim yeri başka illerde de vardı. Bunlar birbirlerine karıştırıldığı için Eleşkirt Karakilisesi adları halk ve askerlerce karıştırıldığından; doğu cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa Eleşkirt Karakilise’sinin Köseadağ’ın doğu tarafından bulunması ve kilise ile herhangi bir ilgisinin bulunmaması yüzünden değiştirilmesini istemişti. Çünkü Nisan 1918’de Ermeniler Ağrı’yı terk etmiş küçük kiliseler kullanılamaz olmuştu. Harita şubesine Karakilisenin “Karaköse” olarak tashih edilmesi üzerine Kasım 1919’da Karakilise adı Karaköse olarak değiştirildi. 1938’de sınırları içinde bulunan ve Türkiye’nin en yüksek dağı olan Ağrı Dağı’ndan ötürü Karaköse adı, Ağrı oldu.

Nuh Tufanı ilgisinden dolayı Tevrat ta adı geçen Ararat Dağı ve ülkesinin, Ağrı ve çevresinin olduğu sanılması dolayısıyla, Ağrı’ya batılılar tarafından, Ararat da denilmektedir. “1834 yılında bucak, 1869 yılında ilçe olan Ağrı, 1927 yılında il merkezi olmuştur”(Ağrı il yıllığı, 1978). 5165 m. yüksekliğiyle Türkiye’nin en büyük dağı olan Ağrı Dağı’ndan dolayı da Ağrı adını almıştır. Ağrı’nın tarihi, Nuh Tufanı ile başlar. Tufanı anlatan hikâye ve efsanelere göre insan nesi dağa oturan gemiden inerek, Ağrı’dan dünyaya yayılmıştır.

Coğrafi konumu ve Asya-Avrupa karayolunun buradan geçmesi, tarihini yüzyıllar öncesine götürür. Ağrı’nın tarihi, bir parçası olduğu Anadolu’nun tarihi kadar eskidir. Orta Asya’dan ve İran’dan gelen kalabalık kitlelerin batıya (Anadolu) geçmesini kolaylaştıran yollardan en önemlisi buradadır ve her devirde tarihi stratejik bir konuma sahip olmuştur. Aynı zamanda Doğu Anadolu’ya gelen göç ve akınların ilk durağıdır. Küçük Asya’yı ele geçirmek isteyenler Asya kavimleri, Kafkas sıra dağlarından inemedikleri için hep İran üzerinden gelmişler ve Anadolu’nun ilk giriş kapısı (Ağrı) onlara geçiş yolu olmuştur.

Yöre Ortadoğu ve Kafkaslarda açık olması bakımından stratejik bir yerdedir. Tarihi tespitlere göre, 8-9. yüzyıllarda Asya’dan kaynaklı göçler, daha ziyade Kafkasya ve İran üzerinden akıp gitmiştir. “Ülkemizin, Güney ve Ege bölgeleri, hatta kuzey sahaları bu göçleri dindirip sükûnete erdirdiği halde, Doğu ve Güneydoğu’nun bir türlü sükûnete erememesinde stratejik özelliği kadar, akış alanında bulunmasının da rolü unutulmamalıdır”(Türkdoğan, 1988:381).

Bundan ötürü Ağrı devamlı bir kültür ve medeniyet merkezi olamamıştır. Geçit ve sınırda bulunması sebebiyle bölgede yaşayan halk sık sık değişmiş, baskınlar, savaşlar, maddi kültürle yerleşim yerlerini tahrip etmiştir. Orta Asya’dan gelen kavimlerin Anadolu’ya girişleri sırasında Ağrı, bir geçiş oluşturmuş, dolayısıyla birçok medeniyete sahne olmuştur. Ancak bu medeniyetler Ağrı’yı bir giriş kapısı olarak gördüklerinden burada çok köklü bir uygarlık oluşturamamışlardır.

3.2 Ağrı ve Aşiretleşme

Bölgenin toplumsal dokusunu belirleyen geleneksel örgütlenmelerden olan aşiret yapısı toplumsal gidişi etkileyecek biçimde varlığını hala sürdürmektedir. Aşiret kişilerin toplumsal cinsiyeti, yaşı, yaşamını geçirdiği yerleşim yeri, eğitimi ve akrabalık ilişkileri gibi çeşitli faktörlerin etkisi altında algılanıp, yaşamlarının bir yerine oturtulmaktadır. Özellikle kırsal kökenli, aşiret ve akrabalık ilişkileri güçlü, kente göç etmiş olsalar bile çevreleri fazla değişmemiş, ait oldukları aile ve topluluğun yaşamlarında öncelikli bir yere sahip olduğu gözlenen kişilerde aşiretin, insanların uğruna öldürülebileceği çok büyük bir şey, yaşamın anlamı ve

amacı olarak tanımlandığı söylenebilir.

Toplumsal yapı içerisinde hâkim pozisyona sahip olan aşiret sistemi, ferdi ilişkilerin yanında grup ilişkilerinin de ortaya çıkmasına neden olur. Aşiret bağı kimi zaman aileleri hatta köy sınırlarını aşarak toplumsal gruplaşmayı sağlayan bir bağ oluşturur. Aşiret içindeki aileler mensubiyet duygusuyla kendilerini aşirete bağlı hissederler. Aşiret kavramı aynı soydan gelme inancı ile kurulmuştur.

Ağrı ili sosyoekonomik yapısı, yardımlaşma ve dayanışmayı gerektirdiği için, zaman içinde aynı insanları bir arada tutma, birbirini koruyup kollama zorunluluğunu getirmiştir. Ancak yöre insanının kimi zaman aşiret olarak adlandırdığı olgu, gerçekte yalnızca akrabalık ilişkisi olabilmekte, üyeleri arasındaki dayanışmayı yitirmiş aşiretler ise ancak adını koruyor görünmektedir. Bugün için görülen odur ki, aşiretçilik göçebelikten yerleşikliğe, köyden şehre hareketliliğin etkisiyle azalmakta, "aşiret" diye adlandırılan grupların çoğunun üyeleri için bu nitelik yalnızca ikincil önemde bir kimlik özelliği taşımaktadır. Her aşireti büyütülmüş bir aile profiline benzetebiliriz. Her aşiretin bir soy ağacı var olduğu bilinir.

Aşiret yapısı içinde sıkışmış ve birey olamamış, demokratik kültürden uzak kalmış bölge insanının özgür ve demokrat birey olmasını sağlayacak oluşumlar olması bakımından yararlarının bulunduğu gözetilmelidir. Bölge insanının yurttaş olduğunu hissetmesinin getirdiği güven ve huzur duygusu dışında kendi kimliğini yaşayıp, geliştirerek özgür ve demokrat birey olmasına katkıda bulunacak tüm örgütlenmeler ayrıca gösterilmelidir.

Ağrı'da yer alan bazı aşiretlerin adı ve bölgeleri:

“Plakani : A.Düzmeydan, A.Dumanlı, Çökelge, Gündoğdu, Tanrıverdi, Güney Söğüt, Samanyolu, Yankaya, Yeltepe, Y.Dumanlı, Yanalyol, Y.Düzmeydan, Balçiçek, Akyıldız Mezrası

Celali : Aras, Aşağı Esen, Y.Esen, Bayramyazı, Boyuncak, Çöğürlü, Kumlubucak,

Taşteker, Tanyolu.

Nezoi: Yardımcılar, Düzgören, Tanrıverdi,

Kaskan: Dilekyazı, Kumluca(Yeniköy mezrası)

Şeyh: Gözucu, Kağınlı, Bayıraltı

Mikali: Gözucu, Bayıraltı”(Kişisel görüşme, 2005)

3.3 Coğrafi Çevre ve Ulaşım

“39.05 ve 40.07 kuzey enlemleri ile 42.20 ve 44.30 doğu boylamları arasında yer alan il, deniz seviyesinden 1640 m yükseklikte kurulmuştur”(Ağrı il yıllığı, 1978). Anadolu’yla bağlantısını sağlayan yolun üzerinde bulunması ile önemi artan ilin doğusunda İran, batısında Muş ve Erzurum, kuzeyinde Kars, güneyinde Van ve Bitlis ile kuzeydoğusunda Iğdır ili bulunmaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi’nin Yukarı Murat-Van bölümü içinde kalan yüksek Anadolu yaylasının devamı üzerinde yer almaktadır. Yüzölçümü 11376 kilometrekaredir. Topraklarının %46’sını dağlık alanlar, %29’unu ovalar, %18’ini platolar ve %7’sini yaylalar oluşturmaktadır.

3.4 İlde Sosyal Yaşam

Altyapı, içme ve kullanma suyu, kanalizasyon ve şehir içi trafik artan nüfusa ve büyüyen kent ihtiyaçlarına cevap veremez duruma gelmiştir. Kentin merkezini oluşturan tek bir ana cadde vardır. Ancak ekonominin, bürokrasinin ve ticaretin can damarı niteliğindeki bu cadde de ihtiyaca yeteri anlamda cevap verememektedir. Ağrı bir yandan memur ve asker sirkülasyonuna sahne olan bir kent olurken, öte yandan var olan yapılar, işyeri ve konut alanında artan talebi karşılamaktan uzaktır. Dolayısıyla kentte giderek artan konut ve işyeri açığı inşaat sektörünü canlandırabilecek gibi görünmekte, ancak eğer bir masterplan çerçevesinde kontrol edilmezse kentteki konut açığı hızla ve plansız bir şekilde kapatılmaya çalışılacaktır.

Ekonomik alandaki gelişmelerle kıyaslandığında daha yavaş işleyen bir durum arz etmektedir. Bir yanda tüketim alışkanlıkları hızla değişmektedir. Örneğin, binek oto veya lüks tüketim, cep telefonuna büyük bir talep artışı gözlenmektedir. Öte yandan bu gelişme, sosyal-kültürel değer yargılarında aynı paralelde olmamaktadır. Kadınlar kamusal yaşamda yer almaya başlamışlar ama kız çocuklarının okutulması (en azından zorunlu eğitimden sonra) hala ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Köy hizmetlerinden alınan bilgiye göre kadınların sosyal yaşama 1990’lar öncesine kıyasla, daha fazla katılmaya başlamalarına, üniversite okuyan ve dışarıdan gelen kız öğrencilerin ve sayıları az da olsa memur(öğretmen, doktor, hemşire, vs.) olmalarında kadınların da etkisi olmuştur.

3.5 Ekonomik Faaliyetler

1967 de Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliğinin Erzurum’da düzenlediği: Doğu Anadolu’yu Kalkındırma Semineri’nde, yörenin bir envanteri çıkarılmış ve 7 önemli birim üzerinde durulmuştur. Bunlar sırasıyla 1)hayvancılık 2) toprak ürünleri 3) madencilik 4) sanayi 5)nüfus ve istihdam eğitimi 6) afet hizmetleri 7) sağlık işleri.

Ağrı’da halkın geçimi genelde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Ekonomi tarımdan çok hayvancılık ve hayvan ürünlerine dayanır. Düzlık alanların daha verimli olduğu Ağrı’da genellikle tarla ziraatına dayalı tarım ve hayvancılık gelişmiştir. Yayla ve meralarda yetişen hayvanlar ve bu hayvanlardan elde edilen ürünler, il ticaret hayatında önemli rol oynar. Şehir merkezine yakın köylerde arıcılık da yapılır. Endüstri fazla gelişmemiştir.

İlin endüstri ürünleri ve sanayi malları ihtiyacı genellikle uzak illerden sağlanmaktadır. Sanayi Türkiye’nin ekonomik gücüne

katkıda bulunacak ve büyük ölçüde etki edecek derecede değildir. Ağrı'nın toprak ürünleri bakımından da milli ekonomiye katkısı azdır. Yapılan sanayi kuruluşları halkın başlıca geçim kaynağı olan hayvancılığa yöneliktir. Hayvansal hammaddelerin bir kısmı bu endüstri kollarında işlenir.

Ticaretin merkezi Ağrı'dır. İran sınırında bulunması ve Gürbulak sınır kapısı sebebiyle Doğubayazıt da ticaret daha gelişmiştir. İlçe merkezleri aynı zamanda ticaret merkezleridir. Köylerdeki ticaret; canlı hayvan, hayvan ve ziraat ürünleri ile çerçi ve satıcıların pazarladığı ihtiyaç mallarına aittir.

Ağrı Sanayi Birliği Odası'ndan aldığım verilere göre Ağrı'da yer alan fabrikalar ve faaliyet alanları aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

Ağrı şeker fabrikası:

1976 da temeli atılan fabrika 1984'te hizmete girmiştir. Ağrı şeker fabrikası Cumhuriyet döneminde Ağrı'da yapılan en büyük fabrikadır. Bu fabrika il ekonomisine, işçi istihdamına ve hayvancılığa büyük katkı sağlamıştır.

Et kombinası:

1976 da hizmete giren kombina, ilde yetişen küçük ve büyükbaş hayvanların alım ve değerlendirilmesinde önemli bir işleve sahiptir. Yılda yaklaşık 30–40 bin arasında koyun 5–10 bin sığır kesilmektedir.

Doğubayazıt yem fabrikası:

Yem Sanayi Genel Müdürlüğü'nce 1978 de kurulmuştur. Bölge hayvancılığının geliştirilmesi, hayvansal protein ihtiyacını yeterli seviyeye erdirmek amacıyla koyun, sığır ve tavuk yemi üretmektedir. Yıllık kapasitesi 16.000 tondur. 1997 yılında toplam 3625 ton yem üretilmiştir

Hayvancılık:

Ağrı ülkesinin önemli bir hayvancılık merkezi durumundadır. İldeki en önemli geçim kaynağı hayvancılık olup, ekonominin temeli hayvan ve hayvan ürünlerinin satışına dayanır. İlin coğrafi yapısı itibariyle geniş yayla ve meraların bulunması ve toprağın tarıma fazla elverişli olmaması nedeniyle hayvancılık büyük oranda yaygınlaşmıştır.

Koyun başta olmak üzere büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği ile süt ürünleri, Ağrı ilinin başlıca gelir kaynaklarını oluşturmaktadır. “Dağlarda yabani keçi, boz ve beyaz ayı, sansar, tilki kurt ve tavşan bulunur. Ayrıca Ağrı Dağı'nda derisi kıymetli Engerek Yılanı ile ilde özellikle sazlıklar ve göl kıyılarında yabanördeği, yabankazı, turna ve keklik gibi av kuşları bulunmaktadır”(Ağrı il yıllığı. 1978).

İlde hayvan ve hayvan ürünlerini değerlendirmek amacıyla et kombinası ve süt fabrikası kurulmuştur. Doğubayazıt yem fabrikası

ve Ağrı şeker fabrikasında hayvancılığa katkısı olan yan sanayi kuruluşlarındandır.

Ağrı'nın yurt ekonomisine en büyük katkısı canlı hayvan ihracatı ve hayvansal ürünlerdir. Hayvan ürünlerinden; süt, yoğurt, peynir, lor, yağ ve et olarak faydalandığı gibi deri ve yününden de önemli derecede faydalanılır. Yünden yatak yapılır. Eldiven, çorap, başlık, keçe, kilim, halı gibi kullanma ve sergi eşyaları örülür. Hayvanların gübresi kurutularak tezcek adı verilen yakacak olarak kullanılır.

İlde görülen göçebe hayat hayvancılığın bir sonucudur. Haziran ayı gelince göçebe halk Ağrı Dağı, Süphan Dağı ve Tendürek Dağı eteklerine ve Aladağ, Sinek, Mergezer, Mergemir, Kılıç ve Katavin yaylalarına akın ederler. Buralar hayvan sürüleriyle şenlenir.

3.6 Eğitim Faaliyetleri

Eğitim alanında sorunlar fazladır. Orta öğretimde sınıflar kalabalık ve yeterli öğretmen bulunamamaktadır. 8 yıllık kesintisiz eğitim taşınmalı sistemi doğurmuş ancak bu yeterli olmadığından özellikle kırsal kesimde ciddi sorunlara yol açmaktadır. Üniversitenin açılma ihtimali bölge gençlerinin yüksek öğrenime eskiye nazaran daha fazla yönelmesinin de önünü açmıştır. Gençler yüksek öğrenimden eskiye göre daha çok yararlanmaktadırlar.

Bölgede eğitimde cinsiyet ayrımı hem kırsal hem de kentsel kesim için geçerlidir. Kırsal kesimden özellikle uzak ve dağınık yerleşim birimlerinde okul bulunmayışı, ulaşım güçlüğü, ekonomik olanaksızlıklar, yılın belli aylarında işgücü sıkıntısı, okullaşma oranını düşüren başlıca etmenler arasındadır. Diğer yandan bölgede geleneksel sosyo-kültürel ve ekonomik yapıların varlığını sürdürmesi, kadınların eğitimini olumsuz etkilemektedir.

Kız çocukları çok erken yaşlardan (6-7) itibaren kardeşlerinin bakımı, temizlik, bulaşık yıkama ve özellikle de su taşıma gibi ev kadını" rolünü üstlenmekte, böylece çocukluklarını yaşayamadan genç kızlık davranışlarını sergilemektedirler. Belirli zamanlarda, özellikle tarımda aile işgücüne katkısı ile okula devamsızlık yaygındır. Ayrıca, sürekliliği akraba evliliğine bağlı olan aşiretlerdeki örgütlenmelerde, kız çocukları erişkinlik dönemlerinin hemen başında geleneksel değerler gerekçe gösterilerek yasal hakları olan eğitimden mahrum edilmekte ya da okula gitseler bile ikinci ya da üçüncü sınıftan sonra devam edememektedirler. Öte yandan kişisel yaşam hedefleri içinde özellikle kızların okumasının bir anlamı yoktur; önlerinde bir model bulunmamaktadır. Oysa erkek çocuklarda örneğin ehliyet almak için en azından ilkokulu bitirme istenilir bir durumdur.

Ağrı İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden aldığım bilgilere göre, "bölgede okuma-yazma kurslarına katılan kadınlarda okuryazarlık oranı beklenenin altındadır"(Kişisel mülakat,2005). Bunun nedeni ise kurs sürelerinin kısa olması devam edenlerin de kurs bittikten sonra bir daha pratik yapma olanağı bulamayışlarıdır. Kurs süresince öğrenilen okuma-yazma kurs bitimiyle sona ermektedir. Okuma-yazma konusunda kadınlara oranla erkekler daha iyi durumda olup, Türkçe bilmeyen erkek hemen hemen yok gibidir. Son yıllarda bölgede gerek kırsal alanlarda gerekse kentlerde kız çocuklarını okutma eğilimi artmaktadır. En ücra

yerleşim birimlerine kadar yayılma gösteren kitle iletişim araçlarının ve geleneksel yapının çözülmeye başlamasının bunda büyük etkisi olduğu söylenebilir.

BÖLÜM 4: AĞRI İLİ DÂHİLİNDE YER ALAN AŞİRETLERDE SOSYAL NORMLAR

Toplumsal yaşam akışı içinde toplumu oluşturan insan ve insanlardan meydana gelen topluluklar arasındaki ilişkilerin devamı beklentiler yasaklar, kaçınmalar ve kalıp davranışlara dayanarak devam eder. Sosyal normlar kavramı içinde yer alabilecek bu tür davranış ve tutumlar toplumda düzenleyici ve denetleyici rol üstlenmişlerdir. “İnsan ve toplum yaşamında, neleri yapmak, nelerden sakınmak gerekliliği, diğer bir söylemle sosyal denetimi sağlamak çevre koşulları içinde belirlenen sosyal normlarla gerçekleşir”(Artun, 2005:119).

Çağların süzgecinden geçerek günümüze kadar gelen örf adet gelenek görenek gibi yaptırımlar en genel anlamda töre başlığı altında toplanabilir. Bu kültürel öğeler sadece bireylere değil toplumların davranışlarına yön verir.

Örfler: Örfler çoğu zaman toplumun katı beklentileri olarak nitelenen birtakım örnek tutum ve davranışlardır.

“Uyulması zorunlu olan ve yaptırım gücü yüksek olan yazısız kurallardır” (Atabek, 2006:58). “Örflerin bireyle birey, bireyle aile, bireyle komşular ve akrabalar, bireyle halk ve ulus arasındaki ilişkileri, davranışları tutum ve tavırları düzenleyen ve belirleyen işlevleri vardır” (Artun, 2005:120). “Yaptırım gücü çok fazla olan töreler genellikle kırsal kesimlerde uygulanır. Törelere karşı gelenler sert yaptırımlarla cezalandırılır. Bu yaptırımları, töre yasaya dönüşmüşse devlet, dönüşmemişse toplumun kendisi

uygular”(Erdem, 2004:93).

Adet: Zorlayıcı olmayan normlardır. Bunlar daha çok evlilik, düğün yapma gibi toplumsal etkileşim türlerinde görülür.

Adet örf'e göre yaptırım gücü açısından daha esnek bir özelliğe sahiptir. Adet toplum içerisinde alışıla gelen davranışların yerleşmesi şeklinde özetlenebilir. “Örflerde davranış ve tutumların yerine getirilip getirilmemesi boyutunun adetlerde biraz daha yumuşatıldığı görülmektedir. Adetlerin de örfler gibi bireyin toplumdaki diğer bireylerle olan ilişkilerini düzenleme ve denetleme işlevi bulunmaktadır”(Artun, 2005:121).

Adetler geleneklerin temelini oluşturur. Toplumda kökleşen, genel kabul görebilen yaygın bir uygulama alanı bulan adetler gelenek haline gelir.

Adetler yalnız toplumdaki bireylere değil, toplulukların davranış ve tutumlarına da yön verir. Diğer taraftan bir şeyin adet olabilmesi için toplumda birçok kuşağı etkilemiş olması gerekir. Yani bir şeyin adet olabilmesi için geçmiş kuşaklardan günümüze gelmesi ve yaygın olması gerekmektedir.

“Adetler çeşitli kökenlerden kaynaklanmış ve biçimlenmişlerdir. Bunlar içerisinde geçmiş zamanların yaşama biçimleri dünya görüşleri ilginç rastlantı ve olayları önemli bir yer tutar. Bir toplumda toplumun bütününe ilgilendiren adetler olduğu gibi çeşitli mesleklerin, mezheplerin, etnik grupların v.b kendilerine özgü adetleri vardır”(Artun, 2005:121).

Gelenek: Sosyolojik anlamda önceki nesillerden tevarüs edilen yahut aktarılan öğelerin tümüne yahut bir kısmına gelenek adı verilir. Örneğin örf ve adetler, kurumlar, konuşma şekli, giyim kuşam tarzı, kanunlar, şarkı ve türküler, masallar vs. hepsi terimin lügat anlamında birer gelenek (rivayet)tir. “Bir toplumda ya da bir toplumsal grupta eskiden kalmış olmaları nedeniyle saygın tutulup kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi ve davranışlardır”(Erdem, 2004:93). Toplumda yaygınlık gösteren, uzun bir geçmişi olan normlardır; yaptırım güçleri zayıftır.

Gelenekler, tutucu topluluklarca yaşatıldığı sürece gelişmeyi önleyici ve sınırlayıcı bir özellik taşır. “Küçük yerleşim merkezleri, dini yanı ağır basan topluluklar ya da politik ortamlarda varlıklarını sürdüren gelenekler değimi geciktirir. Bu özelliğin aksine toplum içinde dayanışmayı ve yardımlaşmayı düzenleyici ve destekleyici gelenekler de vardır”(Artun, 2005:123). Söz konusu kurallar, ‘gelenğin kendiliğinden felsefesi’ içerisinde sosyalleşme sürecinde insanlara zerk edilir; neyin bilinip neyin bilinmeyeceği, neyin iyi neyin kötü olduğu ve neye itaat edip neye edilmeyeceği vs. hep bu süreç içerisinde bireye aşılır. “Çözümler gelenğin içerisinde “verilir”(daha doğrusu ‘verilidir’). Böylece birey, gelenek varlığını ve sıhhatini koruduğu müddetçe, gelenğin dışında bir çözüm arama lüzumunu hissetmez ve gelenğin gücüne itaat etmeye devam eder”(Armağan, 1992:21).

Görenek: Bireylerin toplumda birbirlerinden öğrendikleri ve benimsedikleri normlardır. Yaptırım gücü geleneklere oranla daha zayıftır. Bireylerin birbirinden görebilen bölgesel içerikli davranış kalıplarıdır.

Türkçe sözlükte görenek, bir şeyi eskiden görüldüğü gibi yapma alışkanlığı olarak tanımlanmaktadır. Tanımın da ifade ettiği gibi, göreneğin örf, adet ve geleneğe oranla yatırım gücü daha zayıftır. Diğer sosyal alışkanlıklarda görüldüğü gibi görenek için bir şeyin mutlaka yerine getirilmesi gibi bir zorunluluk yoktur. Zira bireyler cezai müeyyideyle karşı karşıya bırakılmadıkları için yaptırım gücü oldukça sınırlı olan davranış kalıbı olma özelliği gösterirler.

4.1 Aile Akrabalık İlişkileri

Doğu Bölgesi az gelişmiş veya ilkel teknolojisi, aşağı seviye okuyup yazma oranı ve kapalı cemaat yapısıyla öteki bölgelerimizden farklı bir derecelenmeyi ortaya koyar. Bu bakımdan aile yapısı ferdi aile modelinden ziyade baba veya baba soyuna dayalı geniş aile türünü yansıtır. Ailede kan akrabalığının yanında sıhrî akrabalık da önemli bir yer tutar. Kirvelik ve kabile şuuru esasına dayalı sıhrî diyebileceğimiz kan esasından ziyade toplum normlarını yansıtan akrabalık biçimleri aile yapısını daha da gelenekli kılar.

Gelenekli ailede ferdi gelişme yerine grup dayanışması geçmiştir. Aile, karşılıklı yükümlülük esasına dayanır. Aile, resmi olmayan kural ve normları sert kurallar biçiminde uygular.

Doğuda, ataerkil geniş aile aynı zamanda ferdin dünya görüşünü, inanç ve değerler sistemlerini de etkiler. Bu gelenekli düzen, çoğu defa kültür sistemimizin nesilden nesile intikalini sağlamada önemli rol oynamakla beraber, grubun kendisini kuşatan kader çemberini kırmasında bazen sert kültür unsurları ortaya koyar.

Gelenekli toplum yapısı, aile ve akrabalık ilişkilerine gelince, sosyal sistemin en can alıcı hususiyeti bu noktada düğümlenir. “Tüm devirler için aile kanunları oluşturulmuştur. Birisinde kadının diğerinde erkeğin rolü esas alınmış, aile hakkındaki bazı fikirler yasa hükmü kazanmıştır. Onların birçoğu devrimize kadar gelmiş bir çoğu unutulmuş veya değişikliğe uğramıştır”(Yoloğlu, 1999:17). Bugün, dünyamızdaki bütün toplum tiplerini dışa açılmayan kapalı gelenekli yapılardan daha az dışa açık intikal toplumlarına oradan da modern açık toplumlara olmak üzere üçlü bir kategoriyi ortaya koyarlar.

4.2 Ailede Kazanç Sağlama

Kadının statüsü evrensel olarak düşük bulunmakta, kadın genellikle erkekle eşit düzeyde eğitim görememektedir. İktisadi alanda kadının istihdamı Ağrı’da da, genelde erkek istihdamına bir ek gelir faaliyeti olarak değerlendirilmekte, kadının hane içinde yaptıkları üretken emek olarak sayılmamaktadır. Kadınlarla erkeklerin aynı oranda kalkınma sürecine katılması, Batı toplumlarında olduğu gibi Türkiye’de de ciddi engellerle karşılaşmıştır. Bu engellerin bir kısmı kültürel bir kısmı ise toplumsaldır.

4.3 Aile ve Kadın

Sirman’a göre,Dünyadaki kadınların gelişme sürecindeki yeri ilk kez, ayrıntılı bir biçimde E. Boserup (1976) tarafından gündeme getirilmiştir. Boserup dünyada kadınların erkeklere kıyasla kalkınma olanaklarından çok daha az faydalandıklarını, daha da

önemlisi gelişme programlarının öngördüğü yeni teknolojilerin kadınların statüsünü gerilettiğini vurgulamıştır. Şöyle ki, gelişme, tarım toplumlarında erkek ve kadınlar arasında görülmeyen bir hiyerarşi yaratmış ve kadınların kentsel emek piyasalarında ikincil konuma düşmelerine yol açmıştır. Bunun nedeni, önce sömürgeci devletlerin bürokrasileri, daha sonra kalkınma projelerini hazırlayan uluslararası kuruluş uzmanlarının kadınların ekonomiye katkılarını göz ardı etmeleri idi. Batı toplumlarında geçerli olan bir mantıkla kadınlar, "ev kadını" olarak tanımlanmış ve yeni olanaklar erkeklere yöneltilmiştir. "Ancak Türklerde ilk kadın, evde "Baş kadın" idi. Bütün Türklerde ve Türk tarihinde bu böyledir. Osmanlıların "altçı" ve Kırgız Türklerinin de "baybiçe" dedikleri başkadından sonra gelenlere ise, "kuma" veya "ortak" adını alırlardı. Miras hakları da değişik olurdu. Dede Korkut ta, "başım tahtlı, evim bahtlı, kadımm, direğim, dölüğüm" diye anılan kadınlar, herhalde evde, ya baş kadın veyahut da tek kadınlar olmalı idiler"(Ögel, 1998:252).

Peş peşe yaşanan ve bitmek bilmeyen töre ve namus cinayetleri, üretime katılması, yabancı erkeklerin içine çıkması, okula gitmeleri engellenen ve söz hakkı elinde alınan ikili- üçlü baskıyı katmerli olarak yaşayan kadını feodal aşiret yapısı ve dini gericiliğin etkisi altında zorlu bir savaşım yürütüyor.

Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu raporundaki gerçekler, Doğu Anadolu'daki, 'aşiret, feodal yapı ve töre üçgenine dayalı' yapının çözülmemesi halinde birçok sorunun devam edeceğini ve 'namus merkezli töre suçlarının sürekliliğinin kaçınılmaz olacağını' gerçeğini gösteriyor.

İl merkezinde de gücünü gösteren bir aşiret sistemi ve töre anlayışına dayanan feodal yapının hâkim olduğu vurgulanabilir. 'Seçimlerde oy kullanmada, aile ilişkilerinde, (evlenme, kız kaçırma, aile planlaması eğitim gibi) töre anlayışı geçerliliğini korumaktadır' vb. sonucuna varılıyor. Bölgedeki üretim ilişkileri, işsizlik, yoksulluk, eğitimsizlik ve doğurganlık hızının yüksekliği... büyük ölçüde aileyi etkiliyor. Bu yapı da töreyi ve geleneksel anlayışı beslemekte; yörede aşiret, feodal yapı ve töre üçgenine dayalı yapı çözülmedikçe birçok sorun devam edecektir. Birçok olay da adliyeye dahi taşınmadan aşiret içinde çözümlenmektedir.

Eğitimsiz ve yoğun aile baskısı altındaki genç kızların bağnazlık açısından erkeklerden farklı olmadıkları da gözlemlenmiştir. Öte yanda, kentte yaşadıkları ve belli bir düzeyde eğitim aldıkları halde genç erkeklerin namusla ilgili ifadelerindeki sertliği, değerler açısından yaşadıkları bazı çelişkilere bağlayabiliriz. Aileleri tarafından kız kardeşlerini veya akraba kızlarını denetlemek üzere bazı değerler ve beklentilerle yetiştirilmiş olan gençler, bir taraftan da yaşadıkları kentte, evinin dışında bir yaşamı olan, okula giden, çalışan, erkeklerin gittiği sosyal mekânları kullanan, belli özgürlük alanına sahip genç kadınları da tanımakta, onlarla arkadaşlık etmektedirler. Artık evlerinin dışında bir rolleri ve kadın-erkek ilişkileri konusunda farklı görüşleri olan bu kadınları, öğrendikleri değerler çerçevesinde kendilerine itaat ettirmenin çok da kolay olmayacağı ortadadır. Kadınları kontrol edebilmek için gerekli sınırları nasıl çizeceklerini bilemediklerinden üniversite öğrencisi erkekler bile, kişilerin töreye dayalı olarak öldürülmesine karşı çıkmakla birlikte, aile disiplini ve terbiyesi açısından törelere tümüyle uyulması konusunda zaman zaman aşırı hassasiyet göstermektedirler.

Öte yanda, tüm kentlerde, kişiler arasındaki farklı algılamalara karşın, en güçlü eğilimin namusu kadın, kadın bedeni, cinselliği ve kadınların kontrol edilmesi biçiminde ele alış olduğu söylenebilir. Bu çerçevede namus, bir erkeğin karısı, yani helal'dir, kız kardeşidir, annesidir, ailedeki diğer kadınlar, hatta yakın çevredeki kadınlardır. Erkek, bunların hepsine göz kulak olmak durumundadır. Böyle bir anlayış, kadınları, sadece kendi babaları, ağabeyleri ve evli oldukları durumda eşlerinin değil, aynı zamanda yakın çevredeki erkeklerin de gözetimi altına sokmaktadır. Erkeklerin sorumluluk alanları genişlerken, kadınlar üzerindeki baskı da artmış olmaktadır. Aşiret ve akrabalık bağlarının güçlü olduğu koşullarda, ya da toplumsal baskının daha fazla hissedildiği daha dar ve yüz yüze ilişkiler içinde yaşanan çevrelerde bu baskı daha da yoğunlaşmaktadır.

Aşiret bölgesi kırsal alanında hayvancılıkla ilgili faaliyetler büyük oranda kadınlar tarafından üstlenilmektedir. Genel olarak kadınlar erkeklerden fazla çalışırlar. Evin çeşitli işleri, yemek pişirme hayvanlara bakmak, kışlık erzakları hazırlamak, çocukları yetiştirmek, hayır, düğün, evlenme, ölüm ve diğer dini bayramlarla ilgili faaliyetlerin hazırlayıcısıdır. Ayrıca, yakacak tezeleri, evin sıva işlerini yaptığı gibi tarlada bahçede bizzat erkekle birlikte çalışır.

Hayvanlara su ve yem verilmesi, ahır ve ağıl temizliği, sağım gibi faaliyetlerde yoğun bir kadın işgücü gözlenmektedir. Öte yandan, otlatma ve kırkım erkeğin görevidir. Hayvanların sağlığında kadınlar arası yardımlaşma yaygındır. Genç kız ve kadınlar kollarında küçük su kovaları ve bakraçlarla "beri" adı verilen süt sağımına sabah saat 11.00'de ve ikindi zamanında olmak üzere günde iki kez gitmektedirler. Elde edilen sütlerden günlük ihtiyaçlar karşılandıktan sonra, geriye kalanı yine kadınlar tarafından ya satılmakta ya da kış için ev-içi tüketimde kullanılmak üzere yağ-peynir yapılmaktadır.

Kırsal kadın, ücretsiz aile emeği ya da ücretli tarım işçisi olarak tarımsal üretime katıldığı gibi, dönüşümlü emek ve kaynak kullanım grupları da oluşturarak tarımsal üretkenliğe önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Buna karşılık kadınlar, içinde yaşadıkları topluluğun sosyo-politik ilişkilerine ancak edilgin biçimde katılmaktadırlar

Kadın bedeni üzerinden kurulan, kadınlardan daha pasif, erkeklerden daha aktif bir rolün beklendiği namus anlayışının, ulusal gelenekler ve İslami prensipler ile de bağlanarak, "Türk ve Müslüman ailesinin temel normları" biçiminde genelleştirilmesi, bu toplumun kültürünün önemli bir unsuru olarak vurgulanması ve her kentte pek çok kişi tarafından çeşitli biçimlerde bir şekilde tekrarlanması, bu yaklaşımın oldukça geniş bir kesim tarafından onaylanan, yaygın bir kavrayış olmaktadır.

Bu ele alış tarzı kadının ve erkeğin toplum içindeki rollerinin tümüyle farklı olmasını bir anlamda meşru kılarken, bunun bir uzantısı olarak kadınlara ve erkeklere evlenme, boşanma, aldatma-aldatılma konularında da farklı standartlar uygulanabilmektedir.

4.4 Evlilik Sistemi

Evlenmek, Türkçe' de kavram olarak, "ev" isminden türetilmektedir. Anlam olarak da "ev" sahibi olmak, yuva kurmak gibi tamamen toplumsal bir değer ifade etmektedir. Aynı kavram, Arapça' da "izdivaç" bazen de "tehhül" kelimeleriyle karşılanmaktadır. "İlk kelimenin kökü "zevc" dir. Anlamı ise "eş" demektir. Bu terimin Türkçe karşılığı "eşleşme", "eş sahibi

olma” demektir. İkinci terim ise “ tehhül” dür ki bunun kelime anlamı “ ehlileşme” dir”(Türkmen, 2005:392).

Türk hayatında ev ve evlilik, çocuk sahibi olmak en mühim kaidelerden biridir. İnsan ev bark sahibi olunca, bulunduğu toplulukta itibar kazanır. Çocuk sahibi olunca da itibarı yükselir. Türk hayatının her safhasında yaşayışımıza, hareketlerimize yön veren inançlarımızın burada da, rolü devam etmektedir. “İyi ve kötü karakterli iyeler, ev iyeleri, ata ruhları, eş bulmada, iyi bir yuva kurmada, çocuk sahibi olmada, doğan çocukların hayatta kalmasında etkili olduğu inancı, günümüzde de, varlığını korumaktadır”(Kalafat, 1995:100).

“Evlenme ve yuva kurma eski Türk toplumu ile, Türk devletlerinin, temeli idi. Aile ise çekirdeğidir. Aile Türk ordusunun da bir mangası gibidir. Türklerde aile denince, baba, ana ve çocuklar hatıra gelir. Evliliğin sembolü ise ”eb” yani evdir. “Evlenmek” içinde eski Türkler “evlenmek” derlerdi. Ana ailesine sahip olan Moğollar da ise, eski kaynaklarda, “ere varmak” anlayışı, daha baskın görülür. Fakat evlilikte, aşk ve his de vardır. Bunun için eski Uygur şiirlerinde evlenmeye “kavuşmak” da denir. Aynı zamanda Anadolu da evlenme, bir “duman kurma” dır”(Ögel, 1988:253).

Bunda dikkatimizi çeken husus, örnek verdiğimiz dillerin hiç birinde evlilik kavramını karşılayan kelimelerin “ev”le bir bağlantısının bulunmayışdır. “Bu durum, evlilik kurumunu yeni bir “ev sahibi olmak” veya “yuva kurmak” , “yeni bir yuva sahibi olmak” şeklinde algılayan Türkler, konuyu ferdiyetten çıkartıp tamamen sosyal bir olay haline getirmişlerdir”(Türkmen, 2005:392). Türk tarihinde, bunun yüzlerce örneği vardır:“ Kız evin başıdır, evin yakışığıdır; kazanın kulpu gibidir”: Kız gelin olmakla, “tuz kabını tuzsuz, baba evini de ıssız kor; atlayıp gider eşiği, evde kalır kaşığı” ... Fakat kız evlendikten sonra koca ailesinin “ malı ve üyesi” olur. “ Adı, koca adı” iledir. Kızın oğlundan artık dayıya hayır gelmez. O, babası iledir. Anası da dayıya karşı oğlunu tutar” (Ögel, 1988:254). Batı Türklerinde aile, daha sosyal ve daha geniş bir anlayışa bürünmüştür. “Asker Ocağı” vs. ise bunun başka bir örneğidir. Evlenme, Türklerde çok eskiden beri, bir “koşulma, dirlik, derim” veya “triglig”, yani birlikte yaşamadır. Karı koca artık bir bütün ve tek bir vücut olmuşlardır.

4.4.1 Evlenme Biçimleri

Türklerdeki evlilik kurumu ve düğünle ilgili olarak verdiğimiz birkaç örnek bile bize törenlerin ve inançların bölgelere, zaman ve başka özel durumlara göre ne kadar zengin çeşitlemeler sunduğunu, bütün bu çeşitlemelere rağmen, Türk dünyasındaki ortak değerlerin değişmediğini ve hatta komşu milletleri etkilediğini ve bunların kalıntılarının yaşamaya devam ettiğini göstermektedir.

Aşiret örgütlenmesi ve akrabalık ilişkileri çerçevesinde evlilik oluşan kurallara göre düzenlenmektedir. Bu bağlamda, evlilikler öncelikle amcaoğlu-amcakızı arasında yapılmaktadır. Böylesine yaygın bir akraba evliliğinin nedenleri arasında mal-mülkün aile içinde kalmasının istenmesi, başlık ödenmemesi gibi ekonomik nedenlerin yanı sıra, her türlü siyasal, toplumsal, kültürel, iktisadi dayanışmada sürekliliği sağlayarak, ailelerin kendilerini daha güçlü kılmak istemeleri gibi nedenler de vardır. Bölgede

amcakızı-amcaoğlu evlilikleri dışında özellikle baba soyuna dayalı diğer akraba evlilikleri de yaygındır. Yakın ailelerin aynı günlerde doğan çocukları arasında söz kesilmesi (beşik kertme) gözlenen bir evlilik türüdür. Zira bu evlilik türüne eski Türk'lerde gözlemlemekteyiz. "Beşik kertme nişanlılar, ergenlik çağına gelince, ikinci defa, yeniden nişanlanırlar. Dede Korkut da Bey Beyrek, nişanlısı Banu Çiçek'e, yeniden bir yüzük takmıştı. Nişan yüzüğü ise kutlu idi"(Ögel, 1988: 67). İki ailenin kızlarını karşılıklı olarak oğulları ile değiştirmesi (berdel veya değişik) çok yaygın bir uygulama olarak görülmektedir. "Berdel" türü evlilik iki kız kardeşin değiştirilmesi şeklinde olabileceği gibi, Ağrı' da rastlanıldığı şekli ile baba kızını verip kendisi de berdel türü bir evlilik yapabilmektedir. Fakat "berdel" tercihindeki sebep ekonomik kaygılar değil, aşireti iç evliliklerle daha da güçlendirmektir. Bu yüzden düğünler aşiretlerin güç gösterisinde buldukları törenlere dönüşüyor.

Bu tür evliliklerde, ailelerin birbirine başlık vermesi söz konusu değildir. Evliliğin kurulmasında, kız çocuklarının fikri sorulmamakta, buna baba ya da aile büyükleri karar vermektedir.

Genellikle kırsal yerleşimlerde kocası ölen kadının evden çıkarılması ve baba evine gönderilmesi geleneklere göre ayıp sayılmaktadır. Bu nedenle kadın -yaşı küçük ise- ölen kocanın kardeşi ya da ağabeyi ile evlendirilmektedir. Bu gelenek Hunlardan kalmıştır: Hunlarda büyük kardeş ölünce, ondan sonra gelen kardeş, ölen kardeşinin karısı ile çocuklarını, eğer dul isterse alıp, kendi ailesine katabiliyordu. Bu geleneği 19. yüzyıl Ulu Yüz Türkleri ile, Türkmenlerinde de görebiliyoruz. "Bunun, miras hukuku açısından açıklanması ise, şöyle yapılmıştır: Kalını verilen gelin, artık erkek ailesinin malı olmuştur. Dolayısı ile ailedeki kişiler arasında, gelin ve çocukları üzerinde bir miras hakkı da doğmuştur. Bundan dolayı büyük kardeş ölünce, karısı küçük kardeşe düşmektedir. Aslında bu dejenere edilmiş açıklama idi"(Ögel, 88:256).

Sonuç olarak, kırsal kesimde kadınların ortalama evlenme yaşı 17, kentlerde ise yığılma 15–19 yaş diliminde olup, % 63'tür. Erken evlilik kadınlar için sosyo-kültürel bir zorunluluk olarak görülmektedir. Çünkü kadının başta gelen görevlerinden biri, tez zamanda çok sayıda çocuk özellikle de erken çocuk doğurmaktadır.

4.4.2 Evlilik Çağı, Evlilik Yaşı, Evlenme İsteğini Belli Etme

Cinsel değişme ve gelişmenin olduğu buluş dönemi kırsal kesimde kız ve erkek için evlenme yaşı olarak görülmektedir. Yasalarımıza göre evlenme yaşı 18 olmakla beraber 14 yaşını doldurmuş kızla 15 yaşını doldurmuş erkek olağanüstü bir durumun varlığı halinde yargıç kararı ile evlenebilir.

Aşiret toplumsal yapısında kadınların ortalama evlenme yaşı 16–20 yaş dilimindedir. Kırsal alanda evlenme, kentlere göre daha erken yaşlarda olmaktadır. Kimi aşiretlerde erkeğin askere gitmeden önce evlenmesi, kimi aşiretlerde ise erkeğin askere gittikten sonra evlenmesi için girişimlerde bulunulur. Evlenme yaşını ve zamanını ekonomik etkenlerin, sosyal olayların, göçlerin, ölümlerin belirlediğini söylemek gerekir.

Erken evlilik kadınlar için sosyo-kültürel bir zorunluluk olarak görülmektedir. Çünkü kadının başta gelen görevlerinden biri, tez

zamanda çok sayıda çocuk özellikle de erken çocuk doğurmaktadır. Eğitim seviyesinin düşüklüğü, aile içi şiddet, geçimsizlik, ekonomik sebepler, aşk ilişkileri kadınları erken yaşta evliliğe iten başlıca nedenlerdir.

Çocukluktan çıkıp ergenliğe girmiş kızın davranışları ve bağımsızlığı sınırlandırılır. Kızın herkese itaat etmesi az konuşması, utangaç olması beklenir. Kız bu dönemde dışarıya gönderilmemeye başlanır. Çarşıya veya pazara annesine yardımcı olması için gönderilir.

Ekonomik sıkıntıyla başlayan çözülme temel değerleri sarsmaktadır. Bu da iradesi zayıf kadın veya genç kızları topluma uyum sağlamada sorun yaşamalarına neden olmaktadır. Kentte varlıklarını sağlayacak bilgi ve beceriye sahip olmayan kadınlar erkeğin kontrolü altına girmektedirler.

Erkekler ise ergenlik döneminde asabileşir büyüklere kafa tutup saldırgan davranışlarda bulunurlar. Çocuk olmadıklarını her fırsatta dile getirirler. Gencin ahlakının bozulmaması isteği erkenden evlendirilmesine yol açar. Evlenme yaşına gelen gençler evlenme isteklerini evin büyüklerine söyleyemezler. Çeşitli yollara başvurarak bu isteklerini belli ederler.

Evlenme işinde bir de sıra gözetimi vardır. Ağabeylerin ve ablaların daha önce evlenmelerine dikkat edilir. Ancak küçük kızın evlendirilmesinde büyük kızın ya da kızların henüz evlenmemiş olmaları önemli bir engel sayılmamaktadır.

4.4.3 Evlenme Aşamaları

Evlenme iki gencin hayatını birleştirmesiyle gerçekleştirilir. Kadına ve erkeğe yeni bir rol kazandıran evlilikle aile olabilmenin ilk adımı atılmış olur. Kızın ve erkeğin sosyalleşmesinin ilk adımıdır. Aileler arası dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirler. Evlilikle yeni akrabalık bağları kurulur.

Evlenme törenleri bağlı bulunan kültür tipinin öngördüğü bazı kurallara ve kalıplara uyularak gerçekleştirilir. Evlenme töreni töre, adet, gelenek, görenek ve inanma bakımından zengin bir tablo çizer.

4.4.3.1 Kız Bakma, Kız Görme

Kırsal kesimde, evlenme işine girişme, kız bakma, kız arama, kız soruşturma ile başlar. Oğullarını evlendirmek isteyen aileler, önce akrabalarından, komşularından, yakın çevrelerinden başlayarak kız aramaya çıkarlar. Oğullarını evlendirmek isteyen ana babanın kız bulmak amacıyla yaptıkları işlere dünür gezmesi denir. Dünür gezmesi sırasında uygun bulunan kız, babasından istenir, yani elçi gidilir. Olumsuz cevap alındığında ya da alınacağı sezildiğinde diğer alternatifler gözden geçirilir.

Evlenecek kız ve erkekte yaş, fiziksel özellik, karakter, beceri, eğitim, durumu gibi bazı özellikler aranır. Kız görme, kız beğenmede huy, tertip, düzen, çalışkanlık beceriklilik aranılan özellikler arasındadır.

Kızlar, elçilik yapılarak ailesinden istenir. Elçiliğe hatırı sayılır kişiler aracı olarak götürülür. “Aracı”, evlenme akid ve anlaşmasını hazırlayan veya yapan kimselerdir: Kız ile erkek, önceden anlaşmış olsalar bile, evlenme andlaşması için, kız ve oğlan aileleri aracılardan yardımını isterler. Evlenme andlaşmaları için, herkesin bir araya gelmiş olmaları gerekir. Bu, insani ve aynı zamanda sosyal gelişmenin, bir görüntüsüdür. Kız kaçırımlarında elçilik söz konusu değildir. Oğlan tarafı ön elçilik yapmış, kız tarafından evet sözü almışsa, yakın akrabalarını ve komşularını alarak elçiliğe gider. Erkekler misafir odasında, kadınlar başka bir oda da toplanır. Oğlan temsilcisi geliş sebeplerini dolaylı olarak anlatır. Kız temsilcisi haberleri yokmuş gibi davranır. Sohbet ve şakalaşmalardan sonra alınacak hediye ve başlık kesilir. Geline yüzük takılır. Başlık süt hakkı veya süt parası olarak da adlandırılır. Alınan bu para gelinin hazırlayacağı çeyiz içindir. Çeyiz eşyalarının çoğunu oğlan tarafı alır.

4.4.3.2 Kız İsteme Söz Kesme

Söz kesimi Türklerde, çok değer verilen, büyük bir andlaşmadır. Evlilik, bununla başlar dense de yeri vardır. “Eski Türk geleneklerini kaybetmemiş bazı Türk kesimlerinde, söz kesme andlaşması “at üzerinde” yapılırdı. Kız ve oğlan tarafı at üzerine binmiş olarak karşılaşır ve böylece andlaşırlardı. Tabii olarak bu son andlaşmaya kadar, aracı ve görücüler ile kalın ve hediye anlaşmaları, çoktan bitmiş olmalı idi”(Ögel, 1988:265).

“Kalın veya başlık” Türk aile hukukunun temelini teşkil eder. Tarih kaynaklarının hepsi de, Türklerin kalın geleneğinden söz açarlar. “Kalın”, kız ailesine verilen bir aile malıdır”(Ögel, 1988:256).

Türklerde babanın sonsuz bir “velayet hakkı” görünmemektedir. Bunun içindir ki söz kesiminde kızın, evlenmeye razı olduğunu gösteren, “ rızalık” sembolü vermesi de gerekiyordu. Bu sembol, Sibirya’dan Anadolu’ya kadar uzanan, bütün Türk illerinde, “mendil” idi. Bu çok eski Türk geleneği aşirette de “kız evinden giden hediyelerde, çevre, yağlık veya mendil şeklinde görülür. “Türkistan’ daki, “tuzlu su ve ekmek” yerine; Anadolu’da da, “şerbet içilir”. Bu da bir çeşit “and içmedir”(Ögel, 1988:266).

Ağrı aşiretlerinde, erkek tarafının gelin aydını beğenmesinden sonra erkek tarafı aile büyükleriyle, yakınlarıyla kız istemeye gider. Bu ziyarette kızın akrabalarından, ortak komşularından da yanlarına aldıkları insanlar olmaktadır. Kız arama, bulma, beğenmede kadınlar ön plandayken dünür gitmede ise erkekler ön plandadır. Kız evindeyken oturulur oturulmaz kız istenmez. Bu yüzden her iki taraf havadan, işlerinden v.s. konuşur ve sonunda erkek evi, dolaylı yollardan geliş nedenlerini açıklar, kız evi de kapalı şekilde rızalığını bildir. Kızı dünürçülerin en yaşlı ve itibarlı olanı ‘ Allah’ın emri, peygamberin kavliyle kızınız Fatma’yı oğlumuz Ali’ye istiyoruz’ diyerek kız isteme olayını sonuca bağlar.

4.4.3.3 Nişan

Nişan, “evlenme için bir vaat” ve aynı zaman da bir, “ ön akid” dir. “Adaklı” sözü ise, bunun en güzel ve insani ifadesi idi. “Yine Anadolu da söylenen , “deyikli, ulaşıq, tutu, tügülü, yasan” gibi sözlerde, en eski Türk özleri taşır”(Ögel, 1988: 266).

Nişan söz kesiminden sonraki aşamadır. Nişan ayrı yapıldığı gibi, düğünle birliktede yapılır. Aşiretlerde nişan evde aile

arasında ya da salon tutularak geniş bir tanıdık grubuyla yapılmaktadır. Köy meydanlarında, harmanlarda yapılan nişan eğlencelerinde ise kız tarafı tüm davetlilere yemek vermektedir. Nişanda hediye olarak şunlar alınır: Yüzük, altın bilezik, gelinin giyim ve kullanma eşyası, gelin ailesinin fertlerine hediye, çerez, sigara, misafir şekeri, yemek, eşya ve malzemesi.

Nişandan bir veya iki gün önce oğlan babası komşu ve akrabalarını davet ederek çay verir ve isteğini belirtir. Topluca kız evine gidilir. Kız ailesinin yakınları gelen konukları misafir ederler. Akşam getirilen nişan hediyeleri bir tepsi içerisinde takdim edilir. Oğlanın yakınlarından başlanarak kim ne hediye getirmişse adı yüksek sesle seslenerek belirtilir. İsteyen para da atar. Nişan şerbeti içilir, çerezler dağıtılır. Nişan şerbetinden sonra yemek de verilir. Nişan ile düğün arasında gelin görmesi denilen ziyaret vardır. Bu oğlan tarafının akrabaları ile birlikte çeşitli hediyeler alarak ziyarete ve gelini görmeye gitmesiyle olur. Buna haftalık da deniliyor.

Nişanlılık dönemi dinsel bayramlardan birine rastlarsa, örneğin kurban bayramında kıza kurbanlık koç gönderilir. Ramazan bayramında ise kız ve oğla evi karşılıklı olarak birbirlerini iftara çağırırlar ya da yiyecek içeceklerle donatılmış iftar sinisi yollarlar. Gelin görmesinden sonra, gelin kız, rahatça çeşmeye gider, bahçe ve tarlaya çıkar. Buna gelin ayağını çıkarma denir.

4.4.3. Düğün

Düğün tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türk kültüründe de insanların mutluluklarını ifade eden bir kavramdır. Düğünde amaç evlenen çiftlerin evliliklerinin çevreye duyurulmasıdır ve evliliği, hukuksal boyutunun dışında sosyal açıdan da meşru bir zemin üzerine oturtmaktır.

“Düğün” terimi evlilikle ilgili önemli bir terimdir. Kelime anlamı hakkında değişik görüşler ileri sürülmektedir. Bunlardan biri, bağlam, bağlanma anlamına gelen, düğüm kelimesinin de türediği “düg” veya Divan-i Lügat’it-Türk’te geçen “tüğ” köküdür. “Kaşgarlı Mahmut, bu kökten türeyen kelimeleri sayarken “dügün” anlamı ile “dügün” kelimesini de vermiştir. Ayrıca “tüngür” biçimiyle “dünür” kelimesi bu kökten türemiştir. Bu da bize evlilik kurumunun ne kadar geniş bir kültürel yelpaze oluşturduğunu, gelin ve güveyinin ve ailelerinin birbirlerine, bir takım anlaşmalarla ve hısımlık bağlarıyla bağlandığını göstermektedir”(Türkmen, 2005:396). Her kültür, düğünü kendi kültür, kural ve kalıplarına uygun olarak gerçekleştirir ve şekillendirir. Düğün evlenme denilen geçiş sürecinin en belirgin özelliğidir. Düğünün geleneklere uygun bir biçimde olmasına çaba sarf edilir.

Düğün öncesi erkek tarafı gelin evine gelini almaya gitmeden önce ruvi geleneğini uygular. Ruvî geleneği, eski yaygınlığını kaybetmekle beraber halen bazı köylerde devam etmekte olan bir haberci gönderme geleneğidir. Oğlan evi kız almaya gitmeden önce, bir sonraki gün gelin getirmeye gideceklerin sayısını bildirmek ve kız tarafının isteklerini öğrenmek için haberci bir kişi gönderir. Kız evinin dışında bulunan akrabaları bu şahsı gördüklerinde başına gelmeyi bırakmazlar. Habercinin kurtuluşu oğlan tarafının yardıma yetişmesiyle mümkün olur.

Düğün toplumsal bir olaydır. Düğüne katılım dağa önce yapılan söz ve nişan törenlerinden daha fazla olur. Düğün töreniyle

gençlerin kuracağı yuva ve ailelerin akrabalık bağları davetlilerin katılımıyla da onaylanmış olur. Özellikle köylerde köy halkının hepsini düğüne katılması istenir. Düğünde yemek verilir, yöresel oyunlar oynanır ve takı merasimi gerçekleştirilir. Aşiret düğünlerinde ön plana çıkan en önemli özellik takı merasimidir. Aşiret üyelerinin birbirine bağlılık zihniyetlerinden ortaya çıkan bir sebeple yeni evlenen çiftlere yardım amacıyla sık sık gazete ve televizyonlara çıkararak haber niteliği taşıyabilecek ölçüde yüklü miktarlarda altın takılmaktadır. Bazı düğünlerde mevlüt okutulur. Düğünlere çağrı birçok yerde okuntu ile yapılmaktadır. Köylüler düğün evine düğün hazırlıklarında yardımcı olurlar. Düğünlerin süresi üç gün ile bir hafta arası değişir.

4.4.3.5 Çeyiz Götürme, Çeyiz Gösterme

Kaynaklara göre büyük devlet kurmuş ve gelişmiş Türkler de çeyiz de kalın kadar önemli idi. “Eski Türkler de çeyiz, “baba malından kıza düşen, bir pay” dır. Dede Korkut ta “ oğlı olan evermiş, kıızı olan köçürmüş” , denildiği gibi, kızın payı, oğlan evine göçürülüyordu. Geçen yüzyıl araştırmacılarına göre, -örnek olarak Ulu Yüz Türklerinde-, kız çeyiz payını alıp gittikten sonra, artık baba evinde bir miras hakkı kalmıyordu”(Ögel, 1988: 264). Arapçada “cihaz”dan gelen çeyiz gelin için hazırlanan sandık eşyası kızın baba evinde götürdüğü mal ve mülktür.

“Eski Türkler, gelin giden kızın çeyizine, “sep” derlerdi. Batı Anadolu da ise, kızın çeyizine “sepi” denilirdi. Bugün Anadolu da ve Dış Türklerde çeyiz, bir süs eşyası ve dürü olarak anlaşılır”(a.g.e:265).

Aşiret kültüründe de çeyiz geleneğinin yaygın bir gelenek olduğu karşımıza çıkıyor. Kız çocukları ergenlik çağına gelmeden çeyiz hazırlıklarına başlanır. Düğün töreninden birkaç hafta önce gelin aydının yapmış olduğu çeyiz sergi şeklinde gelin adayının evinde açılır. Akriba, eş, dost sergiyi gezerken çeşitli hediyeler götürür. Çeyizde eksik olan birtakım gereksinimler böylece giderilmiş olur. Çeyiz aşiret kültüründe saç ismini de alır. Bir iki hafta sergilendikten sonra kına gecesine bir gün kala çiftlerin oturacağı eve gider. Çeyizi damadın yakınları götürür.

Çeyiz, nişan sonrasında oğlan tarafının getirdiği haftalık olarak adlandırılan sandık içi çeyizleri, yatak çarşafı, yastık kılıfı, yorgan yüzü mendil, mendil, örtü, seccade, oyalı yazmalar, dantelli havlular, iç çamaşırları, giysiler, halı, kilim, kap kacak v.s. gibi materyallerden oluşur. Kızın ailesinin ekonomik gücü ve günümüzün yaşam koşulları kızın çeyizini de etkilemektedir. Bugün yukarıda geçen eşyalar dışında ailenin ekonomik gücünün yettiği ölçüde kızların çeyizinde elektrikli ev aletleri de yer almaktadır.

4.4.3.6 Kına Gecesi

Kına yakmak, Türk inançlarında seçilmiş, adak edilmiş olanı gösterir. İnanca göre, o işareti taşıyan canlı ve cansız varlıkların mukaddesliğine inanılır ve onlara dokunulmaz. Bu niteliği taşıyan nesne ve şeylere dokunmak, onlara saygısızlık göstermek, uğursuzluk ve felaket getiri inancı ile adanmışlar koruma altına alınmış olurdu. “Düğünlerde, nişanlarda kına yakma âdeti bu inancın bölgede yaşayan kalıntıları olarak devam etmektedir”(Kalafat, 1995:105).

Kına yakılması aşiret düğün geleneğinde nikâh kadar önemlidir. Düğün öncesinde gelinlik kıza mutlaka kına yakılır. Eline kına

yakılmış gelin için artık dönüş yoktur. Kız damatla evlenmeyi kabul ettiğini eline yakılan kınayla ilan ettiği için dini nikâh kıyılırken maddi hususları görüşmek üzere kızın babası veya bir başkası vekil olarak çağırılır.

Geline kınayı kocası ölmemiş ya da kocasından ayrılmamış bir kadın yakar. Kınada ağıt yakmak, gelini ağlatmak bir gelenektir. Düğünde kızın bir daha dönmemesi üzerine ağıt söylenir. Ağıt sırasında kız tarafı duygulanarak ağlarlar. Kına gecesinde ağlamayan kız ayıplanır. Çünkü kızın ağlamaması kızın anne ve babasını unutacağı olarak yorumlanır ve bu tavır saygı sınırlarının dışında bir tutum olarak değerlendirilir.

Kına yakılırken gelinin avucuna konan para kısmet içindir. Onları ömür boyu kötülüklerden koruyacağına inanılır. Geline kına yakılırken başına al bir yazma örtülür. Bu, kötülük ve nazardan korunmak içindir. Gelinin avucuna konan kınaların içine altın konur. Bu altın para gelinde kalır.

4.4.3.7 Gelin Alayı, Gelin Alma, Gelin İndirme

“Gelin alma” : Dede Korkut ta, “oğlu olan evermiş, kızı olan göçürmüş”, dendiği gibi “gelin alma” kızın bir göçü, gibi görülmüştür. “Anadolu’da kız, evden çıkmadan önce, anasının diktiği bir “analık” giysisini giyer. Ancak bundan sonra gelin başı yapılır ve gelin elbisesi giydirilirdi. “Gelin başlığı”, Anadolu’da da, Ortaasya’da da, “kızlığın bitip; kadınlığın, başladığını”, gösteren bir sembol idi”(Ögel, 1988:267).

Aşiret düğünlerinde de düğün öncesi gelin alma pratiklerine rastlıyoruz. Geleneksel kültürde kına gecesinin ertesi günü gelin alma günüdür. Gelin alma günü, düğün başladıktan sonra geçen üçüncü veya dördüncü güne rastlar. Bu gün genellikle Pazar günüdür. Pazar sabahı erkenden kız evinde gelin çıkarma, oğlan evinde gelin alma hazırlıklarına başlanır. Kız evi, kızını yeni evine uğurlayacağı için hüzünlü, oğlan tarafı ise, aileye katılacak yeni birey için heyecanlı ve mutludur. Kız evinde sessizlik, oğlan evinde eğlence hâkimdir. Oğlan evinden konvoy olarak hareket eden gelin alıcıları, öğle olmadan eğlence ve oyunlarla, davul zuma ile kız evine gelirler. Erkek tarafı evin önünde oynayıp halaylar çekerken kız evinden kimse oyunlara katılmaz. Gelin alıcılar geldikten sonra gelin hazırlanır, ailesiyle vedalaşır, ana evinden yeni yuvasına uğurlanır. Gelinin akrabaları bir odada toplanır evi terk edecek gelin kıza son kez ellerini öptürürler. Gelinin babası gelini arabaya bindireceği zaman gelinin beline kırmızı bir kurdele sarar. Gelin ana evinden uğurlanırken bahtının açık olması, gittiği yere uyum sağlaması, uğur ve bereket getirmesi amacıyla geline çeşitli pratikler uygulanır.

Gelin daha arabadayken doğurgan olmasını sağlamak amacıyla kucağına çocuk verilir. Gelin arabadan indirilmeden önce orada bulunanlar hocanın eşliğinde dua okurlar. Gelin arabadan indirilirken kurban kesilir, kanı gelinin alınına sürülür, kanın üzerinden atlatılır. Gelin kapının önüne geldiğinde duvağı açılarak yine aynı amaçlarla ağzına yağ, bal sürülür, tatlı yalattılır.

4.5 Doğum Pratikleri

Doğum, Türk geleneğinde her zaman için müjdeli, mutlu ve kutlu bir olgu olma özelliğini korumuştur. Doğum, toplumsal tabakalaşma piramidinde anne ve babanın toplumsal statüsünü artırıcı bir rol üstlenmiştir. Dünyaya gelen her çocuk sadece anne-baba değil tüm akraba, tanıdık ve komşular çevresinde hayırlı bir haber olarak kabul edile gelmiştir.

Doğumla ilgili adet, inanma ve bunlara bağlı davranış kalıpları günümüzde de sürmektedir. Yeni kuşak bir yandan adetlere uyarken diğer yönden de tıbbın sağladığı her türlü imkândan yararlanılmaktadır. Fakat toplum içerisinde kabul gören doğumla ilgili pratikler alternatif tıp olarak uygulanım alanı bulmaktadır.

Doğum, üreme yeteneğine sahip insan hayatının başlangıcıdır. “Türkler mitolojilerine ait bilgilere bakılacak olursa, Çin kaynaklarına göre kurttan türemişlerdir. Oysa Kök Türk yazıtlarına ve devirin diğer kaynaklarına bakıldığında, Türklerin bu çağda göğü ve yeri yaratan Tengri'nin, yeryüzünde insanoğlunu yarattığına inandıkları açıkça anlaşılır. Ancak, atalarımızın kurdu mübarek görmeleri, ona hürmet etmeleri ana ve ata ruhu ile bağlı bir inançtan kaynaklanıyor olmalıydı”(Kalafat, 1995:85).

Düğünden uzun bir süre geçtiği halde, gelinin çocuğu olmasa, kaynana bunun sebebini ve çaresini araştırır. Türbe, kutsal yerler, şehit mezarı ziyaret edilir, sadaka verilir. Yine hastane, doktor ve ebeye başvurulur. Çünkü bebek sahibi olup olmamak bir statü belirleyicisidir. “Kadının gelin gittiği evde saygınlık kazanması yer edinmesi aile bireyleri tarafından kabul görmesi, kocasının gözüne girmesi, söz sahibi olması için doğurup çocuk sahibi olması gerekmektedir”(Balıkcı, 1998:222). Bu anlamda ailenin en başta gelen görevlerinden biri, tez zamanda çok sayıda çocuk özellikle de erken çocuk sahibi olmaktır. Aşiret toplumsal grubunda evlenmek, aile kurmak, çocuk sahibi olmak özellikle de erken yaşta ve kısa zamanda çocuk sahibi olmak şüpheye mahal vermeyecek biçimde statü belirleyicisi olan durumdur.

Doğum öncesi hamilelik döneminde bazı yaygın inanışlar ve uygulamalar vardır. Hamile kadının istedikleri yapılmaya çalışılır aksi halde bazı olumsuzlukların olacağı düşünülür. Gebe kadının karnı sivri olursa oğlu; yassı olursa kızı olacağına, gebelikte güzelleşen kadının oğlu; çirkinleşen kadının kızı olacağına, gebe kadının karnı büyükse erkek; küçükse kız çocuk sahibi olacağına yönelik inanışlar vardır. Yine ekşiye aş eren kadının kıza, tatlıya aş eren kadının oğlana hamile olduğuna inanmak görülen diğer pratiklerdir.

Doğumdan sonra, özellikle erkek çocuk haberi verene, babası bahşiş verir. Yeni doğan çocuğa akraba ve komşular hediye götürür.

4.5.1 Loğusalık Dönemi Adetleri

Doğum yapan kadının ve çocuğunun korunması için bir takım tedbirler alınır. Bu evrede göbek kesme, yıkama, tuzlama, loğusalık, al basması, ad verme, kırklama gibi geçişler için bazı tedbirler alınıp pratikler uygulanır.

Yeni doğum yapmış kadına loğusa adı verilir. Loğusanın olumsuzluklardan etkilenmemesi, kutlanması ile ilgili birçok inanç ve pratik vardır. Loğusalık dönemi, doğumdan sonraki kırk günü kapsar bu dönemde kadın her türlü dış etkiye açık olduğundan dolayı bu dönem kaçınmalar dönemidir.

Doğumdan sonra loğusanın yatakta kalması, dinlenmesi istenir. Bu süre üç gün veya bir hafta olabileceği gibi kimi yerlerde yirmi gün de olabilir. Doğum zor olmuşsa ve loğusaya bakacak yakınları varsa bu süre uzun olur. Doğum yapan kadına ailesi ve çevresi saygınlık gösterir. Zira aşiretlerde kadının doğum yaparak anne olması önemli bir statü belirleyicidir. Loğusanın yemesine, içmesine, sağlığına, çevreden gelebilecek zararlardan korunmasına dikkat edilir. Sütünün bir an önce gelmesi ve bol olması için özel şerbetler hazırlanır.

Loğusa kadınla, çocuğun kırk gün içinde hastalanmasına kırk basması adı verilir. Bunlardan kaçınmak için veya şifa için bazı inanma ve pratikler uygulanır. Bu kırk gün içerisinde anne ve çocuğu hastalıklardan, nazardan, kötü etkilerden korunmak için çeşitli önlemler alınır. Bunun için kırk gün anne de çocuk da ziyarete gelenlerden korunur. Doğum yapan kadınlar geceleri al basması tehlikesine karşı yalnız bırakılmazlar. Doğum için gelen kadınlar ve evde bulunanlar gece doğum yapmanı beklerler. Doğum sırasında eve giren hiçbir eşya dışarı çıkarılmaz. Ayrılmak zorunda kalan kadınlar, gündüz çıkabilirler ama güneş batmadan yine geri dönmek mecburiyetindedirler. Aksi yapılırsa doğum yapan kadını al basması tehlikesi vardır.

Yörede inceleme konusu olan aşiretlerdeki kültürel benzerlikler bu anlamda standart kültürden farklı değildir. Öyle ki; doğumlarda loğusanın yastığının altına Kuran konulması ve albastı önemli bir kültür unsurudur. Loğusanın başörtüsünün üzerine çatalı iğne takılır. Bu yedi gün çıkarılmaz. Yedi gün sonra kırk çıkarma geleneği uygulanır. Yedi gün loğusa yalnız bırakılmaz, kırkıncı günde de “al”dan loğusa kurtulmuş olur. Bu gelenek eski bir şaman kültür kodunun devamını teşkil eder.

Çocuğun kırkı, çıkarılırken başına kırk kaşık su dökülerek çıkarılır. Nazar değmemesi için dualar okunur, altında üzerlik yakılır, üzerine muska, kurşun, mavi boncuk vs. dikilir. Çocuğun dişi çıkınca hedik pişirilir; komşu ve akrabalara dağıtılır. Buna diş hediği denir.

Yeni doğan bebeklere yöreye özgü bazı ninnilerde söylenir.

NİNNİLER

“Bebeğimin elbisesi atlastan

Babası gelir birazdan

Yavrumun dudakları kirazdan

Ninni yavrum, nenni yavrum.

Bebeğimin odası kibleye bakar

Gözlerinden uyku akar
On defa meme emmeye kalkar
Nenni yavrum nenni
Nenni yavrum neni.

Bebeğime sarılırım
Çok kızarsan darılırım
Bebeğim çıkar beşikten
Yuvarlanır eşikten
Nenni yavrum nenni
Nenni yavrum neni”(Kişisel görüşme 2005).

4.5.2 Ad Takma Merasimleri

“Türk hayatının hemen bütün safhalarında / tarihimiz boyunca, ad alma, ad kazanma, ad verme işlemleri mühim bir mevki işgal eder. Kaynağında yaşayış tarzından ortaya çıkan anlayışların, inançların, davranış biçimlerinin yarattığı bu işlemlerin büyük bir kısmı, yakın zamanlara kadar hayatımızı yönlendirmiştir”(Kalafat, 1995:97). Eski Türklerde çocuklara doğduğu sırada çevrelerinde gördükleri eşyalardan beğendikleri insanlardan veya o sıralarda olan olaylardan birinin adını verirlerdi.

Eski Türk hayatında, çocuklar ad alıncaya kadar, “adsız” yaşarlardı. Ad alıncaya kadar adsız diye çağırılan çocuk, 13/ 14 yaşlarına gelince, eğer ad verilmeye uygun bir iş başaramamışsa, ömür boyu “adsız” diye anılırdı. İslam’dan önceki dönemlerde her Türk boyunda ad verme ile ilgili değişik uygulamalar oluyordu. Türk destanlarının en eskisi Oğuzname’de Oğuz Han’ın kendi adını bizzat aldığı yazılıdır. Oğuz han daha beşikte iken konuşmaya başlamış benim adım oğuz dur diyerek herkesi şaşırtmıştır. Ancak, tarihimizde, sık sık rastladığımız atsız, adsız isim sahiplerinin tamamını, bu şekilde değerlendirmek mümkün değildir. Bu doğrudan doğruya kötü ruhlardan, kiskanç gözlerden oğlu korumak maksadıyla konmuş bir ad olmalıdır. Yani, bu oğul, adsız, işe yaramaz, ruhunu alıp götürmeye değmez, şeklindeki davranışla, kötü ruh ve arvakın çocuğa yaklaştırılmayacağına inanılır. “Türk inançlarında, çocukları kötü ruhlardan korumak için verilen bu adlar arasında Satuk, Satılmış, Duran, Dursun, Yaşar, Durmuş, Durdu... sayılabilir. Tamamen Türk inançlarına dayalı olarak verilen bu isimlerin, İslamiyet’le imtizaç ettirilerek günümüzde yaşadığı da bir vakıadır”(Kalafat, 1995:97).

Araştırma yaptığımızda Doğu Anadolu sahasında, yukarıda belirtilen isimlere sıkça rastlandığı gibi Bahar, Yağmur, Tufan, Bora, Yaprak, Çiçek, Gülçiçek, Gülbeden, Gülseren gibi adlara da tesadüf edilmiştir. Bütün bu isimlere baktığımızda, sahamızda çocuklara verilen bu tür adların ya yer, ya ata, ya da gök ile ilgili inançların izlerini taşıdığını görürüz.

Aşiretlerde ad koyma dinsel bir nitelik taşıyan törenlerle olur. Doğumdan yaklaşık üç gün sonra çocuğun adı konur. Hoca

bebeğin kulağına ezan okur adı konur ve 3 defa kulağına bağırılır. Çocuğun adını genellikle aile büyükleri, dede ya da amca koyar. Bu isimler de yine genellikle aile büyüklerinin isimleri olur.

4.6 Aile ve Çocuk

4.6.1 Ailede Çocuğun Yeri ve Önemi

Türklerin hayatında çocuk sahibi olmak isteyenler, Tanrının rızasını kazanmak için, açları doyurur, çıplakları giydirir ve hayırlı kişilerin alkışını/duasını dilerlerdi. “Dede Korkut boylarında da bu inancın örnekleri vardır. O zamanda Oğuz beyleri, göğe el açıp yüz tutarak alkış tuttuklarında, Tanrı dilediklerini geri çevirmezmiş ve çocuğu olmayanların bu şekilde dilekleri yerine gelirmiş”(Kalafat, 1995:84).

Aşiret sosyo-kültürel yapısı yüksek doğurganlığa eğilimlidir. Cinsiyete dayalı toplumsal statü farklılaşmasının ağırlık taşıdığı bu yapıda erkek çocuklarına kız çocuklarına oranla çok daha fazla değer verilmektedir. Bu durumu miras paylaşımında da görmekteyiz. Aşiret kadını, kendi kişiliğini ortaya koyabilme ve birey olabilme uğraşında erkeğe oranla daha büyük sorunlar yaşamaktadır. Demokratik yönetimin aşiret sisteminde kabul görmemesi ve yaygınlaşmaması kadının toplum yaşamına girememesinde etkili olmuştur.

4.6.2 Sünnet Merasimleri

4.6.2.1 Sünnet Çocuğunun Yaşı ve Sünnet Zamanı

Sünnet kelimesini sözlük anlamı:

- 1-Hz. Muhammed’in Müslümanlarca uyulması gerekli sayılan davranışları ve herhangi bir konuda söylemiş olduğu sözler
- 2-Erkek çocukta erkeklik organının ucundaki derinin çepeçevre kesilmesi
- 3-Sünnet düğünü

Sünnet çocuğunun yaşı ve sünnet töreninin zamanı konusunda kesin bir kural yoktur. Çocuklar genellikle okul çağına yakın veya ilkokul yıllarında ergenlik çağına girmeden sünnet edilmektedir. Son yıllarda büyük kentlerde kimi aileler çocuklarını bilinçli acı çekmesini ve korkmasını engellemek için doğumdan hemen sonra hastanede sünnet ettirmektedir. Bu tür erken sünnet uygulaması geleneksel kesimde rastlanmamaktadır.

4.6.2.2 Sünnet Merasimine Hazırlık Süreçleri

Çocuğunu sünnet ettirecek olan aile çocuklarının yaşı ve ekonomik durumlarına göre sünnet töreninin tarihini önceden belirleyerek hazırlıklara başlar. Aile tören gününü belirledikten sonra törenin bir hafta öncesinden konuklara davetiye göndererek ya da ağızdan duyuru yoluyla törenin tarihini duyurur.

Sünnet töreni hazırlıklarında diğer önemli bir nokta da sünnet olacak çocuk için yapılan hazırlıkların çeşitliliğidir. Çocuk düğün töreni tarihinden birkaç gün öncesinde hazırlanmaya başlanır. Sünnet giysisi tören hazırlıklarının en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Kent merkezinde ön tarafında maşallah işlemeli mavi bir başlık geleneğin en yaygın giyim biçimidir. Köylerde ise sünnet çocukları yeni elbiseler giymekte; sünnet elbisesi şapkasının arkasından ise gelin teli sarkıtılmaktadır. Yine sünnet olacak çocuklar törenden birkaç gün öncesinde veya aynı gün ata, arabaya, otomobile bindirilerek dolaştırılmaktadır ki bu geziye diğer komşu çocukları da katılmaktadır. Böylece sünnetin olacağı bu gezintiyle halka duyurulmuş da olur. İsteğe göre de sünnet olacak çocuklar sünnet tarihinden birkaç hafta önce sünnet ettirilerek sünnet günü çocuğun rahat ettirilmesi amaçlanır.

4.6.2.3 Sünnet Töreni Gelenekleri

Kirvelik, yörelere göre “kirve”, “kirva”, kirve isimleriyle de tanımlanmaktadır. Kirvelik kısaca birbirine ekonomik ve sosyal olarak eş konumda bulunana ailelerin birinin sünnet töreni masraflarını karşılamasıyla oluşan sanal akrabalık kurumudur. Kirve sanal akrabalık kurulacak olan ailenin erkek çocuğunu sünnet esnasında kucağına alarak çocuğun acı çekmemesi için destekte bulunacak ve aynı zamanda da sünnet töreninin ekonomik giderlerine kısmen de olsa katkıda bulunacak olan kişidir.

Aşiretlikte sünnet, düğünlerden sonra en gösterişli ve masraflı tören ve eğlencelerdendir. Erkek çocukların oyun çağında sünnet ettirilmesi görüşü yaygındır. Aile, kirve tutacağı kişinin sayılı ve varlıklı biri olmasını ister. Ağrı’da kirvelik önemlidir ve akraba sınıfına girer. Çünkü kirve kirvenin dostudur. Bir birinin hayrına şerrine koşarlar.

Sünnetten önce kirve tutulan kişiye koç, teke, tosun gibi hayvanlar veya bunlara eşdeğer hediye gönderilir. Kirve de çocuğa/çocuklara hediye alır. Masrafların bir kısmını karşılar.

BÖLÜM 5: AĞRI İLİ DAHİLİNDE YER ALAN AŞİRETLERDE BAZI DAVRANIŞ KALIPLARI

5.1 Beslenme Kültürleri

Beslenme tarzı bir zümrenin bize hayat seviyesi hakkında bir fikir verebilir. Aşiret cemaatinin ekonomi sistemine dayanan beslenmesi ile vücudun ihtiyacı olan kalori sistemine göre rasyonalize edilmiş bir yemek tarzı şüphesiz birbirinden farklıdır. Bunlar sosyal gelişmenin hayat standardının yükselmesinin neticesidir. Onun için araştırmalarda maddi kültürün fonksiyonlarını ve yapısını tahlil ederken yemek ve beslenme tarzına da temas etmeden geçemeyiz.

“Mutfak kültürü beslenmeyi sağlayan yemek, yiyecek, içecek türleri ve bunların hazırlanma, pişirilme, saklama ve tüketilme

sürecini; buna bağlı mekân ve ekipmanı, yeme-içme geleneği ile bu çerçevede gelişen inanış ve uygulamalardan oluşan bir bütünlüğü ve kendine özgü bir kültürel yapıyı ifade eder”(Artun, 2005:91).

Toplumumuzda yemek tarihine baktığımızda Orta Asya’da et ve mayalanmış süt ürünleriyle biçimlenen beslenme sistemi, Anadolu’ya bu etkileri taşıırken; Mezopotamya’da gelişen tarıma bağlı olarak tahıl, Ege ve Akdeniz etkisiyle sebze ve meyve türleri ile çeşitlenen ve günümüze yansıyan Anadolu mutfağını biçimlendirdiğin görürüz. Bizans, Ortadoğu, Avrupa ve Güney Akdeniz mutfaklarının etkileşimi imparatorluğun ulaştığı geniş alanda sürekli bu alışveriş çerçevesinde biçimlendi.

“Eski Türklerin yetiştirip yedikleri hayvanların başında koyun, keçi ve sığır gelirdi. Bu hayvanların etlerinin yanı sıra sütlerinden de yararlandılar. Etler, tandır adı verilen toprak kuyuda veya ateş üstünde pişirilirdi. Ayrıca sonbaharda kestikleri hayvanları yağı ile birlikte pişirdikten sonra küplere doldurup kış için saklardı. Süt ve mamullerini çeşitli şekilde yiyecek olarak kullanırlardı”(Artun, 2005:292).

Türk mutfağının ana özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- “Türk beslenmesinde ana yiyecek maddesi ekmektir.
- Türk mutfağında yemek çeşitleri oldukça fazla olmakla birlikte hamur işleri başta gelir.
- Çok tanınmış çeşitler kebablar olmakla birlikte et yemeklerinden yahni denen sulu yemek çeşitleri çoğunluktadır.
- Pek çok sebze çeşidi vardır. Sebzelerin etle birlikte soğanlı, domatesli ya da salçalı pişirilmesi yaygındır.
- Çoğunlukla yemeklere konan soğan, kıyma, et salça ve sebzeler su konmadan önce yağda kavrulur.
- Sebzeler suda haşlanıp etin ya da garnitür olarak genellikle kullanılmaz.
- Soğan hemen hemen bütün yemeklerin baş malzemesidir. Yağda kavruularak ya da çiğ olarak salatada kullanılır.
- Kendi kendine yetişen ot, mantar ve köklerden özellikle kırsal yörelerde geniş ölçüde yararlanılır.
- Türk mutfağında yağa çok önem verilir. Sütten elde edilen yağlarla iç ya da kaymak yağı hemen hemen her yörede yemeklerde kullanılır. Zeytinyağı ise daha çok Batı Anadolu mutfağında görülür.
- Köftelerde ve sebze yemeklerinde ve çorbalarda bulgurun yeri önemlidir.
- Türk mutfağında yemeklerin meyve ya da meyve kurusuyla tatlandırıldığına, çoğu kez bu meyvelerin yağla pişirilip yemek olarak tüketildiğine tanık olunur” (Artun, 2005: 94).

Genel olarak tahıl, çeşitli sebze ve bir miktar etle, sulu olarak hazırlanan yemek türleri, çorbalar, zeytinyağlılar ve hamur işleri ve kendiliğinden yetişen otlarla hazırlanan yemeklerden oluşan Türk mutfağı; pekmez, yoğurt, bulgur vb. gibi kendine özgü sağlıklı yiyecek türlerini de ortaya çıkarmıştır.

Ülkemizde yemek yeme alışkanlıkları tarihsel olarak bölgesel hatta köy, kent gibi yerleşme birimlerine göre de değişiklik göstermektedir. Bu farklılıklara rağmen toplumumuzda yine de bu konuda ortak özellikler söz konusudur. Anadolu yemeklerinin genellikle bitkilerden, etlerden ve hamurdan olmak üzere üç kaynaktan oluştuğunu görmekteyiz. Bunların çoğu eski çağlardan itibaren kullanılmıştır.

5.1.1 Yiyecek Türleri ve Yapılışları

Aşiret kültürel öğelerinin en önemli kodlarından ve belirleyicilerinden biride yemek kültürüdür. Aşiret sistemi içerisinde gelişmiş bir yemek kültürü vardır. Yemekler daha çok yörenin coğrafi ve iklim yapısına uygun özellik gösterir bir şekilde daha çok etlidir. Fakat yörenin temel üretim maddesi olan buğday ve un da yemeklerin yapılışında önemli yere sahiptir. Ağrı aşiretlerinde günümüzde yapılmakta olan bazı yemekler şunlardır:

- “Avdigor: tokmakla taş üzerinde ezilen et ile yapılan köfte yemeğidir.
- Kelledoş: et, ayran ve denden oluşan karışımın ekmeğe üzerine dökülmesiyle oluşturulan yemektir.
- Halise: et ve denin güveç içerisinde tandır içinde tahta kaşıkla karıştırılması suretiyle yapılan yemektir.
- Rabepe: peynir omleti olarak da kabul edilen bu yemekte tel peynirin yağlı tencere içerisinde unla yağla karıştırılması suretiyle meydana getirilen yemektir.
- Haşil: bulgurun suyla kaynatılıp sarımsaklı yoğurtla servis yapılması suretiyle hazırlanan yemektir.
- Haşıla: ekmeğin olmadığı zamanlara unun suyla karıştırılıp kaynatılmasıyla oluşturulan üzerine pekmez dökülerek elde edilen yemektir.
- Hevrışk: tandırdan çıkan kaynar top ekmeğin ufaltılarak üzerine yağın dökülmesiyle elde edilen yemektir”(Kişisel mülakat, 2005).

5.1.2 Özel Günlerde Yapılan Yiyecek ve İçecekler

Ağrı aşiretlerinde bazı özel günlerde yapılan yemekler de mevcuttur. Bu günler: düğün törenleri, sünnet törenleri, doğum, ölüm, dini bayramlardır. Bu özel günlerde yapılan farklı olan yiyecekler:

- “Kuzu-koyun çevirme
- İncir kavurma
- Pestil kavurma
- Haçapur
- Hedik
- Hengel
- Keşkek”(Kişisel mülakat, 2005)

5.2 Giyim Kültürleri

Maddi kültürün diğer bir tezahür şekli de kılık ve kıyafettir. Coğrafya şartları ile bölgenin değer ve normlarına göre her zümrenin davranış biçimleri vardır.

5.2.1 Geleneksel Kadın Kıyafeti

Kadınların köylerde giydikleri giysiler daha çok milli ve mahallidir. Entari bunların en önde gelenleridir. Kadın ve kızlar en alta can gömleği ve içe tuman giyerler. Bunun dışında kız ve kadınlarda kıyafet farklı durum arz eder. Kadınlar daimi surette başörtüsü kullanırlar. Floşdan yapılmış olan bu platok, ekseriye koyu renkte olup başı örtecek şekilde kapatılır. Uçları arkadan bağlanır, püskülleri arka kısımlarına kadar sarkar.

Üst üste entari giyme eski alışkanlıktan ve iklim şartlarından ileri gelmektedir. Entarilerin üzerine hırka veya kazak giyilir. İş zamanları öne peştamal, kola kolçak takılır. En üsteki entarinin kadife, ipek veya simli olmasına dikkat edilir. Gümüş, madeni ve öteki kemerler bunun üzerine bağlanır. Ayakta çorap ve diz kapağının altına kadar uzanan tuman vardır. Genç kız ve gelinler başlarına eşarp bağlar, orta yaştakiler leçek, yaşlı kadınlar beyaz bezle (cuna) örter. Üzerini renkli yazma (hayrat) ile bağlarlar. Günlük ve özel giyimlerde bazı kadın ve kızlar başlarına kufi takar, boyunlarına altın asarlar, kadınlarda günlük süslenme pek olmaz. Süslenme genellikle düğünlerde, bayramlarda, şehre giderken ve özel günlerde olur. Kadınların ellerine ve saçlarına kına

yakmaları kadın güzelliğini tamamlayan öğedir. Boyuna ve bileklere takılan mavi ve renk renk boncuklar süslenmek içindir. Şeve, sırğa, hızma, sürme, altın ve bilezik, mavi boncuk, yüzük, küpe ve kına kadın süs eşyalarıdır.

5.2.2 Geleneksel Erkek Kıyafeti

Erkek giyimleri moda ve klasik giyime uygundur. Köyde çalışma zamanları ve sıcak günler hariç erkekler ceket ve pantolonla dolaşır. Orta yaştaki erkekler ve yaşlılar altta uzun don ve fanila giyerler. Soğuk günlerde buna birde pijama eklenir. Pantolon, ışık, gömlek ve kazak bunların üstüne geçilir. Gömleğin üzerine ceket giyilmez arada mutlaka yelek veya kazak vardır. Baştaki şapka bütün giyecekleri tamamlar. Yaşlılar şapka yerine fes ya da papak giymeyi tercih ederler. Erkekler genelde bıyık bırakırlar.

5.2.3 Ağrı Folklor Giysileri

5.2.3.1 Bayan Folklor Giysileri

Başta kofi adı verilen fes biçiminde bir başlık renkli vala ile tamamen sarılır. Kofinin alın kısmına gelen kısımda altılar pul gibi dizili bulunur, perçem ve zülûf altınların yanlarından sarkar. İpek şalvar, beyaz gömlek, üstte renkli kadife entari, entarilerin belleri büzgülü, uzun kollu, kol ağzları büzgülü, kol ve etek uçları çiçekli veya dantel süslüdür. Bele gümüş kabartma kemer takılır. Ayrıca cepken ve peştamal da giyilir. Ayaklarda yemeni veya kabaralı kundura bulunur, çarık da kullanılır.

5.2.3.2 Erkek Folklor Giysileri

Ağrı yöresinde oynanan oyunlarda erkek giysileri şöyledir: Başta 'Puşi'adı verilen renkli, gösterişli bir bez dolanmıştır. 'İşlik' denilen beyaz gömlek giyerler(boğazı yarım diklikte olup, boynunda iki sıra düğme, boğaz ile kol kesimleri ince sırma ile işlenir).Gömlek üzerine siyah yelek giyilir(yeleğin düğmeleri yandadır, ön ve yanları sırma ile süslenir). Şalvar siyah kumaştan yapılır, kaytan ve sırma işler yan tarafta bulunur. Bazılarında renkli ve gösterişli bir kuşak sarılır. Yelek cebinden uzanan saat kösteği kuşağa sokulur. Yün çorap ve yemeni adı verilen siyah bir rujan ayakkabı veya çarık kıyafeti tamamlar.

5.3 Folklor ve Oyunlar

Tarihte ilk Türk uygarlıklarından; Şamanların, Hunların, Oğuzların, geleneklerine bağlı olarak yaptıkları törenlerin en önemli bölümünü halk oyunlarının oluşturduğunu bugüne kadar gelebilen belgelerden anlıyoruz.

“Anadolu’da yaşayan Türk uygarlıklarında ise, Asya’dan getirdikleri geniş kültür birikimleri ile Anadolu uygarlıklarının kültür ürünlerinin özümlemesini görmekteyiz. Bunun sonucu olarak uygarlıkların beşiği olan Anadolu’da atalarımızın yaratıcı gücü, sanat anlayışı, beğeni olan ve becerilerinin de katsayısıyla değer biçilmez halk oyunları ortaya çıkmıştır”(Akyıldız, 1981:15).

Ağrı aşiretlerinde halk müziği geleneksel kültürün önemli bir parçasıdır. Halk müziği oyunlara paralel olarak gelişmektedir. Halk

müziği denince düğüm türküleri ve halk oyunları akla gelir. Kullanılan belli başlı halk müziği araçları davul, zurna, kaval, tef, tulum, gayda, düdük ve bağlamadır. Türküler konusunda en çok emeği geçen sanatçılar: İsmet Öztürk, İsmet Koçkar, Talat Baydar Şinasi Hatunoğlu, Burhan Çağan, Ali Haydar Gül'dür.

Ağrı türkülerinin en yaygın olanları:

- “Ağrı Dağı’ndan uçtum
- Ağrı Dağı buzludur
- Ağrı Dağı’nın tipisinde
- Oy Eleşkirt
- Konma bülbül konma
- Eleşkirt’in önü ova
- Küpkıran Ovaları”(Ağrı il yillığı, 1978)

Ağrı geleneksel oyunları:

“Ağrı sallaması:

Köy düğünlerinde en fazla oynanan oyundur. Oyuna davul-zurna eşlik eder. Figürleri basit olduğundan herkes tarafından kolaylıkla oynanır. Oyunun süresi belli değildir.

Basso:

Davul ve zurna ile oynanır. Bu oyunun kaynağının Besra adlı güzel bir kızın yeteneklerini öven hareketler olduğu sanılmaktadır. Kız erkek birlikte en az 4 kişiyle oynanır.

Laççi:

Ağır ve hızlı olmak üzere iki bölümden oluşan ve 6 kişiyle oynanan bir kız halaydır. Oyundaki figürlerin ceylanı canlandığı söylenir. Oyuna davul-zurna eşlik eder.

Zeyno:

Davul-zurna eşliğinde, en az 6 kişiyle oynanan orta hızda bir kız oyunudur. Geçmiş 19.yy’a dayanır.

Çep:

6 kişiyle davul-zurna eşliğinde oynanan ağırlama niteliğinde bir kız halaydır. Taşlıçay, Diyadin ve Doğubayazıt ilçelerinde

oylanır.

Koffi:

6 kişiyle davul-zurna eşliğinde oynanan orta hızda bir kız oyunudur.

Sarma:

Tutak ve Patnos y6resinde an az 6 kişiyle, davul-zurna eşliğinde oynanan bir kız halayıdır.

Hessike:

Tulum ve davul zurna eşliğinde kadın ve erkeklerin birlikte oynadığı bu oyun ağırlama ve hoplatma b6l6mlerinden oluşmuştur.

Hasan Dağı:

Kadın erkek oyunudur.

Savma:

Kadın halayıdır

Çimen-i çiçek:

Ağırlama ve hoplatma b6l6mlerinden oluşan, en az 6 kızın oynadığı s6zl6 bir oyundur. Çalgı olarak davul-zurna, bazen de akordeon kullanılır.

Meyriko:

Kadınların oynadığı bir oyundur. Baştaki oyuncu, m6zık eşliğinde tek başına bazı fig6rler yapar, 6b6r oyuncular da el çırparak onu coştururlar. Daha sonra toplu olarak oyuna geçilir.

Çoban Ali:

İki kişinin elde sopalarla oynadığı bu oyun ağırlama ve hoplatma b6l6mlerinden oluşur. Oyuncular sopaları kılıç gibi kullanırlar. Bu oyun Doğubayazıt, Taşlıçay ve Diyadin y6resinde oynanır.

Sarı B6lb6l:

Kız Halayıdır. En az 6 kız oynar

Papuri:

Kadın oyunudur. 6 kız oynar.

Ömer Ağa:

Davul-zurna eşliğinde 6 erkeğin oynadığı bir oyundur. Yeldirme ve hoplatma bölümlerinden oluşur. Zedikan, Eleşkirt, Toprakkale ve Köseadağ'da oynanır.

Ağrı gülüm:

Altı erkeğin oynadığı hızlı bir oyundur. Oyuna davul-zurna, bazen de klarnet eşlik eder. Doğubayazıt, Diyadin ve Aladağ, yörelerinde yaygındır. Bunların dışında, Tıllara, Dümme, Gelin Gel Bara, Nuray, Köylü Kızı, Hene, Nare, Daldala ve Lurke gibi halaylar vardır.

Serhat Barı:

Erkeklerin oynadığı bir bardır. Oyuncular birbirlerine çok yakındırlar. Omuzlar bitişik, eller ya bele sarılmış ya da aşağıdan birleştirilmiştir. Tutak ve Hamur çevresinde yaygın olan ve davul zurna eşliğinde oynanan bu oyunda yiğitlik ve mertlik figürleri yer alır.

Koçaklama barı:

Ağır ağır başlayan ve hızı giderek artan bir erkek barıdır. Davul-zurna eşliğinde 6 kişiyle oynanır.

Yüksel barı:

6 kişiyle oynanan hızlı bir erkek barıdır.

Sürgün barı:

Ağırdan hızlıya geçen ve çeşitli ayak figürleriyle belirgin olan bir erkek oyunudur. Doğubayazıt ve Patnos yörelerinde oynanır.

Ata barı:

6 kişiyle oynanan hızlı bir oyundur.

Ülker barı:

Kadın barıdır. Altı kişiyle oynanır. Ağırlama ve yellenme bölümleri vardır.

Ağrı ilindeki halk oyunları içinde köy orta oyunu niteliğindeki Köse Gelin Oyunu ayrı bir yer tutar. Anadolu seyirlik oyunlarına iyi bir örnek olan Köse Gelin Oyunu, kırsal kesimdeki toplumsal yaşamı renklendiren köy orta oyunlarının en yaygınıdır”(Kişisel mülakat, 2005).

Diğer halk oyunları:

- “Kazkaz
- Koçaklama
- Tillara
- Yüksel
- Leylim Halayı
- Ben Bir Avuç Kışnişem
- Hımı Hımı Torivan
- Halay
- Bar
- Cirit” (Diyadin, 2000).

Oyun kültürün doğuşunda başlıca etkendir. Buna göre kültürün kapsamı içinde yer alan sanatın da kökeninin “oyun” olduğunu ve sanatın doğuşunda önemli bir rolün bulunduğunu söylemek mümkündür.

5.4 Barınma, Ev Yerleşim Biçimleri

Bir binanın şekli, yapılış tarzı ve iç tertibatı, cemiyetin maddi kültürünün temelini teşkil eder. Bu üç unsuru belirleyen doğal ve iradi faktörlerdir. İnsan ile tabiat şartlarının el ele vererek meydana getirdiği mesken, sosyal var oluşun toprağa yerleşme safhasına tekabül eder. Doğal olaylara karşı, korunma ve barınma motivasyonu insanlara doğuştan verilmiştir. Bunun neticesi olarak insanlar çeşitli faktörlerin tesiri altında, bir mesken sahibi olma ihtiyaçları duymuşlardır. Böylece insanları dış tesir ve tehlikelerden barınma ve sığınma zarureti bir kültür unsuru olan mesken problemini ortaya çıkarmıştır.

Bir aşiret evine girildiği zaman odaların büyüklüğüne bağlı bulunan 5'e 4 genişliğinde avlu kısmına rastlanır. Avlunun sağında 1. oda ya da misafir odası solunda ise mutfak ve kiler vazifesi gören fırının da bulunduğu 2. oda bulunur. Tandır adı verilen fırın dışarıda da olabilmektedir. Köylerde evler toprak yapılı ve tek katlıdır; sadece zeminden oluşur.

5.5 Cenaze Merasimleri

“Türkler’ de ölülerin defni sırasında yaptıkları merasimlere, yuğ töreni adı verilirdi. Bu törenlere yuğcı, sıgıtçı adı verilen hususi kişiler katılırdı. Bunların ilki, ölenin maceralarını hikâye edip anlatır, ikincisi ağlayıcılık görevini yerine getirirdi”(Kalafat, 1995:126). Türkler, ölenin sağlığında nice iyi insan olduğunu, nice kahramanlıklar, iyilikler yaptığını terennüm ederek ifade ederlerdi. Bu tür yakınmaları ifade etmeye ağıt yakma denirdi.

Ağrı ve ilçelerindeki aşiretlerde de bir cenaze olduğunda cenaze sahibinin evinde yemek pişirilmez, misafir ağırlanmaz. Hemen hemen bir hafta boyunca, yani misafirler(taziye gelenler) tamamen dağılmayana kadar yemekler komşular tarafından yapılır, misafirler komşular tarafından ağırlanır. Cenaze sahibinin yakınları belli bir süre sakallarını kesmezler. Cenaze sahibi ailenin kadınlarının siyah giyinmeleri de bir adettir.

Cenaze sahibinin ve yakınlarının evlerinde belli bir süre radyo, televizyon, teyp gibi eğlence aracı kabul edilen cihazların açılmaması da ilginç ve bir o kadar da dayanışma ve saygıyı gösteren bir davranıştır.

Dile getirilen bazı dualar:

- “Peygamber (s.a.v.)’e komşu olasın.
- Allah iman Kur’an versin.
- Ayağının altında taş pamuk olsun.
- Hurilerle arkadaş olasın.
- Ayağın taşa gelmesin.
- Yüzünde gülmek eksik olmasın.
- Pür mal pür oğul olasın.
- Uğrun Çele’li Mustafa’nın uğru olsun.
- Allah iman Kur’an’la sevindirsin.

Beddualar:

- Ele güne kalasın.
- Allah’ın yıldırımına kurşununa gelesin.
- Duvağın kanaya gele.
- Allah’tan dileğim odur güveyin olmasın.
- Muradın gözünde kalsın.
- Ömür billah karnın doymasın.
- Ciğerin parçalansın.
- Zukkum yiyesin.
- Bulunmayan derde düşesin.
- Yetim kalasın.

- Derdin ola dermanın olmaya.
- Ömrün köküne balta değsin.
- Gelin, bana ettiğini evladın başına getirsin”(Kişisel mülakat, 2005).

MANİLER

“Altın yüzük var benim

Parmağımda dar benim

Bu Eleşkirt içinde

Kara kaşlı yar benim

Oğlan sen oylu musun?

Munare boylu musun?

Mektup yazdım gelmedin.

Padişah oğlu musun?

Eleşkirt yolu burma

Ceplerim dolu hurma

Yar Allah’ın severse

Beş günden fazla durma.

Kardeş atın beş olsun

Üzenin gümüş olsun

Her nereye gidersen

Hızır yoldaşın olsun”(Kişisel mülakat,2005).

5.5.1 Ölüm Algılayışları

Hayatın son durağı olan ölüm, insanı korkutan, çaresiz kılan ve sırtına erişilemeyen bir geçiş dönemidir. Ölüm hakkındaki bilinmezlikler insanı o kadar çaresiz kılar ve korkutur ki insanlar çevresinde olup biten olayları, eşyanın şu ya da bu şekilde duruşunu ölümün ön belirtisi saymıştır. Birtakım davranışlar olaylar, sesler, rüyalar, alışılmamış durumlar ölüm işareti, ölümün ön belirtisi olarak yorumlanmıştır.

Ölümü hatırlatan, ölüme ön belirti sayılan yerine getirilmediğinde ölüm getireceğine inanılan bir takım işlemler ve davranışlar vardır. Bunların nedeni ölenle ilgili araç gerecin, davranışların ve durumun ölüm getireceğine yönelik korkudur. Bu korkudan

kurtulmak ölümü uzaklaştırmak saptırmak etkisiz kılmak için kimi pratikler uygulanır.

5.5.2 Ölümün Duyurulması

Ölüm olayı çevreye sela yoluyla duyurulur. Bir evde ağır hasta varsa zaten herkesin kulağı orada olur. Ölüm gerçeği ile karşı karşıya kalan ölü yakınları evden eve bağırsıp çığırsılar ve komşular ölüm haberini duymuş olur. Uzak akrabalara ölüm telefonla haber verilir. Kaza, kalp krizi gibi ani bir ölümden ölüm haberi alıştırma alıştırma söylenir.

5.5.3 Cenaze Hazırlıkları

Ülkemizde ölünün defni İslami geleneklere göre ölünün defni, kefenlenmesi, tabuta konması ve cenaze namazının ardından mezara konması şeklinde gerçekleştirilir. Kefenleme ve cenaze hazırlıkları sürecinde bölgelere göre bir takım mahalli uygulamalar görülür.

Aşiretlerde görülen yaygın uygulamalara göre ölüyü acele gömmekte, misafirlere yemek yetiştirmekte ve alınan borcu ödemekte hayır vardır. Sakıncalı bir durum yoksa güneş battıktan sonra bile ölüm olsa ölü bekletilmez hemen gömülür.

Ölümün gerçekleşmesinden, cenazeye gelecek kişilerin toplanmasından sonra ölüyü gömmek için hazırlıklara başlanır. Bu hazırlıklar yıkama, kefenleme, cenazenin taşınması, cenaze namazı işlemleriyle gerçekleştirilir.

Ölüyü gömmek için önce dinsel ve geleneksel kurallar içinde yıkamak gerekir. Yıkama işini ölü yıkayıcılar, hocalar, ölünün yakınları, bu işi bilen insanlar yapar. Ölü yıkama işi evin içinde, bahçesinde veya hastanede yapılabilir. Ölünün yıkandığı su temiz olduktan sonra her yerden alınabilir.

Cenaze tabut ile taşınır. Tabut yapımında kullanılan malzeme tahtadır. Camilerde hazır bir tabut bulunur ve herkes defin sırasında bu tabutu kullanır. Cenaze namazına ise ölü yakınları ve dileyen herkes katılabilir. Cenaze namazını erkekler kılar, kadınlar cenazeyi mezarlığa yakın bir yerden izlerler.

İslam dinine göre Müslüman olan herkesin cenaze namazı kılınır. Aşiretlerde de cenaze namazının kılınması için ölünün Müslüman olması, İslami kurallara göre yıkanmış olması, cemaatin tabut önünde olması, namazı kıldırarak imamın kibleye karşı yere yakın bir yere konmuş olan tabut içindeki ölünün göğsü hizasında olması gerekir.

Cenaze namazından sonra ölü, halk arasındaki adıyla “edebi istirahatgahı” olan mezarlığa götürülür. Mezar yeri köylerde ölüm olayının hemen duyurulmasından sonra eş dost tarafından kazılarak hazırlanır. Ölünün üzerine toprağı erkekler atar.

5.5.4 Cenaze Sonrası Anma Günleri İle İlgili İnançlar ve Uygulamalar

Ölen kişinin ardından ağıt söylendiği gibi yas da tutulur. Yasın süresi akrabalık derecelerine göre değişmektedir. Yakın aşiret

üyeleri için yas süresi bir yıl iken diğer uzak aşiret üyeleri için bu süre kırk günle sınırlı olabilir. En yaygın yas süreleri 3, 7, 40 gün en fazla 7–8 senedir.

Ölenin dinsel törenle ve yemekle anıldığı belli günler vardır. Bunlar kırkıncı ve elli ikinci günleriyle, yıldır. Az olmakla birlikte üçü ve yedisi de alınır.

Ölünün arkasından yas tutulur. Bu süreyi dinsel, geleneksel ve toplumsal etkenler belirler. Yas, ölenin yakınlığına, ölüm biçimine, yaşına, ölümün sıralı olup olmamasına ve baş sağlığına gelenlerin sayısına göre değişir. Baş sağlığına gelindiği müddetçe ölünün yakınları eski düzenlerine dönmezler. Bu süre içinde bazı şeylerden kaçınılır. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz; renkli, süslü giysiler giyilmez, eğlencelere katılmımaz, makyaj yapılmımaz, varsa düğün sünnet, nişan ertelenir veya törensiz yapılır, yasta evde beklenir. Ölünün ardından şerbet yapılır, para dağıtılır. Ölünün elbiseleri, diğer değerli eşyaları fakirlere dağıtılır.

Ölünün ardından cenaze evinde Kuran-ı Kerim okutmak en yaygın gelenektir. Ölünün her cuma akşamı evine gelip kendisi için Kuran-ı Kerim okunup okunmadığına baktığına inanılır. Buna inanan ev sahipleri de ölünün ruhunu memnun etmeye çalışırlar.

5.6 Maddi Kültür Öğeleri

Bu günkü teknoloji sayesinde modern mutfak ve çeşitli pişirme aygıtlarına gelinceye kadar (gazlı, elektrikli fırınlar, kısa dalga fırınlar gibi) Türklerin mutfağında tandır, fırın, maltız ve kuzine gibi sabit veya seyyar çeşitli pişirme araçları bulunmaktaydı. Ayrıca ısınma amacıyla kullanılan mangallardan kahve ve kestane yapmada, ayva ve patates gömmede hatta sıcak külünden “küliçe” denilen çörek yapmada bile faydalanılırdı.

Aşiretlik yapısında köy yerleşim birimlerinde tandır ön planda gelen maddi kültür unsurudur.. Pişirme araçları olan tandır, topraktan yapılmış, tepsi açık ve altta odunun dumanı bitip tandır kızınca doğrudan et veya toprak kap (güveç) içinde yemek sarkıtılır, tepesi kapatılarak yemek pişirilir. Tandırın kenarlarına mayalı hamur yapıştırılarak ekmek de pişirilebilir. Kuzine ise altında odun ateşinin yakıldığı onun üzerinde fırın gibi yeri ve yüzeyde ocak yeri bulunan basit bir ocaklı fırın gibidir.

5.7 Nevruz geleneği

Merkezi Asya’da Merkezi Avrupa’ya kadar Müslüman Hıristiyan, Budist, Şamanist, Türklerce kutlanan nevrız bayramı, Ergenekon, Yeni Gün, Yılbaşı, Bahar bayramı Mart Dokuzu Sultan Nevruz vb. adlarla da bilinmektedir. Konumuza geçmeden önce bu çeşitli adların ortaya çıkma sebeplerine bir göz atalım.

- Eski Türk Destanlarından olan Ergenekon’dan çıkış efsanesi şimdi bile Uygur, Kazan tatarları Başkurtlar ve Mişer Tatarları tarafından Bahar bayramında okunmaktadır. Diğer Türklerde bunun yerine Nevruz’da şiir ve hikâye okuma geleneği yerleşmiştir.

- Yengi/ Yeni Gün ve Yılbaşı tabirleri ilk defa Kaşgarlı'nın Divan- 1 Lügati' t Türk eserinde geçer ve hala Doğu Türkistan Türkleri arasında kullanılmaktadır.

Eski Türklerle İranlıların “Yıl- başı” olarak kabul ettikleri gün Farsça bir kelime olan “Nevruz” terimiyle ifade olunmaktadır. Ancak kelime anlamı bakımından “yeni gün” demektir. “Bugün güneşin “koç burcu” na girdiği gün olup miladi 22 Mart’a Rumi 9 Mart’a rastlamaktadır. Araplara İranlılar’ dan geçen bu adet başta On iki Hayvanlı Türk takviminde görüldüğü üzere Türklerde de çok eskiden beri bilinmekte ve bugün törenlerle kutlanmaktadır. Bu bakımından nevrusun mahiyetini açıklığa kavuşması gerekli görülmektedir”(Çay, 1993:5).

“Rumi ile Miladi takvimleri arasındaki 13 günlük farkla eskiden 9 Mart’ta kutlanan bu bayramın halk arasında Mart Dokuzu olarak bilinmesine sebep olmuştur. Sultan Nevruz veya Nevruz i Sultani tabirini birçok araştırmacılar Selçuklu hükümdarı Melik Şah’ın adıyla bağlamaktadırlar” (Pirverdioğlu, 1999:259).

Türkler nevruzu “ Nevruz-ı sultani” , “Sultan Nevruz” veya Orta Asya Türk topluluklarında görüldüğü üzere “Sultan Navrız” olarak kutlanmaktadır. Türklerde görülen rivayetlerin en önemlisi bugünün bir kurtuluş günü kabul edilmesidir. Bu bakımından bugün “Ergenekon” veya “Bozkurt” bayramı olarak kabul edilmektedir.

Türklerde yılbaşı ilkbaharda gece ile gündüzün eşit olduğu 21 Mart günüdür. Bugün Türk topluluklarında çeşitli adlarla kutlanır. Nevruz/ noruz / navrız ergene- kon/ bozkurt/Çağan / yeni gün/Ulusun ulu günü gibi adlarla kutlanan bu bayram ile ilgili olarak Türk topluluklarında çeşitli gelenekler meydana gelmiştir.

“Eski Türkistan’daki halk eğlenceleri ile ilgili olarak bilgi veren Mahmut R. Gazimihal bu “baça” oyunlarının bütün nevrüz “sal-i nev” haftası boyunca devam ettiğini, halkın bu eğlencelere kendiliklerinden katıldıklarını ve törenlerini “ateş eğlenceleri” ile sona erdiğini belirtmektedir”(Çay,1993:76).

Kırgızlar yeni yılın ilk gününe Nooruz adını vermekte ve bugün Nooruz köcö denilen bir yemek yemektedir. Orta Asya Türk topluluklarında yılın ilk gününe Navrız denilmekte olup bu gelenek eski tarihe kadar iner. Semerkand Buhara ve Endican tarafından Nevruz törenleri nevrüz günü (21 Mart) başlamakta ve bir hafta kadar devam etmektedir.

“Orta Asya Türklerinde özellikle Uygur kazan Urfâ ve Mişer Türklerinde nevrüz günü yapılan toplantılarında oldukça enteresan bir adet görülmektedir. Bahar geldiği zaman özellikle Nevruz günü “Ergenekon Destanı” okunmaktadır”(a.g.e:78).

Nevruzda yüzyıllardır olduğu gibi Nevruz şerefine bayram “dosthane” sinde isimleri “ş” harfi ile başlayan 7 nesne (yedi Ş’ler) mutlaka bulunurdu. Bu “7Ş” ile başlayan şunlardır.

1. “Şarop (şarap)

2. şir (süt)
3. şirini(tatlılar)
4. Şakar(şeker)
5. şarbat(şerbet)
6. Şam(mum)
7. Şona(tarak)”

(a.g.e:82).

“İran’da yapılan Nevruziye tatlısına ismi sin harfiyle başlayan 7 çeşit madde ilave edildiğinden buna heft sin de derlerdi”(Tural, 1995,:8).

Azerbaycan Türklerinde nevrüz bayramına mahalli şive ile “Noruz/Noyruz” denildiği gibi Ergenekon bayramı adı da verilir. Ergenekon/Nevruz Bayramı ile ilgili gelenekler bugün tam anlamıyla Kafkasya’da Azerbaycan Türklerinde İran’daki Türk topluluklarında ve Anadolu’daki Kafkasya muhaciri Azerbaycan, Karapapak, Tatar vb. Türkler arasında yaşamaktadır.

“Azerbaycan’da 20/21 Şubat – 20 Mart (Balık Burcu) arası “ bayram ayı” olarak bilinir. Bu ay kış mevsiminin son ayıdır ve “Boz/Buz ay” adı ile de bilinmektedir. Zaman olarak tabiatın canlanmaya başladığı, otların yeşermeye, haşaratın ortaya çıkmaya başladığı bir devredir”(Çay, 1993:87).

Nevruzun diğer önemli özelliği de bir yılbaşı olmasıdır. Bu husus ilk defa Divan- ı Lügati’ t Türk’te On İki Hayvanlı Türk takvimi ile birlikte geçmektedir. Hemen hemen aynı yıllarda Selçuklu Celal-ud Devle Melik Şah’ın hazırlattığı Celali Takvimi de güneşin hareketine dayalı Oniki Hayvanlı türk Takvimini temel almış ve yılbaşını 21 Mart olarak belirlemiştir. Sınırları bütün Ön Asya’yı kapsayan Selçuklu Devleti’nde bütün devlet işleri vergi tahsili dâhil tüm mali işler bu takvime göre ayarlanıyordu. Melik Şah’ın ölümünden bir süre sonra bu takvim kaldırılır. Ama Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan tarafından yeniden yürürlüğe konur.(Hasan Padişah Kanunlarıyla). Akkoyunlu Devleti sınırları içine giren Doğu Anadolu ve Azerbaycan’da bu geleneğin hala canlı kalması belki de bu yüzdendir.

“21 Mart’ın yılbaşı olarak kutlanması çeşitli coğrafyalarda yaşayan Türklerde de görülmektedir. Kuzey Kafkasya’da – Karaçay – Malkarlar –Nogaylar, Kumuklar; Sibiry’a da Hakaslar bu tarihi yılbaşı olarak kutlamaktalar” (Pirverdioğlu, 1999:262).

Halkın bu günü şenlikler yaparak kutlaması âdeti çok eskidir. Gün, devletler katında da bayram ve şenlik günü olarak kutlanmıştır. İran mitolojisine göre, ihtişamın sembolü olan Cemşid tahtına bugünde oturmuş ve bayram ilan etmiştir. Daha sonra

İran takvimine başlangıç günü olarak kabul edilmiştir. İran şahları bugünde tebaaları için af çıkarmayı adet edinmişlerdir. İslam’ dan sonra da Abbasiler devrinde Nevruz bayramı olarak kutlanmaya devam edilmiştir. Aynı zamanda Sasaniler de olduğu gibi Abbasiler’de de vergi toplama mevsiminin başlangıcı idi. Selçuklu veziri Nizam-ül Mülk astronomlara hazırlatıp Sultan Melikşah’ a ithaf ettiği Takvim-i Celali denilen güneş takviminde eski geleneğe uyarak Nevruzunu birinci gün olarak tespit ettirdi. Vergilerin birinci taksidi de Nevruz’da toplanmaya başlanıyor, ikinci taksidi hasad mevsimi sonuna bırakılıyordu.

“Osmanlılar da Doğu ve Güney Doğu Anadolu’da Akkoyunlular’ dan devren aynı kanunları uygulamış ve belli vergileri Nevruz tarihine bağlamışlardır”(Tural, 1995:7).

Nevruz kavramı söylem olarak ileri sürüldüğünde aynı aşiret kavramı gibi herkesin bir kenarından tutup kendisine çekebileceği derecede esneklik özelliği taşır. Zira aşiret üyeleri arasında nevrusun ne olduğuna yönelik fikir birliğine varılmayıp durumu verilen yüzdeler dilimleri uyarınca da gözlenmemektedir.

Aşiretlerde nevrusun algılanışları: bahar bayramı, hiç kutlanmıyor, daha yeni çıkmış olan bayram, eskilerde nohut dağıtılan yumurta pişirilen bayram, bilmiyorum yoktur bizde, yeni bir şey değil boş alanda ateş yakılan bayram, cemrenin yere düşmesi, etnik bir bayram, Orta Asya bayramı, baharın başlangıcı, çapulcu aileler kutlar, Ağrılılar kutlamıyor, Zerdüşterin bayramı, kutlanması gereken bayram, bahar müjdeleyicisi, yeşilin başlaması, Türklerle ortak bayramımız, barışa çağrı, yaşam kaynağı, mutluluk, mevsimler arası geçişi simgeleyen geleneksel bir tören, baharın gelişi olarak görülür ama belli bir grup kutladığı için Türkler buna özgürlük mitingi olarak bakılıyor, siyasi düşünülmesin sadece bayram olarak çeşitlenmektedir.

5.8 Geleneksel El Sanatları

Ağrı Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü’nden aldığım bilgilere göre Ağrı geleneksel el sanatları aşağıdaki şekilde açıklanmıştır:

1- Halı ve kilim dokumacılığı

Ağrı’da kış şartlarının ağır geçmesi nedeniyle yüne dayalı dokumacılık genellikle bu aylarda el tezgâhlarında geleneğe bağlı olarak devam eder. Kilimin halk arasındaki adı yemendir. Kilim ve halı dokumacılığı Ağrı’daki el sanatlarının en önemlileridir. Halı, yastık, heybe, yün çorap ve kazak, tiftik eldiven, çorap ve papak da yün ve örmeye dayalı el sanatlarıdır.

Hayvancılığın yaygın ve egemen olduğu ilde morkaraman ırkı koyunların yünlerinden elde edilen iplik birçok işlemden geçirildikten sonra ev tezgâhlarında dokunacak duruma getirilir. En iyi iplikler bu Karaman cinsi koyunlardan elde edilmektedir.

Kurs ve halıcılık atölyeleri hariç Ağrı’da halı ve kilimler ekseri mengensiz dik döner yer tezgâhlarında dokunur.

2- Yün kazak ve yün çoraplar

Yerli ırk koyunların yününden örülen kazak ve çoraplar sanat değeri taşıyan bir özelliğe sahiptir. Bu kazaklar ve çoraplar

tezgâhlarda yapılmayıp elde yapıldıkları için oldukça sağlam ve güzel motiflerle süslüdür. Çorapların parmak uçlarında geleneksel halı ve kilim motifleri kullanılır. Diğer motifler örgü şekliyle ortaya çıkarılır. Yünden ayrıca eldiven ve papak ta örülür. Bunların beyaz renkli olanları tercih edilir.

3- Tiftik papak ve tiftik çoraplar

Keçilerden taranarak elde edilen tiftik özel işleyiş biçimleriyle giyim eşyası olarak değerlendirilir. Elde edilen tiftik yıkanıp temizlendikten sonra taranır. Teşi adı verilen eğirme aletiyle eğrilip iplik haline getirilir. Tiftik giyecekler el örgü şişleriyle örülür. Örüldükten sonra sıcak ekmek arasına baskıya bırakılarak yumuşatılır. Tiftik giyeceklerin kabartılıp saçaklandırılması bu yöntemle yapılır. Tiftikten kazak, atkı ve eldivende yapılır. Tiftik çoraplar dize kadar uzandığından dizleme de denilir. Dizlemenin üzerine değişik halı ve kilim motifler işlenir.

4- Üzerlik ve nazarlık

El sanatlarıyla ilgili olarak halkın üzerlik veya nazarlık olarak tabir ettiği üzerlik, üzerlik otu tanelerinin ipliklere dizilerek geometrik şekil verilen bir süs eşyası olduğu gibi inanç bakımından da kültürel değerler taşımaktadır. Halk inanışına göre üzerlik muska ve mavi boncuktan sonra nazardan iyi koruyan eşyadır. Üzerlik otu bulunmayan yerlerde arpa ve mızır taneleri boyanarak kuşburnu kızardıktan sonra toplanıp yapılır. Üzerine nazar boncuğu takılır. Özellikle Doğubayazıt' ta yetişen ve burada yapılan üzerlik köy odalarındaki duvarların başlıca süsüdür.

5- Buğday ve çavdar sapından yapılan eşyalar

Olgun hale gelmiş buğday sapsarı başaklarından temizlenerek ıslatılıp yumuşatılarak örmeye elverişli hale getirilir. Ağrı'lı kadın ve kızlar bunlardan çanta, sepet, çay tepsileri ve çocuk şapkaları yapmaktadırlar. Ayrıca bunlar güzel renkler boyanıp motiflerle süslendiği zaman turistlerin ilgisin çekmektedir.

6- Keçe yapımı

Keçecilik Ağrı'da hayvancılığa bağlı olarak gelişmiş diğer bir el sanatı koludur. Genellikle kuzu yününden yapılan keçeler, yünün hallaç taraklarından geçirilmesinden sonra özel yöntem ve tekniklerle sıkıştırılmayla elde edilir. Keçelerin üzerine renkli yünlerden desen yapılır. Keçeler kırsal kesimde yaşayan ve hayvancılıkla uğraşan Ağrı halkının kullandığı bir yazgıdır. Köylüler kendi koyun ve kuzularından ürettikleri yünleri keçecilere götürerek ihtiyaçları olan keçeleri yaptırırlar. Keçeler sıcak tutması yönüyle bilhassa yaylalarda hayvancılıkla uğraşan halk için halı ve kilimden daha fazla bir önem taşır. Keçeden yazgı çoban başlığı, çoban kepenegi gibi eşyalar yapılır. Önemli bir ihtiyaç maddesi durumundan olan keçe ve keçecilik bölgede ticari bir meslek ve unsurdur.

BÖLÜM 6: ARAŞTIRMA BULGULARI

Soru1: Yaşınız?

Tablo1: Yaş Dağılımı

	a- 15-20	b- 21-30	c- 31-4 5	d- 46-...	Toplam
Frekans	108	84	84	74	350
Yüzde	%31	%24	%24	%21	%100

Aşiret üyeleri üzerinde yapılan ankete, yaş grubu açısından oldukça çeşitlilik gösteren bir yaş grubunun hâkim olduğu tablo 1'in verilerinden yararlanılarak söylenilebilir.

Buna göre ankete katılan cevaplayıcılardan %31'i 15–20 yaş grubuna ait olup genç diye niteleyebileceğimiz yaş grubunu temsil etmektedir. Diğer yaş gruplarına nazaran yüksek bir yüzdelik dilime sahip olan bu yaş grubunun aşiretlere gençlerin bakış açısını ortaya çıkarması, gelecekte aşiret olgusunun sahip olması beklenen nitelikleri ortaya koyması açısından değerli bulunduğu söylenebilir.

Ankete katılan cevaplayıcıların %24'lük kısmını 21–30 yaş grubu, yine bir diğer %24'lük kısmını ise 31–45 yaş grubu oluşturmaktadır. Cevaplayıcıların neredeyse %50'lik kısmını kapsayan bu yaş grubu aşiretle olan geçmişinin genç yaş grubuna oranla daha fazla olduğu göz önüne alınırsa aşiret içinde büyüyen insanlar olarak aşiret algılayışlarının daha kuvvetli olacağı söylenebilir.

Son yaş grubunu ise %21'lik bir paydayla 46 yaş ve sonrası yaş grubunu içeren yaş dilimi oluşturmaktadır. Bu yaş grubu, aşiret kimliğini oldukça iyi bilen ve kişisel anlamda olgunluğa ve bir hayat tarzına ulaşmış insanlar olarak nitelendirilebilir. Bu anlamda cevaplayıcılar arasında neredeyse dörtte birlik bir paya sahip olması araştırmanın güvenilirliği açısından oldukça büyük bir yere sahiptir.

Soru2:Cinsiyetiniz

Tablo2: Cinsiyet Dağılımı

	a- kadın	b- erkek	Toplam
Frekans	45	305	350
Yüzde	%13	%87	%100

Ankete katılan aşiret üyelerinin %13'ünü kadınların oluşturduğu, %87'sini erkeklerin oluşturduğu tablo 2'nin bize sunduğu görüntü itibariyle açıkça görülmektedir. Bu tablodan erkek ataerkil yani erkek egemen bir toplumla karşı karşıya kaldığımızın ilk sinyallerini görür gibi oluyoruz. Fakat sorular ilerledikçe ortaya çıkan tablonun erkek egemenlik tezimizi haklı çıkaracak cevaplar ve tablolarla karşılaşacak olduğumuzu söylemeliyim. Bu tabloyu yorumlarken erkek egemenliğinin sinyalleri dedik; zira anket soruları cevaplayıcılara dağıtılırken devlet kurumları (okul, devlet daireleri v.s gibi), işyerleri (genelde esnaf: terzi, mobilyacı, ev tekstili v.s. gibi) seçilmişti ve yukarıda saymış olduğum mekânlarda bayan bulmakta güçlük çekildi, bulunan bayanlarda da anket sorularını cevaplamaya yönelik genel bir çekinme gözlemlendi.

Soru 3:Eğitim durumunuz

Tablo3: Eğitim Dağılımı

	a-ilkokul	b-ortaokul	c-lise	d-üniversite	Toplam
Frekans	84	45	140	81	350
Yüzde	%24	%13	%40	%23	%100

Anket cevaplayıcısı olan aşiret üyelerinin eğitim seviyelerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu soruda cevaplayıcıların %24'ünün ilkokul mezunu olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Buna göre çok net bir biçimde söyleyebileceğimiz bir ifadeyle aşiret üyesi olan her dört kişiden biri ilkokul mezunudur. Ülkemizde zorunlu eğitimin 8 yıl olduğu ve bu uygulamanın 10 yıl önce başlatıldığını düşünürsek %24'lük bir oranla ilkokul mezunları aşiret üyelerinin fazlaca bir sayıya tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Uygulama 10 yıl önce başlatıldığı için bu yüzdenin 31–45 ve 46 ve üstü yaş gruplarına ait olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık tam bu yüzdeyle eş değer nitelikte olan bir oranla yani %23'lük bir payla aşiret üyesi olan cevaplayıcıların üniversite mezunu oldukları gözlenmiştir. Dolayısıyla böyle bir sonuç itibariyle, aşiretlerde eğitim seviyesinin düşük olduğu ama bu durumun eğitim seviyesini artırıcı girişimlerle ve üniversitelere giriş ve mezun olunuşlarla hızlı bir değişim sürecine girdiği de gözlenmektedir. Zira bu sefer aşiret üyesi olan her dört kişiden biri üniversite mezunudur.

Cevaplayıcıların %40'ı ise eğitim durumunun lise olduğu yönünde cevap vermişlerdir. Bu oran orta dereceli bir eğitim seviyesini göstermesi bakımından ağır aşiretlerine göre yüksek sayılabilecek bir rakama işaret etmektedir. %23'lük bir cevaplayıcı kitlesi

ise eğitim durumunun ortaokul olduğunu ifade etmişlerdir.

Soru 4: Medeni durumunuz?

Tablo4: Medeni Durum Dağılımı

	a- bekar	b- evli	c- dul	Toplam
Frekans	157	178	15	350
Yüzde	%45	%51	%4	%100

Aşirete dâhil olan üyelerin %45'inin medeni durumunun bekâr olduğu, %51'inin evli olduğu karşımıza soru dörde verilen cevaplar ve tablo dört itibariyle çıkmaktadır. Büyük bir paya sahip olan evliler grubu bize evlilik ve aile kurumlarının aşiret üyeleri çerçevesinde büyük öneme sahip olduğunu göstermektedir. Sonuçlarda ortaya çıkan önemli bir bulgu ise medeni durumları dul olan insanlar grubu. Zira "Medeni durumunuz nedir?" sorusuna dul cevabı veren aşiret üyelerinin oranı sadece %4'lük bir rakamda kalmıştır. Yine bu durum da aile kurumuna verilen önemin çokluğunu ve boşanmaların hoş karşılanmadığını gösteren bir sonucu içermektedir.

Soru 5: İşiniz?

Tablo5: İş Dağılımı

	a-memur	b-esnaf	c- serbest meslek	d- çiftçi	e-işçi	f-ev hanımı	g-diğer	Toplam
Frekans	22	77	32	84	18	4	113	350
Yüzde	%6	%22	%9	%24	%5	%1	%32	%100

Cevaplayıcı aşiret üyelerinin meşgul oldukları iş gruplarını ortaya çıkarmak amacıyla sorulan bu soruya verilen cevaplar, %6'lık bir oranla memur; %22'lik bir oranla esnaf; %9'luk bir oranla serbest meslek; %24'lük bir oranla çiftçi; %5'lik bir oranla işçi; %1'lik bir oranla ev hanımı; %32'lik bir oranla diğer meslek gruplarına dağılım göstermiştir. Bu sonuçlardan aşirete mensup üyelerin neredeye yarısının esnaf ve çiftçi olduğu durumu karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda mesleki çeşitlenmenin fazla olmadığını söyleyebiliriz. %32'lik bir paya sahip olan "diğer" grubunu ise daha çok öğrenciler ve bir meslek sahibi olamayanlar oluşturmaktadır.

Soru 6: Ailenizin aylık geliri?

Tablo 6: Aylık Gelir Dağılımı

	a- 400-600	b-600-800	c- 800-1200	d-1200-...	Toplam
Frekans	105	56	98	91	350
Yüzde	%30	%16	%28	%26	%100

Aşiret toplumsal grubuna mensup olan insanların %30'u 400-600YTL, %16'sı 600-800 YTL, %28'i 800-1200 YTL %26'sı ise 1200 YTL ve sonrası gelir grubuna dâhil olduğu gözlenmektedir. Aşiretlerin ekonomik gelir seviyesini ve dolayısıyla toplumsal hayatta sahip olunan geçim sıkıntısını ortaya çıkarmayı amaçlayan bu soruya verilen yanıtlar çerçevesinde gelir dağılımının oldukça dengeli rakamlara sahip olduğu gözlenmiştir.

Soru7:Aile üyelerinizin sayısı?

Tablo7: Aile Üye Sayısı Dağılımı

	a- 4	b- 5-8	c- 9-12	d-13-...	Toplam
Frekans	44	164	97	45	350
Yüzde	%13	%47	%28	%12	%100

DPT ve DİK' nun verilerine göre Türkiye'de aile başına düşen çocuk miktarı 3.8'dir. Sosyolojik anlamda geçerli olan bu bilgi noktasından hareket ederek, Ağrı aşiretlerinde ailelerin sahip olduğu çocuk miktarının Türkiye ortalamasına uygun düşen çocuk miktarını yüzdesi %47'dir. Tabi bu soru aile üyelerinin nüfusunu ortaya çıkarmak amacıyla olan bir soru olduğu için çıkan sonuçlara göre aşiret ailelerinin kalabalık bir nüfusa sahip olduğunu söyleyebiliriz. Zira ortalama üstünü temsil eden iki grup var: %28 oranla 9-12 kişiden, %12 oranla 13ve sonrası sayıdaki kişiden oluşan gruplar. Bu ortalama üstü grupların toplamı bize %40'lık gibi büyük bir oranı verir. Böylece ailelerin kalabalıklığı fikri doğrulanmış olur. Bu durumda her dört aşiret ailesinden ikisinin nüfusu kalabalık, birinin nüfusu normal ölçülerde, birinin nüfusu ise ortalama altındadır sonucuna ulaşılabilir.

Soru 8: Üyesi bulunduğunuz aşiretin adı?

Anket soruları dağıtılırken cevaplayıcıların belirlenmesinde dikkat edilecek tek bir kota gözetilmekteydi. Bu dikkat edilen kota,

araştırmanın metodolojik bölümünde belirtildiği üzere cevaplayıcıların bir aşiret mensubu olması idi. Dolayısıyla aşiret isminin belirlenmeye çalışıldığı bu soruya verilen cevaplar çok çeşitlenmiştir. Bu sonuç da bizi aşiret çeşitlenmesinin ne kadar fazla oranda olduğunu bilgisine götürmektedir. Zira ankette açık uçlu soru yöntemiyle sorulan bu soruya ankete katılan aşiret mensubu kişilerin verdiği cevaplar:

Memani, Bekranli, Hemali, Celali, Halesini, Muti, Gelturan, Pinaşi, Başimi, Ağalar, Çukuri, Banaki, Pirebat, Retki, Özmen, Eli, Retka, Nezoı, Seyyid, Gelesini, Bekiri, Camayı, Zaroy, Memayı, Mukuri, Mezoı, Zero, Zahoyı, Hacı Baba, Pileki, Hertaşı, İski, Etmamaka, Gaskih, Miho, Hefede, Buruki, Kaski, Bekirhan aşiretleri.

350 kişilik bir cevaplayıcı kitlesinde saptanan aşiret sayısı tam 39 adettir. Bu durum da aşiretlerin çeşitliliği tezini doğrular niteliktedir.

Soru 9: Üyesi bulunduğunuz aşiretin başkanı?

Ankete katılan cevaplayıcıların arasında bazı aşiret başkanları da bulunmaktaydı. Fakat cevaplayıcıların çoğunluğunu bir aşirete mensup üyeler oluşturmaktaydı. Dolayısıyla aşiret başkanlarının isimlerini bu üyelerden 9. soru aracılığıyla elde emiş bulunuyoruz. Ankette açık uçlu soru yöntemiyle sorulan bu soruya ankete katılan aşiret mensubu üyelerin verdiği cevaplar:

Esin Memani, Nurettin Atmaca, Hamidi Bedo, Mehmet Kaplan, Aışan Varol, Mehmet Sosu, Mehmet Şerif, Üstün Özmen, Tahir Han, Hacı Nezir, Muhammed Serin, Şeyh Ahmet, Mehmet Doyuran, Hacı Rıfat, Kemal Yıldırım, Hacı Nevzat, Hacı Nuri, Hacı Nesim Kalabık, Hacı Bemo, Hacı A. Kerim, Hacı Ahmet, Hacı Bekir, Selahaddin Ağaoğlu, Hacı Zahit, Mustafa Hasan Kaya, Ramazan Ağa, İhsan Çelik, Hacı Kalabık, Abdulkirim Işık, Mustafa Özden, Nesim Alpaslan, Mehmet Aydemir, Berat Saltan, Umut Kızılaslan, M. Salih Kaya, Muğa Ağa, Derviş Ağa, Hacı Cemal, Hacı Mehmet isimli aşiret başkanları.

Soru 10: Aşiret başkanına ne ad verilir?

Aşiret başkanlarıyla olan iletişimde ön plana çıkan bazı hitap biçimleri vardır. Bu hitap şekillerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu soruya aşiret üyeleri tarafından verilen cevaplar aşağıdaki şekilde belirlenmiştir;

Ağa, Başmir Ağa, Aşiret Beyi, Reis, Hacı Bey, Hacı, Serok, Dino, Baba, Apo, Zor Bey, Lider, Bey, Aşiret Büyüğü, Hacı Şerif, Şeyda, Gege, Abi, Amca, Bavo, Babo, Tofan, Aşiret Ağası.

Açık uçlu olan bu soruya gelen yukarıda ki cevapları yüzdeler dilim çerçevesinde özetleyebiliriz:

Ağa: %44, Aşiret Beyi: %5, Reis: %4, Hacı: %6, Serok: %2, Baba: %3, Bey: %10, Aşiret Büyüğü: %2, Abi: %2, Bavo: %2, Aşiret Ağası: %3, Başmir Ağa, Hacı Bey, Dino, Apo, Zor Bey, Lider, Hacı Şerif, Şeyda, Gege, Amca, Babo, Tofan hitap biçimleri: %1'lik dilime sahiptirler. Bu yüzdeler dilimlerden, aşiret başkanlarına verilen isimlerin ve hitap biçimlerinin aşirete göre

değiştirdiği hatta neredeyse her aşiretin kendisine özgü olan ve sadece kendisinin kullandığı isimler olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Bu özel isimler dışında diğer tüm aşiretlerde görüldüğü üzere “ağa” %44’lük bir orana sahiptir.

Soru 11: Üyesi bulunduğunuz aşiretin üye sayısı?

Tablo 8: Aşiret Üye Sayısı Dağılımı

	a-100-150	b- 150-500	c- 500-1000	d-1000-3000	Toplam
Frekans	45	45	77	183	350
Yüzde	%13	%13	%22	%52	%100

Aşiretleşme olgusunu açığa çıkarmayı amaçlayan bu soruya % 52’lik bir oranla 1000–3000 arası cevabını içeren d seçeneği yanıt olarak seçilmiştir. Aşiret tanımlamalarında ön plana çıkan, birlik, beraberlik, dayanışma, güç unsurlarını ortaya çıkan bu sonuç doğrultusunda değerlendirebiliriz.

Zira en eski geleneklerimizden bu güne kadar gelen bir inanış ve deyim de bize anlattığı üzere “birlikten kuvvet doğar”, “bir elin nesi var, iki elin sesi var” ifadelerinde olduğu gibi aşiretlerde başta güç unsurunu doğuran ve aşiretlerdeki güç unsurunu açıklamamızı sağlayan aşiret gruplarının oldukça fazla üyeden oluşan bir nüfusa sahip olmalarıdır. Aşiretler, sadece bu özelliği ile, sosyolojik anlamda geçerliliği bulunan aile toplumsal grubu, köy toplumsal grubu, kent toplumsal grubuna bu anlamda katılabilecek kadar büyük bir toplumsal grup olma özelliğine haiz olmaktadır .

Böyle bir sonucun ve yorumlaman yanı sıra üye sayıları 100-150 arasında olan aşiretlerin oranı%13, 150-500 arasında olan aşiretlerin oranı %13, 500-1000 arasında olan aşiretlerin oranı %22 olarak belirlenmiştir.

Soru 12: Üyesi bulunduğunuz aşiretin bağlı bulunduğu köy sayısı?

Tablo 9: Aşiret Köy Sayısı Dağılımı

	a-1-2	b-3-5	c-6-10	d-11-...	Toplam
Frekans	42	84	115	109	350
Yüzde	%12	%24	%33	%31	%100

Anket yanıtlayıcısı olan aşiret üyelerinin üyesi buldukları aşiretin sahip olduğu köy sayısını ortaya çıkarmayı amaçlayan bu soruya verilen cevapların %61'lik gibi büyük bir oranla 6–10 köy ve 11 köy ve sonrası köy sayısını içeren bir sonuca ulaştığını görmekteyiz. Bu durumda Ağrı ilinde aile, köy, kent toplumsal gruplarının yanı sıra aşiret adı verilen ve toplumsal tarihte aile ve köylerden sonra gelen farklı bir toplumsal evrim basamağına işaret etmekte olan bir toplumsal gruba rastlamaktadır. Sosyolojik verilere ve tarihsel evrim basamağının ilkelerine göre küçük ailelerden oluşan klanlar birleşerek aşiretleri, aşiretler birleşerek kentleri, kentler birleşerek imparatorlukları, imparatorluklar dağılarak milletleri oluşturmaktadır. Toplumsal evrim basamağının son durağı olan milletleşme sürecinin 1789 Fransız İhtilali'nden bu yana dünya ve Türkiye platformunda devam etmekte olduğunu biliyoruz. Fakat böyle bir süreçte ülkemizde hala millet altı kuruluşlar olarak niteleyebileceğimiz aşiretlerin yaşam alanı bularak bu sürecin önünü tıkadığını açıkça söyleyebiliriz. Güneydoğu bölgemiz, yaklaşık 1000 yıllık cemaat tipini devam ettirmektedir.

Çoğu kez batılı araştırmacıların klan kavramıyla karşıladıklarını bu sosyal yapı, evrimin son derece gerisinde kalmış, doğu toplum karakterinin kalıntılarını taşımaktadır. AB sürecinde ülkenizin Doğu bölgesi millet altı diyebileceğimiz bir yapılaşma içindedir. Aşiretten milletleşmeye geçiş bölgenin en hayati sorunudur. Aşiret duygusu, millet olma şuurunu engelleyen önemli bir unsurdur. Aşirette aynileşen her insan veya cemaat, kan bağı ve güçlü dayanışma duygusuyla kenetlenir.

Bunun yanı sıra yanıtlayıcıların %12'sinin 1-2 köye, %24'ünün 3-5 köye dahil olan aşiret sistemleri olduğunu bilgisini vermiş olduklarını gözlemlemekteyiz.

Soru 13: Üyesi bulunduğunuz aşiretin temel ekonomik faaliyetleri nelerdir?

Tablo10: Ekonomik Faaliyet Dağılımı

	a-tarım	b- hayvancılık	c- işçilik	d- zanaatkarlık	e- diğer	Toplam
Frekans	98	126	91	38	46	350
Yüzde	%28	%36	%26	%11	%13	%100

Ankete katılan aşiret üyelerinin temel ekonomik faaliyetlerinin açığa çıkartıldığı bu soruda cevapların, Doğu Anadolu bölgesinin genel karakteri doğrultusunda ortaya çıktığı gözlenmiştir. Zira bölgenin coğrafi açıdan dağlık olması, iklimin soğuk ve sert geçmesi itibariyle karasal özellik taşıması bölgede ekonomik çeşitlenmenin önüne geçen büyük bir set gibidir. Bölgede, coğrafyanın ve iklimin elverdiği ölçüde gerçekleşen ekonomik etkinliklerin başını %36'lık bir yüzde ile hayvancılık çekmektedir. Hayvancılık ekonomik faaliyetini %28'lik bir yüzdelik dilimle tarım, %26'lık bir dilimle işçilik, %11'lik bir dilimle zanaatkarlık, %13'lük bir dilimle diğer ekonomik faaliyetler izlemektedir.

Soru 14: Sizce aşiret nedir?

Aşiret kavramsallaştırmasını ve olgusunu açığa çıkarmak için aşiret kavramının ne olduğu sorusu bizzat kendisini aşiret üyesi olarak tanımlayan kişilere sorulmuştur. Kavram üzerinde var olan sisin yoğun anlamda var olmaya devam ettiği, bu soruya verilen cevapların çeşitlenmesiyle kendisini açıkça belirginleşmiştir. Zira bizzat aşiret üyelerine açık uçlu soru şeklinde sorulan soruya verilen cevaplar;

Aile ve akrabalık birlikteliği, 5–6 soydan oluşan aile birliği, akrabalık, soyluluk, kimlik, insanın hangi soydan geldiği, çokluk, eskilerde soy, aile bağının çokluğu, çok eskiye dayanan gelenek, sülale, güç kuvvet dayanışma, soy, akrabalığın genişliği, soyun devamı, birlik beraberlik, kültür, geleneklerin devamı, insanların bir arada olması, belli bir aileye mensup olan kişilerin dayanışma yoluyla topluluk, aynı soydan gelenlerin oluşturduğu topluluk, kan bağı olan topluluk, sorunlara karşı göğüs germek için oluşturulan birlik, toplu dayanışmanın olduğu büyük aile özelliği gösteren kurum, belli bölgeleri olan ve normları yöreden yöreye değişen insanlar arası dayanışmayla ortaya çıkan katı kurallara sahip olan grup, aynı babadan olanların bir arada yaşaması, iyi günde kötü günde hastalıkta sağlıkta hep yanımızda olan topluluk, koruma, güvenli yaşama, örf ve adetleri çok iyi bilen grup, liderlik, bir insanın ihtiyaç duyduğu en büyük şey, aralarında kan bağı olan insanların birbirine sahip çıkmaları, insanın kendisini tanıması, değerli bir kurum, gövde gösterisi, insanların birbirlerini dostlukla desteklemesi. Buraya kadar aşiretle ilgili olan algılayışların ve tanımlamaların olumlu bir tablo çizdiğini gözlemlemekteyiz fakat azınlıkta da olsa aşiretleşme olgusunu karanlık bir tabloyla değerlendiren bir grubun varlığına ve söylediklerine dikkat çekmemiz gerekiyor. Zira bu grup aşireti: ters bir şey, kavga dövüş olduğu için baş belası, gericilik, sıkıntı, boş bir topluluk saçmalıklar davası, gereksiz olarak nitelendiriyor.

Cevapların çeşitlenmesi bu soruya verilen yanıtları net olarak görmemizin önüne set çekmektedir. Bu sis perdesinin önüne geçebilmek için ankete katılan cevaplayıcıların yanıtlarını belli kategorilere ayırarak açık verilere ulaşmaya çalıştım. Buna göre;

Birbirine bağlı akrabaların oluşturduğu topluluk:%33

Güç, dayanışma, birlik, beraberlik, gövde gösterisi:%38

Sorunlara karşı göğüs germek için oluşturulan birlik:%4

Toplu dayanışmanın olduğu büyük aile özelliği gösteren kurum:%1

Belli bölgeleri olan ve normları yöreden yöreye değişen, insanlar arası dayanışmayla ortaya çıkan katı kurallara sahip olan grup:%2

Aynı soyda gelen kişileri bir arada yaşamaları, büyük bir aile:%13

İyi günde kötü günde hastalıkta ve sağlıkta hep yanımızda olan topluluk:%1

Gereksiz, anlamsız, saçma:%8

Aşiret kavramı söylem olarak ileri sürüldüğünde herkesin bir kenarından tutup kendisine çekebileceği derecede esneklik özelliği taşır. Belirlenen yüzdeler dilim uyarınca aşiret olgusunu ve aşiret toplumsal grubunu sorunlar karşısında salt anlamda tek, yalnız, savunmasız, güçsüz ve aciz gören bireylerin dıştan gelen tehditler karşısında koruyucu bir kalkan olarak gördüğü; toplumsal yetersizlikler karşısında ise sosyal yardımlaşma şemsiyesi olarak görmektedir. Bu anlamda aşiret kötü gün dostu, zora düşüldüğünde insanın kendisine uzatıldığı güçlü bir el rolü üstlenmektedir. Bu soruya anket cevaplayıcısı olan aşiret üyeleri tarafından verilen ve ikinci yoğunluğa sahip olan yanıtta ise aşiret %33'lük oranla birbirine bağlı akrabaların oluşturduğu topluluk olarak tanımlanmaktadır. Yine aşireti %13'lük bir oranla aynı soydan gelen kişilerin bir arada yaşamaları, büyük bir aile olarak niteleyen grup vardır. Bu anlamda aşiret aynı kan bağı ile birbirine bağlı, aynı soya sahip, örf, adet, gelenek, görenek açısından benzer özellikler gösteren büyük aile ya da çok geniş bir (neredeyse 5–15 köyü, içeren) akraba topluluğudur. Yerleşim birimleri, tarihsel gelişim, gelenek töre, kültür kalıpları, toplumsal fonksiyonları, dünya görüşleri açısından farklılık gösterir.

Böylece bir aşiretin içyapısı, reis ailesinin oluşturduğu bir esas ile az çok ona yakın akraba olan bir dizi başka ailelerden meydana geldiğini söyleyebiliriz. O halde bir aşiretin doğuşu ana unsur reis ailesi olmak üzere, yakın akrabaların eklenmesiyle hâsıl olmaktadır.

Kendisini küçük bir ailenin çok nüfuslu büyütülmüş bir hali olarak tanımlayan aşiretin, hâkim olduğu belirli bölgeleri(üzerine yerleşilen toprak parçası), normları, yasaklamaları ve davranış kalıpları vardır.

Aşiretleşme sisteminden rahatsızlık duyan %8'lik bir grubun varlığına da rastlamaktayız. Enteresandır ki bu grup aşireti boş, gereksiz, saçmalık olarak nitelendirmektedir. Hatta bu gruba göre aşiret insanları kavga ve gürültü ortamından bir türlü uzaklaştırmayıp rahata erdirmediği için “keşke olsaydı” diye hayıflandıracak kadar da kötü bir düzen. Bu yüzden yukarıda bahsi geçen koruma, kollama, güç ve gövde gösterisi yanıtlarının aslında insanı diğer insanlarla mücadele vermeye ve kavga etmeye götüren bir düzeni kendiliğinden getirdiği gerçeği ile karşı karşıya bırakmaktadır bizi. Bu sürecin devamı kendisini otomatikman 16. sorunun cevabına bıraktığı için yorumlamaya burada ara veriyoruz.

Soru 15: Sizin için ulusal kimliğiniz mi yoksa aşiret kimliğiniz mi ön plandadır?

Tablo 11: Ulusal Kimlik -Aşiret Kimliği Dağılımı

	a- ulusal kimlik	b- aşiret kimliği	c-her ikisi	Toplam
Frekans	231	52	67	350
Yüzde	%66	%15	%19	%100

Nüfusun yaklaşık üçte biri kendini aşiret kabile kimliği içinde algılamakta standart topluma katılımı arka plana atmaktadır. Zira kimliğini aşiret kimliği ve hem ulusal hem aşiret kimliği olarak tanımlayan insanların yüzdelik dilimleri %34 rakamına ulaştırıyor bizleri. Aşiret kabile olgusu dediğimiz, ferdin kendini bir cemaatten hissetmesi şuuru, yani kimlikleşme sistemidir. Aşiretten militleşmeye geçiş bölgenin en hayati sorunudur. Aşiret duygusu, millet olma şuurunu engelleyen önemli bir unsurdur. Aşirette aynileşen her insan veya cemaat, kan bağı ve güçlü dayanışma duygusuyla kenetlenir.

1789 Fransız İhtilali ile dünya devletleri, resmi olarak 1923 itibariyle de Türkiye Cumhuriyeti Devleti militleşme süreci içerisine girmiş bulunmaktadır. 2007 Türkiye'sini yaşadığımız şu yıllarda ve geride kalan 84 yıllık Cumhuriyet tarihinde hala militleşme sürecini tamamlayamadığımız gerçeği karşımıza bu sonuç itibariyle çıkmaktadır. Zira Sosyolojik evrim basamağında millet kavramının iki alt basamağında kalan aşiretlik düzeni 2007 yılında bile bu sefer kimlikleşme boyutuyla da karşımıza çıkmaktadır. Hatta salt olarak kendisini %15'lik bir oranla aşiret kimliği içerisinde gören bir grup var ki kendilerinin aşiretten militleşmeye geçiş içerisinde bile olduklarını söyleyemeyiz. Kendisini ulusal kimlik çerçevesinde değerlendiren grubun %66 ile karşımıza çıktığını görüyoruz. Elbette ki tek bilek, tek yürek olmaya ihtiyacımızın en çok olduğu şu dönemlerde bu rakamlar yeterli gelmemektedir. Zira her millet tarihilik vasfı içinde karakterize edilir. Millet ve tarih şuurunu insan vasfından sildiğimiz zaman, ortada nebat hayatından başka bir şey kalmaz. Her sosyal zümrede böyle bir tarihi fon aramak geçmiş ve gelecek hayat şartları içinde cemiyetin alacağı davranış tarzlarını da tespit etmemize yardım eder.

Soru 16: Sizin için aşiret kuralları mı yoksa devlet kuralları mı daha değerlidir?

Tablo 12: Aşiret Kuralları – Devlet Kuralları Dağılımı

	a- devlet kuralları	b-aşiret kuralları	c- her ikisi	Toplam
Frekans	213	56	81	350
Yüzde	%61	%16	%23	%100

16. soruya verilen cevapları 15. soruya verilen cevaplarla bağlantılı olarak değerlendirebiliriz. Zira insanlar kendilerini hangi kimlik çerçevesinde tanımlıyorlarsa kendileri için değerli olan toplumsal, sosyal, siyasal ve kültürel kuralları da ona göre şekillenecektir. 15. soruda kendisini ulusal kimlikle tanımlayan aşiret üyelerinin yüzdelik dilimden 5 puan kaybettiğini görüyoruz. Bu yüzdelik dilimin aşiret kuralları ve hem aşiret kuralları hem devlet kuralları seçeneklerine kaydığı dikkatleri çekmektedir. Bu anlamda aşiret kurallarının belirleyiciliğinden yoğun olarak bahsedebiliriz. 2007 Türkiye'sinde Ağrı aşiretlerinde aşiret kurallarını değerli bulan %39'luk bir grubun varlığı söz konusu. %39'luk kısmın %16'sının salt anlamda aşiret kurallarını değerli bulduğu karşımıza çıkıyor.

Biliyoruz ki geçmişten günümüze dünya üzerinde gelmiş, geçmiş, hüküm sürmüş, dağılmış tüm toplumlarda ve devletlerde ortak

olan bir unsur: her devletin ya da toplumun kendisine ait kural, yasa ve yasaklamalarının olduğudur. Normların gerekliliği tüm zamanlar, mekânlar ve toplumlar için olamazsa olmaz bir durumdur. Zira toplular, normlarla düzeni sağlamaktadırlar. Bu düzen belirleyici unsurlar toplumda topluma değişmiştir ama normların bakiliği esastır. Bu normlar bazı toplumlarda dini kurallar, ahlak kuralları, görgü kuralları, monarşik kurallar, sosyal kurallar şeklinde gerçekleşmiştir. Modern toplularda ise esas bağlayıcılığı olan hukuk kurallarıdır. Zira hukuk kuralları devleti oluşturan tüm insanlar için geçerlidir ve bu kuralların delinmesi durumunda cezai müeyyide esastır. Bu şekilde var olan bir bağlayıcılık durumunda aşiret üyesi insanların aşiret kurallarına değer verip aşiret kurallarını devlet kurallarına tercih etmeleri aşiretleşme olgusunun silinmediğine yönelik ileri sürdüğümüz tezi devlet kurallarını kabul eden %61'lik bir gruba rağmen

doğrulanmaktadır.

Soru 17: Aşiret meclislerinin yasa/kural koymadaki etkisi hangi boyuttadır?

Tablo 13: Aşiret Meclislerinin Kural Koymadaki Etkisinin Dağılımı

	a- çok etkili	b-etkili	c- bazen etkili	d-etkisiz	Toplam
Frekans	94	130	73	53	350
Yüzde	%27	%37	%21	%15	%100

Gerçekte, aşiret kimliğinde birlik, beraberlik, güç yapısal öğelerini gözlemlemek mümkündür. Aşiret mensupları tarafından bu durum bir devletçilik biçiminde algılanmaktadır. Bunu, aşiretlerin aralarında kaldığım uzun süreler içinde yakından gözlemlemiş bulunuyorum. Her aşiret kendi cemaatını, “reisi” veya “ağası”, toprağı ve mahiyeti bulunan bir küçük devletçik kimliğinde kabul eder. Töre, yasa gibi kaide ve nizamları da aşiret meclislerinde ararlar. Aşiret meclislerinin yasa koymadaki etkililiği konusunda derecesi değişse bile etkili cevabını veren %75'lik grup aşiretin kural koyucu özelliğini kabul etmektedir. Bu yüzden güç kaynağı “ağa”da oluşur. Bu durum çoğu kez, aşiret mensuplarını ikili düşünmeye iter. Eğer, fert aşiret dışında ise polis ve jandarma nizamına, değilse reis veya ağanın gücüne uyum sağlamaya çalışır.

Soru 18: Aşiret meclisini hangi üyeler oluşturur?

Tablo 14: Aşiret Meclisi Üyelerinin Dağılımı

	b-aile büyükleri gelenleri	b-aile büy.	c-ekonomik durumu iyi olanlar	d-aşiret mec. diye bir şey yok	Toplam
Frekans	157	144	24	25	350
Yüzde	%45	%41	%6	%8	%100

Aşiret meclisinin var olup olmadığını ve aşiret meclisini oluşturan üyelerin kimler olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlayan bu soruya verilen cevaplar aşiret meclisi adında bir meclisin varlığını ortaya oymaktadır. Zira, aşiret meclisinin olmadığı bilgisini veren aşiret üyesi cevaplayıcıların sadece %7'lik bir dilime sahip olduğunu görmekteyiz. %93'lük kısım ise aşiret meclisinin varlığını kabul etmektedir.

Doğu ve güneydoğu bölgelerimizde sosyal yapıdan kaynaklanan aşiret ve kabile diyebileceğimiz millet altı kuruluşlar kimliğini sürdürmektedir. Özellikle ağa, bey, reis ve şeyh, reis gibi sosyal statü basamaklarını gösteren lider kişiler temsil ettikleri topluluklar üzerinde etkinliklerini bütün canlılıklarıyla sürdürmektedirler. Aşiret meclislerini %45'lik bir oranla ailenin ileri gelenleri, %41'lik bir oranla aile büyükleri, %7'lik bir orana göre ise ekonomik durumu iyi olanlar oluşturmaktadır. Aşiret örgütlenmeleri, ilişkiler sistemi ve kültürel paralelizmi temsil eden benzerlikler ve farklılaşmalar ancak bu kuruluşların arasına katılmak suretiyle açığa çıkacaktır.

Soru 19: Aşiret üyelerinin seçimlerde aynı partiye oy verme olasılığı yüzde kaçtır?

Tablo 15: Aynı Partiye Oy Verme Olasılığının Dağılımı

	a-%0	b-%10-30	c-%30-60	d-%60-80	e-%80-90	f-%100	Toplam
Frekans	31	21	49	53	87	109	350
Yüzde	%9	%6	%14	%15	%25	%31	%100

Aşiretlerin siyasal eğilimlerini ve siyasal tercihlerinde belirleyici olan unsurlarını ortaya çıkarmayı amaçlayan bu soruda karşımıza net sonuçlar çıkıyor.

Bölgeye bağlı ve siyasi bürokratik güçleri elinde bulunduran bir ağa ve şeyh bazen kitleleri peşlerinden sürükleyebilmekte, aşiret

ve kabile reisleri, aynı zamanda siyasi gücü de elinde bulundurmak suretiyle çıkarları istikametinde demokratikleşme sürecini etkileyebilmektedirler. Zira aşiret üyelerinin seçimlerde aynı partiye oy verme yüzdesi %100. Seçeneklerin yüzdesi arttıkça tercih edilme oranlarının da artmış olduğunu tablo 19’da görmekteyiz.

Bölgede hakim olan yüzlerce aşiret ve kabilenin temsil ettiği nüfus birikimi belirli kişilerin çıkarı, dünya görüşleri ve amaçları istikametinde yönlendirilmekte, ülke topografyası bölük pörçük duruma gelmektedir. Siyasi bürokratik eğilimler çoğu kez taban tutmak ve işleri yoluna koymak gibi hiç de demokratik olmayan yollarla aşiret ve kabile düzenine prim vermesi milletleşme dediğimiz süreci derinden saptırmaktadır.

Soru 20: Sizce bir insan aşiretsiz yaşayabilir mi?

Tablo 16: Aşiret Ferdi İçin Aşiretin Bağlayıcılığın Dağılımı

	a- evet	b-hayır	c- yaşar, ama pek güvencesi olmaz	Toplam
Frekans	136	95	119	350
Yüzde	%39	%27	%34	%100

Günümüzde, hızlı sanayileşme ve teknolojik ilerlemeler eski dayanışmacı cemaat yapılarını yıkmış, yerine çikara dayalı bireyci ve akla göre düzenlenmiş toplum yapılarını getirmiştir. Kalabalıklar içinde yalnız kalan, çikara dayalı bir hayat tarzı süren insanlar bu defa “ben kimim” , “nereden geliyorum” gibi bir takım sorular sormak durumunda kalmıştır. Bu da kimlik arama sürecini başlatmıştır. Bireyselleşmenin kesinlikle kabul görmediği aşiret düzeninde kişiye aşiret kimliğinden başka bir kimlik seçme şansı tanınmamaktadır. Çünkü aşiret genel olarak kabul edilen bir anlayışla insanların zor günlerinde onlara ardım eden bir işlev görür. Aşiret olmayan ir insan mutlaka yaşamına devam eder ama bir güvencesi arkası olmaz. Dıştan gelen tehditler karşısında acizdir. Aşiretsiz yaşanıp yaşamayacağı sorusuna hayır ve yaşar ama pek güvencesi olmaz cevabını verenlerin oranı %61’dir. Bu anlamda aşiretin insan hayatında büyük önem sahip olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

Soru 21: Aşiretin günlük yaşamınızdaki önemi nedir?

Tablo 17: Aşiretin Günlük Yaşamdaki Öneminin Dağılımı

	a-iş temini	b-koruma kollama	c- dayanışma	d-güven	e-yardım	f- diğer.....	Toplam

Frekans	24	63	105	81	56	21	350
Yüzde	%7	%18	%30	%23	%16	%6	%100

Gerçekte, aşiret kimliğinde birlik, beraberlik, güç yapısal öğelerini gözlemlemek mümkündür. Aşiret mensupları tarafından bu durum bir devletçilik biçiminde algılanmaktadır. Zira, yukarıda ifadesi geçen nitelikler devletin görev alanına girmektedir. Tüm modern toplumlarda ve demokratik siyasal rejimlerde devletin en temel görevi kendisine siyasal kimlikle bağlı bulunan her vatandaşa birey statüsünü kazandırmaktır. Yani salt anlamda yaşayan bir organizma olarak değerlendirebileceğimiz insanoğluna devlet hak, özgürlük, sorumluluk vererek onu birey pozisyonuna taşımaktadır. Yine devletin aslı görevleri kendisine bağlı bulunan vatandaşların asayişini korumak, onlara iş temin etmek, yarılarını garanti altına alarak güvenli bir yaşam alanı sunmak, ülke içinde birlik, beraberlik ve dayanışma ortamını sağlamaktır. Oysa ki, aşiret gruplaşmalarında devletin rollerinin aşirete aktarıldığı tablosu karşımıza çıkıyor. Aşiret, bir kimlik arayışı, bir şemsiye olarak aranan, sığınılan bir merkezdir. Gelenekli aşirette ferdi gelişme yerine grup dayanışması geçmiştir. Aşiret, karşılıklı yükümlülük esasına dayanır. Aşiret, resmi olmayan kural ve normları sert kurallar biçiminde uygular.

Tablonun bize sunduğu görüntü itibariyle, aşiret günlük hayatta mensubu bulunan üyeleri için oldukça işlevsel bir özelliğe haiz olmaktadır. Zira aşiret, ankete katılan cevaplayıcıların verdiği bilgiler doğrultusunda %7'lik bir oranla iş sağlıyor, %16'lık bir oranla yardım ediyor, %18'lik bir oranla koruma kollama görevi yapıyor, %23'lük bir oranla güven veriyor, %30'luk bir oranla ise dayanışmayı sağlıyor.

Soru 22: Kendinizi aşiret dışında düşünebiliyor musunuz?

Tablo 18: Aşiret Ferdi İçin Aşiret Benliğinin Dağılımı

	a- hiçbir zaman	b- bazen	c- sık sık	d-her zaman	Toplam
Frekans	105	101	32	112	350
Yüzde	%30	%29	%9	%32	%100

Gelenekli toplum yapısı ve aşiretin toplumsal ilişkilerine gelince, sosyal sistemin en can alıcı hususiyeti bu noktada düğümlenir. Ve normlar insanların davranış modellerini teşkil ederler. Ne zaman bir fert, aynı hareketi aynı şekilde devamlı olarak tekrarlırsa bir toplumsal itaat meydana gelir. Böylece bir benzetme ile diyebiliriz ki bir aşirette, birçok fert aynı tarzda uzun müddet aynı şeyi yaparsa sosyal itiyat meydana gelir. Bu tekrara dayanan faaliyet ve düşünmeye kültürel kalıp denir. Bu anlamda aşiret nüfusunun %30'luk bölümünün kayıtsız şartsız aşirete tam bağımlılık gösterdiği bir durumda aşiret kültürü kaçınılmaz olarak doğar. Hatta bu oran hiçbir zaman ve sık sık derecelerini de içine alacak şekilde ifade edilirse %68'lere kadar ulaşır. Dolayısıyla bireyin kendisini

aşiret dışında değerlendirememesi olgusu, kimikleşmenin silinmiyor olduğu gerçeği, bu durumun milletleşme sürecinin önüne set çektiği iddiası bir kez daha doğrulanmış oluyor.

Soru 23: Üyesin bulunduğunuz aşiretin aile kurumuna bakış açısı nedir?

Tablo19: Aile Kurumuna Bakış Açılarının Dağılımı

	a-kutsal bir kurum	b- olmazsa olmaz	c- olmasa da olur	d-önemsiz	Toplam
Frekans	119	171	56	4	350
Yüzde	%34	%49	%16	%1	%100

Aile, topluma hazırlanma sürecinin ilk ve etkili olarak yaşandığı, ekonomik etkinliklerin az ya da çok yer aldığı, evlilik ve kan bağına dayanan, anne baba ve çocuklar arasındaki ilişkilerden oluşan, toplum içindeki en küçük birimdir. Bilinen her toplumun kendine özgü bir aile biçimi vardır. Şu ana kadar dünya üzerinde kurumuş ya da yıkılmış ya da yaşamaya devam eden tüm toplumlarda yapı, içeriği, işleyişi ve etkinliği farklı olsa da ortak olarak görülen en temel kurum aile kurumudur.

Ailede huzur, sevgi, saygı ve düzen esastır. Bu haliyle toplumsal huzurun kaynağıdır. Bu huzur ve düzen diğer tüm toplumsal kurumlara aileden yayılır. Devletin, ulusun ve tüm insanlığın temel yapısı olan aile tüm toplumlarda bulunan ilk ve temel gruptur. Aile diğer toplumsal örgütlenmenin çekirdeğini oluşturur. Bu nedenle, toplumun en evrensel ve süreklilik gösteren kurumlarından biridir.

Devletin temel yapısı olan aile, aşiret yapısının da en temel grubu olarak kabul edilir ve aile kurumuna ciddi anlamda bir kutsallık atfedilir. Aşiretler için aile olmazsa olmaz bir yapı özelliği arz eder. Ankete katılan aşiret üyelerinin verdiği yanıtlara göre aşiret çerçevesinde aile %49'luk bir oranla olmazsa olmaz bir kurum, %34'lük bir oranla kutsal bir kurumdur. %83'lük bir olumlu bakış açısına rağmen aile kurumunu %16'lık bir oranla olmasa da olur şeklinde niteleyen aşiret üyeleri de gözden kaçmıyor. Hatta aile kurumunu %1'lik gibi bir oranla olsa bile önemsiz olarak değerlendiren aşiret üyeleri de var.

Soru 24: Üyesi bulunduğunuz aşirette hangi evlilik türleri görülmektedir?

Tablo 20: Evlilik Çeşitlerinin Dağılımı

	a- akraba evlilikleri	b- akraba dışı evlilikler	c-kız kaçırma yoluyla evlenme	d-beşik kertmesi	e-berdel	f-levirat	g-diğer	Top.
Frekans	115	109	31	18	25	17	35	350
Yüzde	%33	%31	%9	%5	%7	%5	%10	%100

Evlilik, aileyi oluşturan toplumsal ilişkileri biçime kavuşturup sağlamlaştıran, sözleşmeye dayalı hukuksal bir anlaşmadır. İki karşı cinsin ne gibi koşullar altında yaşamlarını birleştireceklerini ve hangi koşulların bu birliği ortadan kaldıracağını gösterir.

Aşiretlerde evlilik belli kurallara, geleneklere göre kurulur ve sirer. Aşiret gruplaşmalarında evlenecek eşin seçimi, evlenme yasağı bulunan kişiler ve ilgili usul ve esaslar vardır. Aşiretler aileye kurumsal bir değer kazandırmak için evlenmeyi kendine özgü çeşitli normlarla belirlemişlerdir. Zira aşiret yapısı içerisinde aile kurumun taşıdığı önemin fazlalığını bir önceki soruya verilen cevaplar doğrultusunda belirlemiştik. Toplumsal yaşam içerisinde aileyi yasal kılan evlilik kurumudur. Belirli kurallar çerçevesinde oluşmayan evlilikleri aşiret ve aşiret kuralları kabul etmez.

Aşiret içerisinde görülen evlilik türlerinin yoğun olarak endegomik ve aynı zamanda da egzogomik evlilik türlerinde görüldüğü karşımıza çıkmaktadır. Kişinin evleneceği kişiyi kendi üyesi bulunduğu gruptan yani aynı kanı taşıyan büyük akrabalık kampları olarak kabul edilen aşiretinden seçmesi yoluyla kurulan evliliklerin oranı %33 orana sahip olarak ilk sırada yer almaktadır. Böylesine yaygın bir akraba evliliğinin nedenleri arasında mal-mülkün aile içinde kalmasının istenmesi, başlık ödenmemesi gibi ekonomik nedenlerin yanısıra, her türlü siyasal, toplumsal, kültürel, iktisadi dayanışmada sürekliliği sağlayarak, ailelerin kendilerini daha güçlü kılmak istemeleri gibi nedenler de vardır. Bölgede amcakızı-amcaoğlu evlilikleri dışında özellikle baba soyuna dayalı diğer akraba evlilikleri de yaygındır. Yaklaşık aynı oranı vermesi itibarıyla aşiret dışı evlilikler de %31'lik bir orana sahiptir. Dolayısıyla evlenecek kişinin belirlenmesi noktasında aşiret içi ilişkilerin tek belirleyici bir unsur olduğunu söyleyemeyiz. Bunun yanı sıra düşük yüzdelere sahip olursa bile kız kaçırma yoluyla evlenme %9, beşik kertmesi yoluyla evlenme %5, berdel yani iki ailenin karşılıklı ve çapraz olarak kız alıp vermesi yoluyla evlenme %7, levirat yani eşi ölen kadının, kocasının erkek kardeşiyle evlenmesi %5'lik oranlarla görülen evlilik türleridir. Ankete katılan aşiret üyeleri cevaplayıcıları %10' luk bir oranla diğer seçeneğini de işaretlemişlerdir. Bu yüzde 10'luk dilim içerisinde çoğunlukla sevgi yoluyla evlenme başlığı altında toplayabileceğim cevaplar girmektedir.

Soru 25: Evlilik çağı kızlar için hangi yaşlar arasında sık görülür?

Tablo 21: Kızlar İçin Evlilik Yaşı Dağılımı

	a- 12-15	b- 16-20	c- 21-25	d- 26-30	Toplam
Frekans	21	217	91	21	350
Yüzde	%6	%62	%26	%6	%100

Aşiret toplumsal yapısında kadınların ortalama evlenme yaşı 16-20 yaş diliminde olup, % 62'dir. Erken evlilik kadınlar için sosyo-kültürel bir zorunluluk olarak görülmektedir. Çünkü kadının başta gelen görevlerinden biri, tez zamanda çok sayıda çocuk özellikle de erken çocuk doğurmaktadır. Eğitim seviyesinin düşüklüğü, aile içi şiddet, geçimsizlik, ekonomik sebepler, aşk ilişkileri kadınları erken yaşta evliliğe iten başlıca nedenlerdir.

Ekonomik sıkıntıyla başlayan çözümlenme temel değerleri sarmaktadır. Bu da iradesi zayıf kadın veya genç kızları topluma uyum sağlamada sorun yaşamalarına neden olmaktadır. Kentte varlıklarını sağlayacak bilgi ve beceriye sahip olmayan kadınlar erkeğin kontrolü altına girmektedirler.

Bölgede eğitimde cinsiyet ayrımı hem kırsal hem de kentsel kesim için geçerlidir. Kırsal kesimden özellikle uzak ve dağınık yerleşim birimlerinde okul bulunmayışı, ulaşım güçlüğü, ekonomik olanaksızlıklar, yılın belli aylarında işgücü sıkıntısı, okullaşma oranını düşüren başlıca etmenler arasındadır. Diğer yandan bölgede geleneksel sosyo-kültürel ve ekonomik yapıların varlığını sürdürmesi, kadınların eğitimini olumsuz etkilemektedir ve böylece evlenme yaşı kadınlar için düşmektedir.

Kız çocukları çok erken yaşlardan (6-7) itibaren kardeşlerinin bakımı, temizlik, bulaşık yıkama ve özellikle de su taşıma gibi ev kadını" rolünü üstlenmekte, böylece çocukluklarını yaşayamadan genç kızlık davranışlarını sergilemektedirler. Belirli zamanlarda, özellikle tarımda aile işgücüne katkısı ile okula devamsızlık yaygındır. Ayrıca, sürekliliği akraba evliliğine bağlı olan aşiretlerdeki örgütlenmelerde, kız çocukları erişkinlik dönemlerinin hemen başında geleneksel değerler gerekçe gösterilerek yasal hakları olan eğitimden mahrum edilmekte ya da okula gitseler bile ikinci ya da üçüncü sınıftan sonra devam edememektedirler. Öte yandan kişisel yaşam hedefleri içinde özellikle kızların okumasının bir anlamı yoktur; önlerinde bir model bulunmamaktadır. Oysa erkek çocuklarda örneğin ehliyet almak için en azından ilkokulu bitirme istenilir bir durumdur.

Soru 26: Evlilik çağı erkekler için hangi yaşlar arasında sık görülür?

Tablo 22: Erkekler İçin Evlilik Yaşı Dağılımı

	a- 12-15	b-16-20	c- 21-25	d- 26-30	Toplam
Frekans	10	126	179	35	350

Yüzde	%3	%36	%51	%10	%100
-------	----	-----	-----	-----	------

Evlilik çağı aşiret toplumsal yapısında bayanlarda daha çok 16-20 yaş arasında görülmekte; erkeklerde ise bu yaş grubunun bir üst kademesini teşkil eder biçimde 21-25 yaş arasında görüldüğü karşımıza çıkmaktadır. Erkeklerde bu zamanı erteleyen sebep askerlik hizmetidir. Zira öğrenim seviyesinin zaten düşük olarak belirlendiği aşiretlerde erkek çocuklar 20 yaşına gelir gelmez askere gitmekte ve vatani görevlerini bitirir bitirmez de geri dönüşlerinde evlendirilmektedir. Hatta %26'lık bir grup askere bile gitmeden evlendirilmekte ya da nişanlandırılarak evlilik yolunda adım atmaları sağlanmaktadır.

Soru 27: Evlilikten kaç yıl sonra çiftlerden çocuk beklentisi içerisine girilir?

Tablo 23: Evlilik Sonrası Çocuk Beklentisi Dağılımı

	a-1	b-2	c-3	d-4	Toplam
Frekans	280	49	17	4	350
Yüzde	%80	%14	%5	%1	%100

Aşiret mensubu üyelerin soru 27'ye verdikleri cevaplar net bir belirginliği bize ifade etmektedir. Bu anlamda ailenin en başta gelen görevlerinden biri, tez zamanda çok sayıda çocuk özellikle de erken çocuk sahibi olmaktır. Aşiret toplumsal grubunda evlenmek, aile kurmak, çocuk sahibi olmak özellikle de erken yaşta ve kısa zamanda çocuk sahibi olmak şüpheye mahal vermeyecek biçimde statü belirleyicisi olan durumlardır. Ailelerin çocuk sahibi olmak adına tercih ettikleri zaman dilimi %80'lik bir oranla 1 yıl, %14'lük bir oranla 2 yıl, %5'lik bir oranla 3 yıl, %1'lik bir oranla 4 yıl olarak belirlenmiştir.

Soru 28: Ailelerin ortalama olarak sahip oldukları çocuk sayısı kaçtır?

Tablo 24: Sahip Olunan Çocuk Sayılarının Dağılımı

	a- 1-2	b- 3-5	c- 6-8	d- 9-12	Toplam
Frekans	7	84	63	196	350
Yüzde	%2	%24	%18	%56	%100

Tablo 28'in bize verdiği görüntü itibariyle aşiret ailelerinde çok çocukluluğa sahip olunma derecesinin oldukça yüksek oranlara sahip olduğu karşımıza çıkmaktadır. Zira aşiretlerde çocuk sayısının 9 ila 12 arasında olduğunu söyleyen aşiret üyesi anket cevaplayıcıları %56 gibi büyük bir orana işaret etmektedirler. Bu oranı 3 ila 5 çocukla %24'lük dilim, 6 ila 8 çocukla %18'lik dilim, 1 ila 2 çocukla %2'lik dilim izlemektedir.

Aşiret sosyo-kültürel yapısı yüksek doğurganlığa eğilimlidir. Yörede yüksek doğurganlığa bağlı olarak hızlı nüfus artışı bir nüfus sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıda ilde nüfus artış hızı yüksektir. Aile planlaması çalışmaları yeterince başarı kaydedememektedir. Bunun altında ailelerin eğitimsizliği, devletin aile planlaması politikasını kendi aleyhlerinde bir uygulama olarak görmeleri yatmaktadır. Aile planlaması konusunda erkek karşı çıkmakta ve buna erkeğin eğitimsizliği de eklenince doğurganlık hızı yüksek olmaktadır.

Soru 29: Ailelerde erkek çocuğa verilen değer boyutu ne derecedir?

Tablo 25: Erkek Çocuğa Verilen Değerin Dağılımı

	a- çok fazla	b- fazla	c- kız çocuğuyla eşit	d- az	Toplam
Frekans	182	91	70	7	350
Yüzde	%52	%26	%20	%2	%100

Yaşamının her döneminde hep bir erkeğe göre ya da ona bağlı olarak tanımlanan kadın aşiret yapılanması içerisinde de ikinci plana atılan cinsiyet olarak tanımlanmaktadır. Aşiret üyelerinin demokratik profili çizenerinin oranı sadece %20 seviyesinde kalıyor. Bu soruya verilen cevaplarda erkek çocuğunun ne kadar büyük bir değere sahip olduğunu açıkça görebiliyoruz. Zira erkek çocuğa verilen değer fazla olduğunu söyleyenler %26, erkek çocuğa verilen değer çok fazla olduğunu söyleyenler %52'dir. Aşiret üyelerinin cevap yüzdelerini toplarsak karşımıza demokratik değer verme profili çizemeyen 78'lik gibi korkutucu bir rakam ortaya çıkmaktadır. Kadının statüsü evrensel olarak düşük bulunmakta, kadın genellikle erkekle eşit düzeyde eğitim görememektedir. İktisadi alanda kadının istihdamı, genelde erkek istihdamına bir ek gelir faaliyeti olarak değerlendirilmekte, kadının hane içinde yaptıkları üretken emek olarak sayılmamaktadır.

Aşiret kadını, kendi kişiliğini ortaya koyabilme ve birey olabilme uğraşında erkeğe oranla daha büyük sorunlar yaşamaktadır. Demokratik yönetimin aşiret sisteminde kabul görmemesi ve yaygınlaşmaması kadının toplum yaşamına girememesinde etkili olmuştur. Cumhuriyetle beraber Türk kadının kültür düzeyini yükseltmek için sistemli çabalar harcanmış olmasına, kadınların çalışma yaşamına tümüyle katılmaları, seçme ve seçilme haklarına kavuşmaları çabalarına rağmen aradan geçen 84 yılda bir arpa boyu yol alınamayış durumu aşiret yapılaşmaları için gerçekliği ifade eden sonuçlardır. Oysa ki Atatürk, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yeni toplumsal düzen içinde kadın erkek eşitliği için yasal düzenlemeler yapmıştır. 1926 yılında kabul edilen

Medeni Kanun hukuk alanında kadın erkek eşitliğini sağlamıştır. Kadınlar 3 Nisan 1923'te Belediye Kanunu 27 Ekim 1923'te TBMM'de kabul edilen "Türk Kadınlara Köy İhtiyar Heyetlerine Seçme ve Seçilme Hakkı Veren Köy Kanunu" ile de belediye, muhtarlık seçimlerinde seçme ve seçilme hakkına sahip oldular. 5 Aralık 1934'te ise çıkarılan bir kanunla kadınlara genel seçimlere katılma ve milletvekili seçilebilme hakkı tanındı.

Günümüzde hızla değişen dünya koşulları içerisinde kentleşme, eğitim, sağlık, göç, ulaşım ve teknolojideki gelişmelere koşut olarak, kadınların üretim süreçlerindeki rolleri, aile içi ve dışı ilişkileri, kararlara katılımları, belli işleri yapıp-yapmamaları ve evlilik örüntüleri değişse de erkeklere oranla kalkınmanın getirdiği nimetlerden daha az yararlanmaktadır. Aşiret sisteminin değişmesi gereken yapısı içinde, yaratılacak olan istihdam talebi ve nitelikli işgücü bağlamında kadının konumu, aile içi ve dışındaki yeri de değişecektir. Bu değişimin kadınlar açısından olumlu olabilmesi için toplumsal kalkınma çalışmaları çerçevesinde özellikle kırsal alanlardaki kadınlarımızın durumunu iyileştirmeye yönelik cinsiyetler arası dengeyi gözeten politikalar izlenmelidir.

Cinsiyete dayalı toplumsal statü farklılaşmasının ağırlık taşıdığı ağır bölgesinin kapalı cemaat yapısı, zaman içinde sağlanacak ekonomik gelişme ile sarsılacaktır. Bu süreçte kadınlara ekonomik güç kazandıracak çalışmalar yapılmalıdır. Ancak bu ekonomik güç ve gerektireceği nitelik sayesinde kadın, toplumsal alanda daha yüksek bir statüye kavuşabilecektir. Bu amaçla, aşiret sisteminde kadınların uygulama ve kalkınma süreçlerine etkin bir biçimde katılması sağlanmalı, onların "doğal" varsayılan rollerine ilişkin ön yargılar kaldırılarak bunların gerekleri ortaya konmalıdır.

Soru 30: Ailelerde miras dağılımı nasıl yapılır?

Tablo 26: Miras Dağılımı

	a-paylaşım erkek çocukları arasında olur	b-paylaşım kız çocukları arasında olur	c-paylaşım a erkek da kız çocukları daha fazla pay alır	d-paylaşım a erkek da kız çocukları daha fazla pay alır	e-paylaşım tüm çocuklar arasında eşit olur	Toplam
Frekans	199	0	63	0	88	350
Yüzde	%57	%0	%18	%0	%25	%100

Temel aşiret müesseselerinden biri de mülkiyettir. Genellikle aşiret üyeleri kendi kaderlerini doğrudan doğruya toprağa bağlamışlardır. Bu bakımdan köylünün nazarında toprak her şeydir. Hatta azizleşen bir unsur gibidir. Arazi mülkiyeti, birçok sosyal ve ekonomik münasebetlerle ilgili bir kültür kompleksini teşkil eder. Bu bakımdan arazi yerleşme tarzı köy sosyal

organizasyonunun esaslarını teşkil eder. Bu anlamda değer taşıyıcısı olan toprağın miras yolu ile nasıl paylaştırıldığı hususu dikkat çekmektedir. Mirasın nasıl paylaştırıldığına ortaya çıkartılmasının amaçlandığı bu soruya verilen cevaplar aşiretlerin demokratik olmayan yapılarını bir kez daha ortaya koymaktadır. Zira kız çocukları ile erkek çocuklarının eşit derecede öneme sahip olduğunu ifade eden grup burada da oranını koruyor ve mirasın tüm çocuklar arasında eşit dağıtılması seçeneği sadece %25'lik dilime sahip oluyor. Geriye kalan %75'lik dilim içerisinde yer alan cevaplar bir şekilde miras dağılımında erkek çocuğun avantajına olacak şekilde ayrıcalıklı bir muamelenin yapıldığını söylemekte. Hatta dağılımın sadece erkek çocukları arasında yapıldığını söyleyen yanıtlar ise %57'lik dilime sahip olarak başı çekmektedir.

Soru 31: Ailelerde çok eşliliğin görülme derecesi nedir?

Tablo 27: Çok Eşlilik Dağılımı

	a- her zaman	b- sık sık	c- arada bir	d- hiç	Toplam
Frekans	35	59	67	189	350
Yüzde	%10	%17	%19	%54	%100

Yine aşiret sistemini diğer toplumsal sistemlerden ayıran ve belirleyici bir özelliği ifade eden yeni evliliklerde poligamik evlilik türlerinin görülüyor olmasıdır. Fakat burada üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konu poligamik nitelik gösteren evliliklerin poliandrik olarak değil de polijinik olarak görülüyor olmasıdır. Çok karlılık yörede "eski elbise ile yeni elbise bir olmaz" deyişiyle onaylanmaktadır.

Ailelerde çok eşliliğin görülmediğinin bilgisini veren grubun yüzdesi %54 oranına sahiptir. Bunun dışında geri kalan tüm cevaplarda az ya da çok bir şekilde çok eşliliğin görüldüğü bilgisi verilmiş ki bu oran da hiç azımsanmayacak biçimde %46'dır.

Oysa 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun hukuk alanında kadın erkek eşitliğini sağlamış ve hukuksal anlamda geçerli olan evliliklerin monogamik evlilikler ve resmi nikâha dayalı evlilikler olarak belirlemiştir. Bu durumda aşiret ailelerde yasa dışı evliliklerin olduğunu söyleyebiliriz. Birden fazla eşle aynı anda evli olmanın yasal olarak kabul görmediği bir toplumda aşiretlerin bu yasağı delerek hala yaşam alanı buluyor olması dikkat çekici.

Soru 32: Evliliklerin boşanmayla sonuçlanmasının derecesi nedir?

Tablo 28: Boşanma Dağılımı

	a-her zaman	b- sık sık	c- arada bir	d- hiç	Toplam
Frekans	7	7	66	270	350
Yüzde	%2	%2	%19	%77	%100

Boşanma taraflardan birinin veya her ikisinin isteği ile toplumda geçerli olan hukuk kuralları çerçevesinde evlilik birliğinin sona ermesidir. Tablo 32'nin bize sunduğu görüntü itibariyle aşiret toplumsal grubunda evlilik birliğinin sona erdirilmesi durumu çok seyrek görülmektedir. Zira "Evliliklerin boşanmayla sonuçlanmasının derecesi nedir?" sorusuna aşiret üyelerinin verdikleri cevaplar %77'lik bir oranla boşanmanın hiç olmadığı yönündedir.

Boşanma kuralları toplumdaki topluma değişiklik gösterir. Ataerkil ailelerde erkeğe tanınan çok eşli evlilik nedeniyle boşanma kurumu işletilmez. Aşiret toplumlarında aileye ait mülkiyetin boşanma yoluyla parçalanmaması ve iş gücü olarak görülen kadının kaybedilmemesi için boşanma çok zordur. Gelenekli yapının hakim olduğu aşiretlikte görüşmelerden çıkan sonuç doğrultusunda insanlar boşanmayı göze alamazlar ve boşanmanın sonuçlarına katlanamazlar. Ayrıca evlilik öncesinde verilen başlık parasının yeni bir evlilikle bir kez daha verilecek olması boşanmayı güçleştiren bir diğer sebeptir.

Genellikle kırsal yerleşimlerde aile birliğinin sona ermesi, kocası ölen kadının evden çıkarılması ve baba evine gönderilmesi geleneklere göre ayıp sayılmaktadır. Bu nedenle kadın -yaşı küçük ise- ölen kocanın kardeşi ya da ağabeyi ile evlendirilmektedir. Böylece ölüm durumlarında bile dul kalan eşin tek başına kalmasının önüne geçilmektedir.

Soru 33: Evlilik öncesi başlık parası isteme geleneğinin görülme derecesi nedir?

Tablo29: Başlık Parası Dağılımı

	a-her zaman	b- sık sık	c- arada bir	d- hiç	Toplam
Frekans	150	81	84	35	350
Yüzde	%43	%23	%24	%10	%100

Evlilik öncesi başlık parası istene geleneği aşiret tipi toplumsal özellik gösteren örgütlenmelerde yaygınlığını geçerli kılmaktadır. Zira bu soruya verilen cevaplar %43'lük bir oranla her zaman, %23'lük bir orana sık sık, %24'lük bir oranla arada bir, %10'luk bir oranla ise hiç olarak belirlenmiştir.

Evlilik öncesinde başlık parası istenmesi hem bir gelenek, hem bir sosyal güvence, hem kız tarafına evlilik hazırlıklarında yardımcı

olan mali bir destek olarak görülmektedir.

Soru 34: Kan davası görülme derecesi nedir?

Tablo30: Kan Davası Dağılımı

	a-her zaman	b- sık sık	c- arada bir	d- hiç	Toplam
Frekans	91	108	98	53	350
Yüzde	%26	%31	%28	%15	%100

Aşiret kişilerin toplumsal cinsiyeti, yaşı, yaşamını geçirdiği yerleşim yeri, eğitimi ve akrabalık ilişkileri gibi çeşitli faktörlerin etkisi altında algılanıp, yaşamlarının bir yerine oturtulmaktadır. Özellikle kırsal kökenli, aşiret ve akrabalık ilişkileri güçlü, kente göç etmiş olsalar bile çevreleri fazla değişmemiş, ait oldukları aile ve topluluğun yaşamlarında öncelikli bir yere sahip olduğu gözlenen kişilerde aşiretin, insanların uğruna öldürülebileceği çok büyük bir şey, yaşamın anlamı ve amacı olarak tanımlandığı görülmüştür.

Belli bölgeleri olan ve normları yöreden yöreye değişen insanlar arası dayanışmayla ortaya çıkan katı kurallara sahip olan aşiret grubunun en önemli özelliklerinden biri koruma kollamadır. Zira aşiretler arası problemlerde insanların hayat güvenliği tehdit altına girmekte, bu durumda aşiret üyeleri koruma kalkanlarını açmaktadır. Aşiret kendi cemaatını, “reisi” veya “ağası”, toprağı ve mahiyeti bulunan bir küçük devletçik kimliğinde kabul eder. Töre, yasa gibi kaide ve nizamları da aşiret meclislerinde ararlar buna göre kan davası kararı verilir. Kan davasının olmadığını iddia eden grup sadece %15’lik dilimde kalmıştır. Bu yüzdelik dilimin dışında kalan %85’lik grup ise görülme sıklığı az ya da çok değişen değerler almakla birlikte kan davasının yaşam alanı bulmaya devam ettiği bilgisini bize vermektedirler.

Soru 35: Askerliğe bakış açınız nedir?

Tablo31: Askerliğe Bakış Açısının Dağılımı

	a- kutsal bir görev	b-yapılması gereken bir ödev	c-sahip olunan bir hak	d-önemsiz ve gereksiz	e-diğer	Toplam
Frekans	315	28	0	7	0	350
Yüzde	%90	%8	%0	%2	%0	%100

Aşireti oluşturan üyelerin bu tablonun bize verdiği bilgiler doğrultusunda askerliğe kutsal bir görev olarak baktıklarını görüyoruz. Milletleşme sürecine engel teşkil eden aşiretlerin bu konuda yapıcı bir yaklaşım sergilediklerini söyleyebiliriz. Bu yönden devletle bir bütünleşme süreci içerisinde oldukları gerçeği ön plana çıkılmaktadır.

Türk halkı askerliği kutsal bir görev sayar. Askerlik çağına gelmiş delikanlının askere yolcu edilmesi, askerlik dönüşü karşılanması bir gelenektir. Askerlik, delikanlının askere gideceğinin belli olmasından, askere uğurlanmasından, şiirlere konu olmasından, ardından ağıt yakılmasından, gönderdiği mektuplara, karşılanmasına kadar geleneği olan bir geçiş dönemidir.

Aşiretlerde de askerlik kutsal bir görev sayılır. Askere gidecek olan delikanlı askere gitmeden 10-15 gün öncesinden bütün işlerden el çektilir, bütün akrabaları tarafından yemeğe davet edilir. Belli bir miktar para verilir, kına yakılır, askere gideceği gün davul zurna getirilir. Bu doğrultuda aşiret üyesi olan her genç yaşı geldiğinde anayasada ödev ve hak olarak tanımlanan askerliği kutsal bir görev bilinciyle ve yapılması gereken bir ödev bilinciyle yapmaktadır.

Soru 36: Kız çocuklarının okutulmasına bakış açınız nedir?

Tablo32: Kız Çocuklarının Okutulmasına Yönelik Bakış Açısının Dağılımı

	a-mutlaka okutul-malıdır	b-okutul-malıdır	c-okutulup okutul-maması duruma göre değişir	d-okutul-mamalıdır	e-kesinlikle okutul-malıdır	Toplam
Frekans	108	105	81	25	28	350
Yüzde	%31	%30	%23	%7	%8	%100

Gelenekli aşiret yapısının demir parmaklıklı kuralları bu soruya verilen kurallar çerçevesiyle de ortaya çıkmaktadır. 2007 Türkiye 'sinde amaçlanan toplumsal refah ortamının oluşabilmesi için kız çocuklarının okutulmasına yüzde yüz destek verilmesi gerektiği beklentiler içerisinde. Ama maalesef ülkede, hatta bölgede kız çocuklarının okutulmasına milli eğitim tarafından büyük hassasiyet gösteriliyor olmasına rağmen mutlaka okutulmalıdır tercihi ancak ve ancak %31 'lerde kalmaktadır. "Baba beni okula gönder", "Haydi kızlar okula", "Kardelenler" kampanyası aşiret sisteminin kadınlar üzerindeki olumsuz bakış açıları altında ezilmekte, yaşama alanı bulamamaktadır.

Bölgede okuma-yazma kurslarına katılan kadınlarda okuryazarlık oranı beklenenin altındadır. Bunun nedeni ise kurs sürelerinin kısa olması, devam edenlerin de kurs bittikten sonra bir daha pratik yapma olanağı bulamayışlarıdır. Kurs süresince öğrenilen okuma-yazma kurs bitimiyle sona ermektedir. Okuma-yazma konusunda kadınlara oranla erkekler daha iyi durumda olup,

Türkçe bilmeyen erkek hemen hemen yok gibidir. Son yıllarda bölgede gerek kırsal alanlarda gerekse kentlerde kız çocuklarını okutma eğilimi artmaktadır. En ücra yerleşim birimlerine kadar yayılma gösteren kitle iletişim araçlarının ve geleneksel yapının çözülmeye başlamasının bunda büyük etkisi vardır. Aşiretlerde değişmeye ve gelişime kapalılık hakim olsa bile kimi ailelerin bakış açılarında giderek olumlu değişimler görülebilmektedir. %31'lik dilimi bu şekilde açıklayabiliriz.

İl merkezi ve kırsalında kız çocuklarının okullaşması erkek çocuklarına göre daha düşüktür. İlköğretimden ortaöğretime geçişte kızların aleyhine bir durum söz konusudur. Kızların okula gönderilmesinde aile reisleri olan babalar etkili olmaktadır. Yoksullukla birlikte işgücü kaybına yol açması(tarlada kızın çalışmaması gibi) çok çocuklukta eğitimde kız çocuğunun yerine erkek çocuğunun tercih edilmesi gibi durumlara da rastlanmaktadır. Devlet tarafından aileye imkanların verilmesi ve güven duygusunun sağlanmasının kız çocuklarının eğitime yönlendirilmesinde etkili olacağı savunulmaktadır. Aileyi, kız ve erkek bütün çocukları yetiştiren anne olduğu için kız çocuğunun eğitilmesi gelişimde çok önemli bir unsurdur.

Genç kız ve kadınlar il ve ilçelerdeki halk eğitim merkezinin açtığı kurslara ilgi göstermektedirler.(bilgisayar, halıcılık, trikotaj, giyim, okuma, yazma ve sınava hazırlık kursları, halkoyunları gibi) bu kurslar özellikle genç kızlar arasında büyük ilgi görmektedir. Kurslarda mesleki bilgi ve beceri yanında günlük hayata dair işlevsel bilgi(temizlik, evliliğe hazırlık, aile planlaması, yemek, iletişim, giyim, televizyon izleme alışkanlıkları gibi)de aktarılmaktadır. Yetkililer kursiyerlerde dönem sonunda büyük ölçüde davranış değişikliği saptadıklarını belirtmişlerdir. Bu merkezlerin il için hayati derecede önemli olduğu görülmektedir.

Soru 37: Sizce nevrüz nedir?

Eski Türklerle İranlıların “Yıl- başı” olarak kabul ettikleri gün Farsça bir kelime olan “Nevruz” terimiyle ifade olunmaktadır. Ancak kelime anlamı bakımından “yeni gün demektir. Bugün güneşin “koç burcu”na girdiği gün olup miladi 22 Mart’a Rumi 9 Mart’a rastlamaktadır. Araplara İranlılar’ dan geçen bu adet başta On iki Hayvanlı Türk takviminde görüldüğü üzere Türklerde de çok eskiden beri bilinmekte ve bugün törenlerle kutlanmaktadır. Bu bakımından nevrüzün mahiyetini açıklığa kavuşması gerekli görülmektedir. Zira “Sizce nevrüz nedir?” sorusuna verilen cevaplar çeşitlilik göstermektedir. Verilen cevapları aşağıdaki yüzdelik dilimlere denk gelecek şekilde özetleyebiliriz;

Bayram: %14

Bahar bayramı: %60

Çok eskiye dayanan gelenek: %3

Anlamsız: %5

Barışa çağrı(dostluk, kardeşlik, dayanışma): %8

Yaşam kaynağı: %3

Orta Asya bayramı: %2

Nevruz kavramı söylem olarak ileri sürüldüğünde aynı aşiret kavramı gibi herkesin bir kenarından tutup kendisine çekebileceği derecede esneklik özelliği taşır. Zira aşiret üyeleri arasında nevrusun ne olduğuna yönelik fikir birliğine varılmamış durumu yukarıda verilen yüzdelerle uyarınca da gözlenmemektedir. Bu soruya verilen cevaplar: bahar bayramı, hiç kutlanmıyor, daha yeni çıkmış olan bayram, eskilerde nohut dağıtılan yumurta pişirilen bayram, bilmiyorum yoktur bizde, yeni bir şey değil boş alanda ateş yakılan bayram, cemrenin yere düşmesi, etnik bir bayram, Orta Asya bayramı, baharın başlangıcı, çapulcu aileler kutlar, Ağrılılar kutlamıyor, Zerdüştlerin bayramı, kutlanması gereken bayram, bahar müjdeliyicisi, yeşilin başlaması, Türklerle ortak bayramımız, barışa çağrı, yaşam kaynağı, mutluluk, mevsimler arası geçişi simgeleyen geleneksel bir tören, baharın gelişi olarak görülür ama belli bir grup kutladığı için Türkler buna özgürlük mitingi olarak bakılıyor, siyasi düşünülmesin sadece bayram olarak çeşitlenmektedir.

Soru 38: Nevruz törenine katılma dereceniz nedir?

Tablo33: Nevruza Katılma Dağılımı

	a- her zaman	b- sık sık	c- arada bir	d- hiç	Toplam
Frekans	63	52	84	151	350
Yüzde	%18	%15	%24	%43	%100

Aşiret üyelerinin bu son soruya verdikleri cevaplar doğrultusunda yarı yarıyalık bir katılım derecesi görülmektedir. Nevruz törenlerine hiç katılmayanların oranı %43, her zaman katılıyorum diyenlerin oranı %18, sık sık katılıyorum diyenlerin oranı %15, arada bir katılıyorum diyenlerin oranı %24 olarak belirlenmiştir. Bu anlamda az ya da çok derecede nevrus törenlerine katılan aşiret üyelerinin sayısı %57 olarak belirlenip hiç katılmayanlara oranla fazlalık göstermektedir.

SONUÇ

Genel anlamda Türkiye ölçeğinde çok çeşitli mekânlarda ve çok çeşitli boyutlarda tartışılmakta olan aşiretlik olgusunu özel anlamda Ağrı ili ölçeğinde ele aldık ve aşiretleşme fikrine atfedilen anlamı çeşitli kültür kodları kanadında yakalamaya çalıştık.

Doğu Anadolu Ağrı sahasında, başlangıçtan beri var olan aşiret sisteminin izlerini tespit ve tasvir etme ile ilgili bu araştırmamızda,

kaydettiğimiz örnekleri çeşitli başlıklar altında ifade etmeye çalıştık. Doğu ve güneydoğu bölgemiz, yaklaşık 1000 yıllık cemaat tipini devam ettirmekte olduğunu biliyoruz. Sosyolojinin klan kavramıyla karşıladığı bu sosyal yapı, evrimin son derece gerisinde kalmış, doğu toplum karakterinin kalıntılarını taşımaktadır.

Aşiretleşme ve kabileleşme, deyim yerinde ise, bizleri sosyolojik anlamda klan varlığı ile karşı karşıya bırakmaktadır. Öyle ki, vardığımız sonuçların en çarpıcısı, denilebilir ki, başlangıçtan beri var olan hipotezlerimizin bu sahada hala bütün canlılığı ve etkinliği ile yaşamaktadır. Doğal olarak, aşiretlerin fonksiyonelliğini koruyarak yaşadıklarını söyleyebiliriz. Bunların bir kısmı, asli fonksiyonları unutarak şekli harekete ve davranışlara dönüşmüştür. Kimi gelenekler, yeni dinin renkleri altına saklanarak hayatiyetini korumuştur. Ama aşiret kimliği yaşam alanı bulmaya devam ederek varlığını sürdürmektedir. Cumhuriyet döneminde başlatılan okullaşma, idari örgütlenme, belirli oranda sanayileşme ve teknolojik yaralandırma, yeni kalkınma projeleri yine de aşiret kabile yapısında istenile sosyo-ekonomik ve kültürel entegrasyonu sağlayamamıştır.

Aşiret bilinci, aşiret mensubiyeti aşiretin dokusunu zayıflatmış olsa bile aşiret olgusunu eritememiştir. Yörede önemli bir cemaat kuruluşu kendilerini aşiret dışında düşünmemektedir. Toplumsal kimliğin dinamiklik kazandığı günümüzde aşiret kabile şuurunda güçlenmeye başlamıştır. Yörenin bu etnik ve sosyolojik nitelikli yapısı ülke geneliyle bir bütünleşme sürecine katılmamaktadır.

Aşiret olgusu, kimlik oluşumu, dayanışma, birliktelik ve cemaatleşme gibi önemli kültürel ve toplumsal motifleri temsil etmektedir. Aşiret duygusu millet olma şuurunu engellemektedir. Toplumsal kimliğin dinamiklik kazandığı günümüzde, aşiret-kabile bilinci silinmemiş, aksine yer yer güçlenmeye başlamıştır. Ferdin kendini bir cemaatten hissetmesi fikri yani kimlikleşme silinmiyor. Aşirete mensup bir kimse ağrı dışında diğer kentlerde yaşamaya başlasa bile “ben şu aşirettenim” diyebilmektedir. Bu aşiret olgusu sadece ferdin aşiretiyle bağlılığını ortaya koymuyor. Bireye aşiret şuuru kazandırmakla birlikte aşiretlik olgusunun gerçekleşmesine de katkıda bulunuyor. Bu da milletleşme sürecinin önüne set çeker.

Ağrı’da toplusal yapı ve bu yapı içerisinde özel bir yeri olan aşiret sistemi sosyal, ekonomik ve kültürel olarak bireyin kişilik yapısını, karar verme sürecini, gelecekle ilgili beklentilerini, aile yapısını ve bireylerin birbirleriyle olan ilişkisini belirlemektedir. Sosyal bir organizasyon olarak aşiret, gelenekçi bir toplumsal örgüye sahiptir.

Aşiretler kapalı bir toplum biçimleri olup, bu kültürel kodlarını günümüzde de taşımaktadırlar. “otoriteye bağlılık”, “mutlak itaat”, “doğuştan gelen statü”, “biz duygusu”na dayanan ilişkiler yaşama biçimine hakim olan bazı davranış biçimleridir. Aile içi ve aile dışı dayanışma esastır. Öyle ki bölgede ne bir huzurevi ne de bir sokak çocuğu vardır. Çocuk esirgeme kurumunda yaşayan çocukların ise çoğunun anne babasının ölümüyle buraya gelmiş oldukları karşımıza çıkar.

Bu durumda;

- Siyasi ve ekonomik istikrara devamlılık kazandırabilmesi,
- Zenginliğimiz olan çokkültürlülüğümüzden; bütünleştirici, çağdaş, barışçı, moral değerleri yüksek, girişimci bir toplum

yaratılabilmesi,

- Evrensel değerlerin özümsemiği bir zihniyet değişiminin başarılıması, hukukun üstünlüğünün şekillendiği kurumsal yapının oluşturulması,
- Güçlüklere ve çıkarılan engellere rağmen, 'devlet politikası' olan AB sürecinin hedeflerine ulaşılabilmesi,
- Global ve bölgesel güç olarak, saygın ve etkili bir 'devlet', 'millet' yapısına ulaşılması, için söz konusu makro hedeflere en uygun şartlarda ulaşabilecek politikalar üretilebilmesi İradesi'nin oluşturulabilmesinin ve uygulanabilirliğindeki devamlılığın sağlanmasına, kaçınılmaz şekilde ihtiyaç duyulmaktadır.

Yönetimin özellikle de cemaatlaşma gruplarının ön yargılarından soyutlanarak ulusal bilincin ve kültürel dayanışmanın güçlü kılınmasında motivatör rol oynamaları gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AĞRI İL YILLIĞI (1978), Aba Yayınları, Ankara.

AKGÜNDÜZ, Ahmet (2002), “Yavuz Sultan Selim ve Kürtler”,

<http://www.osmanli.org.tr/makalalar/htm,02.04.2006>

AKYILDIZ, Naciye (1981), *Türk Halk Oyunları*, Ya-pa Yayınları, İstanbul. ARMAĞAN, Mustafa (1992), *Gelenek, Ağaç Yayınları*, İstanbul.

ARTUN, Erman (2005), *Türk Halk Bilimi*, Bayrak Matbaası, İstanbul.

ATABEK, Mustafa (2006), *Sosyoloji*, Küre Yayınları, İstanbul.

BALIKÇI, Gülsen (1998), 2. *Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu*

Bildirileri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Başbakanlık (2003), “Osmanlı Devleti’nde Aşiretler”,

<http://www.basbakanlik.gov/arşiv/osmanli/tr.htm,11.03.2006>

ÇAVDAR, Tefik (2004), *Kamu Düzeninde Yerelleşme ve Cemaatleşme Çabaları*,

Bildiri Yayınları, İstanbul.

ÇAY, Abdulhaluk (1993), *Türk Ergenekon Bayramı: Nevruz*, Türk Kültürü Araştırma

Enst. Yay. Ankara.

Diyadin (2000), “Ağrı Gelenek ve Görenekleri”,

<http://www.diyadinnet.com.tr/htm,13.12.2005>

ERDEM, Selman (2004), *Sosyoloji*, Fil Yayınları, İstanbul.

FIRAT, Şerif (1970), *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Der Yayınları, Ankara.

GENÇ, Reşat (1995), *Nevruz*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

GÖKALP, Ziya (1992), *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, Sosyal Yayınlar, İstanbul.

Hacettepe (2000), “Türkiye Nüfus Bildirileri”,

<http://www.hacettepe.edu.tr/nufus> araştırmaları/htm,03.03.2006

HALAÇOĞLU, Yusuf (1985), *18. yy 'da Osmanlı İmparatorluğunun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

KALAFAT, Yaşar (1995), *Doğu Anadolu 'da Eski Türk İnanışlarının İzleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.

KILIÇBAY M.Ali (1985), *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı*, Teori Yayınları, Ankara.

KONGAR Emre (2004), *Aşiret Tarzı Örgütlenmeler*, *Cumhuriyet Gazetesi*, İstanbul.

ORHONLU Cengiz (1963), *Aşiretleri İskan Teşebbüsü*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

ÖĞEL Bahaeddin (1988), *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk

Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul.

ÖNEŞ Cevat (2006), Demokratik Güvenlik Şart, *Radikal Gazetesi* (12.04.2006).

ÖZYÜKSEL Murat (1997), *Feodalite ve Osmanlı Toplum Yapısı*, Der Yayınları,

İstanbul.

PIRVERDİOĞLU Ahmet (1999), *Türk Dünyasında Nevruz, 3. Uluslar arası Bilgi*

Şöleni Bildirileri, Elazığ Atatürk Kültür Merkezi Başk. Yayınlığı, Elazığ. RIŞVANOĞLU Mahmut (1978), *Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm*, Türk Kültür

Yayınları, Özdemir Basımevi, İstanbul.

SEMERCİOĞLU A. Haydar (1967), Ağrı İli Tarihi, *Mesuliyet Dergisi*, 1966-1967 Yılı

Ciltleri, Yeni Matbaa, Ağrı.

SÖYLEMEZ Haşim (2004), Aşiretler Kabuk Değiştiriyor, *Aksiyon Dergisi*, Sayı

508(30.08.2004).

TAŞDELEN Musa (1997), *Göçerlerin Şehirleşmesi*, Turan Yayınları, İstanbul.

TÜRKDOĞAN Orhan (1988), *Güneydoğu Kimliği, Aşiret-Kültür-İnsan*, Alfa

Yayınları, İstanbul.

TÜRKDOĞAN Orhan (2004:a), *Etnik Sosyoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul.

TÜRKDOĞAN Orhan (2004:b), *Sosyal Hareketliliğin Sosyolojisi*, IQ Sanat

Yayıncılık, İstanbul.

TÜRKDOĞAN Orhan (2005:a), *Doğu ve Güneydoğu Kabile Aşiret Yapısı*, 1. baskı, IQ

Sanat Yayıncılık, İstanbul.

TÜRKDOĞAN Orhan (2005:b), *Karsta Bir Etnik Grup: Malakanların Toplumsal*

Yapısı, 1. baskı, IQ Sanat Yayıncılık, İstanbul.

TÜRKMEN Fikret (2005), *2. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Cilt

2, Uludağ Üniversitesi Kültür Sanat Kurulu Yayınları, Bursa.

YOLOĞLU Güllü (1999), *Türklerin Aile Merasimleri*, Atatürk Kültür Merkezi

Başkanlığı Yayınları, Ankara.

EKLER

Ek 1: Görüşme Cetveli

Aşağıdaki çalışma ağıda aşiret kültürünü araştırmayı amaçlayan bir yüksek lisans tezinin görüşme cetveli çerçevesinde hazırlanmış olan soruları içermektedir. Vereceğiniz bilgilerin doğruluğu araştırmanın geçerliliği açısından önemlidir. Çalışmaya katıldığınız için şimdiden teşekkürler.

Ağrı'da aşiret kültürü çerçevesinde;

1. Hangi evlilik türleri görülmektedir?

- akraba evlilikleri
- akraba dışı evlilikler
- kız kaçırma yoluyla evlenme
- beşik kertmesi
- berdel
- levirat (dul kadının ölen kocasının kardeşiyle evlenmesi)
- diğer...

2. Evlilik çağı kızlar için hangi yaşlar arasında sık görülür?

- 12–15 16–20 21–25 26–30 31-...

3. Evlilik çağı erkekler için hangi yaşlar arasında sık görülür?

- 12–15 16–20 21–25 26–30 31-...

4. Evlilik öncesi kız bakma-kız görme, evlenilecek adayın belirlenmesi ne şekilde olur?

.....

5. Kız isteme, söz kesme âdeti ne şekilde gerçekleşir?

.....

6. Nişan töreni ne şekilde gerçekleşir?

.....

7. Düğün töreni ne şekilde gerçekleşir?

.....

8. Çeyiz gösterme, çeyiz götürme adeti nedir?

.....
.....

9. Evlilikten kaç yıl sonra çiftlerden çocuk beklentisi içerisine girilir?

- 1 2 3 4 5

10. Ailelerin ortalama olarak sahip oldukları çocuk sayısı kaçtır?

- 1-2 3-5 6-8 9-10

11. Ailelerde erkek çocuğa verilen değerin boyutu ne derecededir?

- çok fazla fazla kız çocuğuyla eşit az

12. Çok eşliliğin görülme derecesi nedir?

- her zaman sık sık arada bir hiç

13. Evliliklerin boşanmayla sonuçlanmasının derecesi nedir?

- her zaman sık sık arada bir hiç

14. Evliliklerin boşanmayla sonuçlanmasının nedenleri nelerdir?

.....

15. Evlilikten bir süre geçtikten sonra evli çiftlerin çocukları olmuyorsa hangi önlemler alınır?

- hastane, doktor, ebeye başvurma

- dini hocalara başvurma
- yatır türbe ziyaretlerine gitme
- ağaçlara ada bezi bağlama
- diğer...

16. Hamile kadının aşermesi sırasında inanılan adetler nelerdir?

- hamile kadının istedikleri yapılmaya çalışılır aksi halde bazı olumsuzlukların olacağı düşünülür
- ekşiye aş eren kadının kıza, tatlıya aş eren kadının oğlana hamile olduğuna inanmak
- aşeren kadının dalak yediği takdirde çocuğunda leke olacağına inanmak
- aşeren kadının ayva yediği takdirde çocuğunun güzel olacağına inanmak
- diğer.....

.....

17. Hamile kadının kız mı yoksa erkek mi çocuk sahibi olmasına yönelik tahminlerde kullanılan ifadeler hangileridir?

- gebelikte güzelleşen kadının oğlu; çirkinleşen kadının kızı olur
- gebe kadının karnı sivri olursa oğlu; yassı olursa kızı olur
- kadın hareketli olursa oğlu; ağır olursa kızı olur

diğer.....

18. Doğum yapan kadının ve çocuğunun korunması için hangi tedbirler alınır?

- göbek kesme
- yıkama

() tuzlama

() loğusalık

() albasması

() ad verme

() kırk uçurma

19. Çocuğa ad koyma âdeti nedir?

.....

.....

.....

.....

20. Erkek çocukların sünnnet törenlerindeki adetler nelerdir?

.....

.....

.....

.....

21. Askere uğurlama asker karşılama törenlerinde uygulanan adetler nelerdir?

() askerlik kutsak bir görev sayılır

() askere gidecek olan delikanlı askere gitmeden 10-15 gün öncesinden bütün işlerden el çektirilir

() askere gidecek olan delikanlı askere gitmeden önce bütün akrabaları tarafından yemeğe davet edilir.

() askere gidecek gence belli bir miktar para verilir.

() askere gidecek genç için mevlit okutulur

() askere gidecek gence kına yakılır

() asker adayı askere gideceği gün davul zurna getirilir.

() genç genellikle akşam yolcu edilir, herkes otogarda toplanır

diğer

22. Ölen bir kişi için yapılan adetler nelerdir?

23. Ölümün duyurulması nasıl olur?

24. Ölünün gömülmeye hazırlanışı nasıl olur?

25. Ölüm sonrasında gerçekleşen inanşlar hangileridir?

26. Aşağıdaki inançlardan hangileri uygulanmaktadır?

() çocuk ve annesinin göz değmesine karşı korunmaları için, nazarlık takmak

() kız çocuk sahibi olmak istenmediği zaman ağaca taş atmak

() doğum yapan kadınların geceleri al basması tehlikesine karşı yalnız bırakılmamaları

- () doğumlarda loğusanın yastığının altına kuran-ı kerim konması
 - () loğusanın başörtüsünün önüne çatalı iğne takılması
 - () loğusanın yedi gün yalnız bırakılmaması
 - () yeni doğan bebeğin beşiğinin altına ekme konması
 - () yeni doğan bebeğin göbek bağı düşünce, onun okul, hastane, cami bahçesine gömülmesi
 - () yeni doğan bebeğin kırkı çıkarılmadan dışarıya çıkartılmaması
 - () çocuğu olup da bu çocukları yaşamayan kişilerin çocuklarına yaşar, dursun, durak, durdu gibi imler vermesi.
 - () sürekli kız bebek doğuran kişilerin son doğan kızlarına döne, döndü isimlerini vermesi
 - () çok çocuk sahibi olanların çocuklarına yeter, taam isimlerini vermeleri.
- evlenmek isteyen genç kızların kismetlerini açmak için;
- () yatır, türbe ziyaretlerinde bulunmaları
 - () yeni evlenen gelinin ayakkabısının altına isim yazmaları
 - () gelinin arkasına süpürge bağlamaları
 - () gelinin saçından bir parça kesip alaları
 - () kına gecesi duvağı gelinden kapıp başa takmak
 - () hıdırellezde gül ağcına testi koymak
 - () hıdırellezde gül ağcına isteğini çizmek
 - () genç kızın hazırlamış olduğu tuzlu ekmeğin bir parçasını yiyip, su içmeden ve kimseyle konuşmadan yatarsa rüyasında evleneceği erkeği görmesi
 - () gelinlik kıza kına yakmak
 - () kurban edilecek hayvana kına yakmak

- () asker adayına kına yakmak
- () eve gelen gelinin elini eşiğin üstüne sürmesi
- () elin eve gelince damat tarafından kalabalıklara para dağıtılması
- () eve gelen gelinin yağına su dökülmesi
- () Gece aynaya bakılmasının günah sayılması
- () iki bayram arasında düğün yapılaması
- () gelinlerin çocuklarının yanda eşlerine isimleri ile hitap etmemeleri
- () gelin evden çıkmadan kapı bahşişinin alınması
- () kurak geçen mevsimlerde yağmur duasına çıkılması
- () cenaze evinde evin süpürülmemesi
- () cenaze evinde yemek pişirilmemesi
- () cenaze evinde bulunan bütün suların dışarıya dökülmesi
- () cenazenin çıktığı yere, odaya, ertesi sabaha kadar yanan bir mum veya ışık yanması
- () cenaze evinde ağıt yakılması
- () cenaze yakınlarının onun adına koşu ve akrabalara tuz ve helva dağıtılması
- () ölen yakınların ruhları için Cuma günleri helva kavrulması
- () biri öldüğü takdirde yapılan eğlencelerin kesilmesi
- () baharda erkek koyunların dişilerin yanına salınması
- () ilk kez süt vermiş ineğin sütünün komşulara dağıtılması

.....

.....

.....
.....

27. Nevruz bayramında yapılan etkinlikler ve adetler nelerdir?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

EK 2: Anket Formu

Aşağıdaki çalışma Ağrı'da aşiret kültürünü araştırmayı amaçlayan

bir Yüksek lisans tezinin anket formu çerçevesinde hazırlanmış olan

soruları içermektedir. Vereceğiniz bilgilerin doğruluğu, araştırmanın

geçerliliği açısından çok önemlidir. Çalışmaya katıldığınız için şimdi-

den teşekkürler.

1-Yaşınız

a- 15-20 b- 21-30 c- 31-45 d- 46-...

2-Cinsiyetiniz

a- kadın b- erkek

3-Eğitim durumunuz

a-ilkokul b-ortaokul c-lise d-üniversite

4-Medeni durumunuz

a- bekar b- evli c- dul

5- İşiniz?

a-memur b-esnaf c- serbest meslek d- çiftçi e-işçi f-ev hanımı

g- diğer

6-Ailenizin aylık geliri

a- 400-600 b-600-800 c- 800-1200 d-1200-...

7-Aile üyelerinizin sayısı

a- 4 b- 5-8 c- 9-12 d-13-...

8-Üyesi bulunduğunuz aşiretin adı

.....

9-Üyesi bulunduğunuz aşiretin başkanı

.....

10-Aşiret başkanına ne ad verilir

.....

11-Üyesi bulunduğunuz aşiretin üye sayısı

a-100-150 b- 150-500 c- 500-1000 d-1000-3000

12-Üyesi bulunduğunuz aşiretin bağlı bulunduğu köy sayısı

a-1-2 b-3-5 c-6-10 d-11-...

13-Üyesi bulunduğunuz aşiretin temel ekonomik faaliyetleri

(birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

a-tarım b- hayvancılık c- işçilik d- zanaatkarlık e- diğer

14-Sizce aşiret nedir?

.....

.....

15- Sizin için ulusal kimliğiniz mi; yoksa aşiret kimliğiniz mi ön

plandadır?

a- ulusal kimlik b- aşiret kimliği c-her ikisi

16-Sizin için aşiret kuralları mı yoksa devlet kuralları mı daha

değerlidir?

a- devlet kuralları b-aşiret kuralları c- her ikisi

17-Aşiret meclislerinin yasa/kural koymadaki etkisi hangi boyuttadır?

a- çok etkili b-etkili c- bazen etkili d-etkisiz

e-aşiret meclisleri kural koymaz

18-Aşiret meclisini hangi üyeler oluşturur?

a-ailenin ileri gelenleri

b-aile büyükleri

c-ekonomik durumu iyi olanlar

d-aşiret meclisi diye bir şey yok

19-Aşiret üyelerinin seçimlerde aynı partiye oy verme olasılığı yüzde

kaçtır?

a-%0 b-%10-30 c-% 30-60 d-%60-80 e-%80-90 f-%100

20-Sizce bir insan aşiretsiz yaşayabilir mi?

a- evet b-hayır c- yaşar, ama pek güvencesi olmaz

21-Aşiretin günlük yaşamınızdaki önemi nedir?

(birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

a-iş temini b-koruma kollama c- dayanışma d-güven

e-yardım

f- diğer.....

22-Kendinizi aşiret dışında düşünebiliyor musunuz?

a- hiçbir zaman b- bazen c- sık sık d-her zaman

23-Üyesi bulunduğunuz aşiretin aile kurumuna bakış açısı nedir?

a-kutsal bir kurum b- olmazsa olmaz c- olmasa da olur d-önemsiz

24-Üyesi bulunduğunuz aşirette hangi evlilik türleri görülmektedir?

(birden fazla şık seçebilirsiniz)

a- akraba evlilikleri b- akraba dışı evlilikler

c- kız kaçırma yoluyla evlenme

d- beşik kertmesi

e-berdel

f-levirat(kadının ölen kocasının kardeşiyle evlenme

g- diğer.....

Üyesi bulunduğunuz aşirette;

25-Evlilik çağı kızlar için hangi yaşlar arasında sık görülür?

- a- 12-15 b- 16-20 c- 21-25 d- 26-30

26-Evlilik çağı erkekler için hangi yaşlar arasında sık görülür?

- a- 12-15 b-16-20 c- 21-25 d- 26-30

27-Evlilikten kaç yıl sonra çiftlerden çocuk beklentisi içine girilir?

- a-1 b-2 c-3 d-4

28-Ailelerin ortalama olarak sahip oldukları çocuk sayısı kaçtır?

- a- 1-2 b- 3-5 c- 6-8 d- 9-12

29-Ailelerde erkek çocuğa verilen değer boyutu ne derecededir?

- a- çok fazla b- fazla c- kız çocuğuyla eşit d- az

30-Ailelerde miras dağılımı nasıl yapılır?

- a- paylaşım erkek çocukları arasında olur
b- paylaşım kız çocukları arasında olur
c- paylaşımda erkek çocukları daha fazla pay alır
d- paylaşımda kız çocukları daha fazla pay alır
e- paylaşım tüm çocuklar arasında eşit olur

31-Ailelerde çok eşliliğin görülme derecesi nedir?

- a- her zaman b- sık sık c- arada bir d- hiç

32-Evliliklerin boşanmayla sonuçlanmasının derecesi nedir?

a- her zaman b- sık sık c- arada bir d- hiç

33-Evlilik öncesi başlık parası isteme geleneğinin görülme derecesi nedir?

a- her zaman b- sık sık c- arada bir d- hiç

34-Kan davası görülme derecesi nedir?

a- her zaman b- sık sık c- arada bir d- hiç

35-Askerliğe bakış açınız nedir?

a- kutsal bir görev

b- yapılması gereken bir ödev

c- sahip olunan bir hak

d- önemsiz ve gereksiz

e- diğer

36-Kız çocuklarının okutulmasına bakış açınız nedir?

a- mutlaka okutulmalıdır

b- okutulmalıdır

c- okutulup okutulmaması duruma göre değişir

d- okutulmamalıdır

e- kesinlikle okutulmamalıdır

37-Sizce nevrüz nedir?

.....

.....

.....
.....

38-Nevruz törenlerine katılma dereceniz nedir?

a- her zaman b- sık sık c- arada bir d- hiç

ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında Sakarya’da doğan Esra Yayla, 1999 yılında Atikehanım Anadolu Lisesi’den mezun oldu. Aynı yıl Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümüne kayıt oldu. 2003 yılında lisansını bitiren Yayla 2004 yılında Sakarya Üniversitesi Tezsiz Yüksek Lisans Orta Öğretim Alan Öğretmenliği’ni bitirdi. 2005-2007 yılları arasında Ağrı Naci Gökçe Lisesi Felsefe Grubu öğretmenliği yaptı. 2007-2008 eğitim öğretim yılından bu yana ise Sakarya Ferizli Recep Bey Endüstri Meslek lisesinde Felsefe Grubu öğretmeni olarak çalışmaktadır.

